

К. МАРКС

КЛАСОВАТА БОРБА ВЪВ ФРАНЦИЯ
ОТ 1848 ДО 1850 г.⁵

*Написано от К. Маркс през януари —
1 ноември 1850 г.*

*Напечатано в списание „Neue Rheinische
Zeitung, Politisch-ökonomische Revue“,
кн. 1, 2, 3 и 5—6, 1850 г.*

Подпис: Карл Маркс

*Печата се по текста на списанието, сверен
с текста на изданието от 1895 г.*

С изключение на малко глави всеки повече или по-малко значителен отдел на революционния летопис от 1848 до 1849 г. носи заглавието: *поражение на революцията!*

Но в тези поражения загиваше не революцията. Загиваха остатъците от дореволюционните традиции, резултатите на обществените отношения, които още не се бяха изострили до резки класови противоположности, загиваха хора, илюзии, представи, проекти, от които революционната партия не беше свободна преди февруарската революция и от които можеше да я освободи не *февруарската победа*, а само редица *поражения*.

С една дума, революцията вървеше напред и си пробиваше път не със своите непосредствени трагикомични завоевания, а, напротив, като пораждаше сплотена и силна контрареволюция, пораждаше враг, в борбата с който партията на преврата тепърва узряваше в истински революционна партия.

Следващите статии имат задачата да докажат това.

I

ЮНСКОТО ПОРАЖЕНИЕ ОТ 1848 г.

След юлската революция либералният banker Лафит, изпращайки своя *сопрège**, Орлеанския херцог, в триумфалното му шествие към общинския дом, изтърва фразата: „*Отсега нататък ще господствуват bankerите*“. Лафит издаде тайната на революцията.

При Луи-Филип господствуваше не френската буржоазия, а само една нейна фракция: bankerите, кралете на борсата и на железниците, собствениците на каменовъглените мини, на железните рудници и на горите, свързаната с тях част от едрите земевладелци — така наречената *финансова аристокрация*. Тя седеше на трона, тя диктуваше законите в камарите, тя раздаваше държавните длъжности от министерските постове до патентите за търговия с тютюн.

Същинската *промишлена буржоазия* съставляваше част от официалната опозиция, т. е. беше представена в камарите само като малцинство. Нейната опозиция ставаше толкова по-решителна, колкото по-чиста форма вземаше в своето развитие самовластието на финансовата аристокрация и колкото повече тя самата си въобравяваше, че след удавените в кръв въстания от 1832, 1834 и 1839 г.⁶ нейното господство над работническата класа е заздравено. Руанският фабрикант *Гранден*, най-фанатичният представител на буржоазната реакция както в Учредителното, така и в Законодателното национално събрание, беше най-горещият противник на Гизо в камарата на депутатите. *Леон Фоше*, който впоследствие се прослави с безсилните си напъни да се издигне до ролята на един Гизо на френ-

* — Игра на думи: „сопрège“ значи „кум“, а също „съучастник в интрига“. Ред.

ската контрареволуция, в края на царуването на Луи-Филип водеше с перо война в защита на промишлеността против спекулацията и нейния слуга — правителството. *Бастия* от името на Бордо и всички френски винари агитираше против господстващата система.

Дребната буржоазия, вснчките ѝ слоеве, а също и *селаните* бяха напълно отстранени от участие в политическата власт. Най-сетне, в редовете на официалната опозиция или съвсем извън *paus légal** стояха *идеологическите* представители и защитници на споменатите класи, техните учени, адвокати, лекари и т. н. — с една дума, техните така наречени „*таланти*“.

Финансовата нужда постави още от самото начало Юлската монархия в зависимост от върховете на буржоазията, а нейната зависимост от върховете на буржоазията на свой ред стана неизчерпаем източник на една непрекъснато нарастваща финансова нужда. Държавното управление не може да бъде подчинено на интересите на националното производство, докато не е възстановено равновесието в бюджета, равновесието между държавните разходи и приходи. А как да се възстанови това равновесие, без да се намалят държавните разходи, т. е. без да се накърнят интересите на стълбовете на господстващия режим и без да се измени данъчната система, т. е. без да се стовари значителна част от данъчното бреме върху плещите на буржоазните върхове?

Нещо повече, *задлъжняването на държавата* беше в *непосредствен интерес* на фракцията на буржоазията, която господствуваше и законодателствуваше чрез камарите. *Държавният дефицит* беше именно предметът на нейната спекулация и най-важният източник на нейното забогатяване. Всяка година — нов дефицит. Всеки четирн или пет години — нов заем. А всеки нов заем даваше на финансовата аристокрация нов удобен случай да обира държавата, изкуствено държана на прага на банкрута — тя трябваше да сключва заеми от банкерите при най-неизгодни условия. Освен това всеки нов заем даваше още един случай да се ограбва публиката, която влагаше капиталите си в държавни лихвеносни облигации, чрез борсови операции, в чиято тайна бяха посветени правителството и парламентарното мнозинство. Изобщо неустойчивото положение на държавния кредит и притежаването на държавните тайни даваше възможност на банкерите и на съучастниците им в камарите и на трона да предизвикват внезапни, извънредни колебания в курса на държавните ценни книжа, които всеки път неизбежно влечаха след себе си разоряването на множество по-дребни капиталисти и басно-

* Кръга от лица, ползующи се с избирателно право. *Ред.*

словно бързото обогатяване на големите спекуланти. С това, че държавният дефицит беше от непосредствен интерес за господстващата фракция на буржоазията, се обяснява защо *извънредните* държавни разходи през последните години от царуването на Луи-Филип превишиха повече от два пъти извънредните държавни разходи при Наполеон; те поглъщаха всяка година около 400 милиона франка, докато целият износ на Франция средно рядко достигаше 750 милиона франка годишно. Грамадните суми, които по такъв начин минаваха през ръцете на държавата, създаваха свръх това възможност за мошенически държавни доставки, подкупи, разграбвания и всевъзможни тъмни сделки. Ограбването на държавата, което при заемите ставаше на едро, се повтаряше на дребно при държавните доставки. Онова, което ставаше в отношенията между камарата и правителството, се възпроизвеждаше многократно в отношенията между отделните ведомства и отделните капиталисти.

Както господстващата класа експлоатираше държавните разходи изобщо и държавните заеми, така тя експлоатираше и *строежите на железопътни линии*. Камарите струпваха главното бреме на разходите върху държавата, а на спекулиращата финансова аристокрация те осигуряваха златните плодове. Всички си спомнят скандалите в камарата на депутатите, когато случайно се откри, че всички депутати от мнозинството, включително и една част от министрите, били заинтересовани като акционери в същите железопътни строежи, които те след това в качеството си на законодатели наредили да бъдат извършени на държавни разноски.

Напротив, най-малката финансова реформа се разбиваше о противодействието на банкерите. Така например *пощенската реформа*. Ротшилд протестира. Нима държавата смееше да съкращава онези източници на доход, от които трябваше да се изплащат лихвите по непрестанно растящия дълг към него?

Юлската монархия не беше нищо друго освен акционерно дружество за експлоатиране на френското национално богатство; дивидендите му се разпределяха между министрите, камарите, 240-те хиляди избиратели и техните спътници. Луи-Филип беше директорът на това дружество — Робер Макер⁷ на трон. Тази система представляваше постоянна заплаха и постоянно вредеше на търговията, промишлеността, земеделието, корабоплаването, на интересите на промишлената буржоазия, която през юлските дни написа на знамето си *gouvernement à bon marché* — евтино правителство.

Тъй като финансовата аристокрация издаваше закони, управляваше държавата, разполагаше с целия организиран апарат на държавната власт и със самия факт на своето господство и чрез печата държеше в ръцете си общественото мнение, то във всички сфе-

ри — от кралския двор до café borgne*, цареше същата проституция, същата безсрамна измама, същата страст към забогатяване не чрез производство, а чрез ловко измъкване на съществуващото вече чуждо богатство. Именно във върховете на буржоазното общество нездравите и порочни възжеления се проявиха в оная необуздана, сблъскваща се на всяка крачка дори с буржоазните закони форма, в която натрупаното чрез спекулация богатство търси удовлетворение съобразно със своята природа, така че наслаждението става разврат, а парите, калта и кръвта се сливат в едно. По начина на обогатяването си, както и по наслажденията си финансовата аристокрация не е нищо друго освен *възраждане на лумпенпролетариата във върховете на буржоазното общество*.

Фракциите на френската буржоазия, които не участваха във властта, крещяха: „*Корупция!*“ Народът крещеше: „*A bas les grands voleurs! A bas les assassins!*“**, когато в 1847 г. в най-висшите сфери на буржоазното общество публично се разиграваха същите сцени, които обикновено водят лумпенпролетариата във вертепите на разврата, в приютите за бедни и в лудниците, на подсъдимата скамейка, в каторгата и на ешафода. Промислената буржоазия видя опасността, застрашаваща интересите ѝ, дребната буржоазия беше изпълнена от нравствено негодуване, въображението на народа беше възмутено. Париж бе наводнен от памфлети: „*La dynastie Rothschild*“***, „*Les juifs rois de l'éroque*“**** и т. н., които с по-голяма или по-малка духовитост разобличаваха и заклеимяваха господството на финансовата аристокрация.

*Rien pour la gloire!****** Славата не носи печалба! *La paix partout et toujours!****** Войната понижава курса на три- и четирипроцентните ценни книжа! — ето какво написа на знамето си Франция на борсовите спекуланти. Ето защо нейната външна политика се сведе до редица оскърбления на националното чувство на французите. Особено силно то бе засегнато от присъединяването на Краков към Австрия, с което се завърши разграбването на Полша, и от активното заставане на Гизо на страната на Свещения съюз в швейцарската война на Зондербунда⁶. Победата на швейцарските либерали в тази привидна война повдигна самочувствието на буржоазната опозиция във Франция, а кървавото народно въстание в Палермо действа като електрически ток върху парализираната

* — долнопробен вертеп! *Ред.*

** — „Долу големите крадци! Долу убийците!“ *Ред.*

*** — „Династията на Ротшилдовци“. *Ред.*

**** — „Лихварите — кралете на нашето време“. *Ред.*

***** — Ни грош за славата! *Ред.*

***** — Мир на всяка цена! *Ред.*

народна маса и пробуди пейните велики революционни спомени и страсти*.

Най-сетне избухването на общото недоволство бе ускорено и ропотът наля до въстание благодарение на *две икономически събития от световно значение*.

Болезтта по картофите и неурожаите през 1845 и 1846 г. засилиха общото брожение сред народа. Покачването на цените през 1847 г. предизвика кървави сблъсквания във Франция, както и на целия континент. Редом с безсрамните оргии на финансовата аристокрация — борба на народа за най-необходимите средства за живот! В Бюзансе екзекутират участниците в гладните бунтове⁹, а в Париж кралското семейство изтръгва из ръцете на съда преситените мошеници!

Второто голямо икономическо събитие, което ускори избухването на революцията, беше *общата търговска и промишлена криза* в Англия. Възвестена още през есента на 1845 г. с масови фалити на спекулантите с железопътни акции, задържана в 1846 г. от редица случайни обстоятелства като предстоящата отмяна на житните мита, тя се разрази най-сетне през есента на 1847 г. във вид на фалити на едрите лондонски търговци на колоннални стоки, след които незабавно последваха крахове на поземлените банки и затварянето на фабриките в промишлените окръзи на Англия. Още не бяха успели да се проявят докрай всички последици на тази криза в континента и ето че избухна февруарската революция.

Икономическата епидемия, която порази търговията и промишлеността, направи самодържавието на финансовата аристокрация още по-непоносимо. Опозиционната буржоазия предприе в цяла Франция *кампания от банкети* в полза на *избирателната реформа*, която трябваше да ѝ даде мнозинство в камарите и да свали правителството на борсата. В Париж промишлената криза имаше по-специално и още една последица: масата фабриканти и търговци на едро, които при създаването се условия вече не бяха в състояние да извършват сделките си на чуждите пазари, бяха принудени да се хвърлят на вътрешния пазар. Те основаха големи фирми, конкуренцията на които масово разоряваше бакалите и дребните търговци. С това се обясняват многобройните фалити сред тази част от парижката буржоазия и нейното революционно поведение през февруарските дни. Известно е, че Гизо и камарите отговориха на предложе-

* — Анексирането на Краков от Австрия със съгласието на Русия и Прусия на 11 ноември 1846 г. — Швейцарската война на Зондербунда от 4 до 28 ноември 1847 г. — Въстанието в Палермо на 12 януари 1848 г.; в края на януари деветдневната бомбардировка на града от неаполитанците. (*Бележка на Енгелс към изданието от 1895 г.*)

нията за реформи с недвусмислено предизвикателство, че Луи-Филип се реши да назначи правителството на Баро, когато беше вече твърде късно, че работата стигна до сблъсквания между народа и войската, че войската беше обезоръжена от пасивното поведение на националната гвардия, а Юлската монархия трябваше да отстъпи място на временното правителство.

Временното правителство, възникнало на февруарските барикади, по своя състав неизбежно отразяваше различните партии, които си разделиха плодовете на победата. То не можеше да бъде нещо друго освен *компромис между различните класи*, които смъкнаха с общи усилия Юлската монархия, но интересите на които бяха враждебни. *Грамадното му мнозинство* се състоеше от представители на републиканската дребна буржоазия, републиканската буржоазия беше представена от хора от „National“¹⁰, династическата опозиция — от Кремиьо, Дюпон де л'Ером и други. Работническата класа имаше само двама представители: Луи Блан и Албер. Най-после, Ламартин във временното правителство не беше всъщност изразител на никакви реални интереси, на една определена класа; той бе олицетворение на самата февруарска революция, на общото въстание с неговите илюзии, с неговата поезия, с неговото въображаемо съдържание и неговите фрази. Впрочем по своето положение и възгледни този представител на февруарската революция принадлежеше към *буржоазията*.

Ако Париж господства над Франция благодарение на политическата централизация, то в моменти на революционни сътресения работниците господствуват над Париж. Първата крачка на временното правителство беше опитът да се избави от това грамадно влияние чрез апелване към трезва Франция от името на опиянения от победата Париж. Ламартин оспорваше на бойците от барикадите правото да провъзгласят републиката. Това можело да направи само мнозинството на френската нация; трябвало да се изчака нейното гласуване; парижкият пролетариат не трябвало да опетнява победата си с узурпация. Буржоазията разрешава на пролетариата само *една* узурпация — узурпацията на борбата.

На 25 февруари към обед републиката още не беше провъзгласена, но затова пък всички министерски портфейли бяха вече разпределени между буржоазните елементи на временното правителство и между генералите, bankerите и адвокатите, групирани около „National“. Но този път работниците бяха решили да не допуснат да бъдат измамани, както през юли 1830 г. Те бяха готови да възобновят борбата и да извоюват републиката със силата на оръжието. С това известие *Распай* отиде в кметството. От името на париж-

кия пролетариат той *заповяда* на временното правителство да провъзгласи републиката; ако тази повеля на народа не бъдеше изпълнена в продължение на два часа, той щял да се завърне начело на 200,000 души. Телата на падналите борци още не бяха изстинали, барикадите още не бяха вдигнати, работниците още не бяха обезоръжени и единствена сила, която можеше да им бъде противопоставена, беше националната гвардия. При тези обстоятелства изведнаж изчезнаха съображенията на държавническата мъдрост и юридическите скрупули на временното правителство. Още преди изтичането на двучасовия срок по всички стени на Париж се четяха историческите исполински думи:

République française! Liberté, Egalité, Fraternité!*

С провъзгласяването на републиката въз основа на общото избирателно право изчезна и самият спомен за ограничените цели и мотиви, които бяха тласнали буржоазията към февруарската революция. Вместо малкото отделни фракции на буржоазията всички класи на френското общество, получили изведнаж достъп до политическата власт, бяха принудени да напуснат ложите, партера и галерията и да излязат на революционната сцена в качеството на действащи лица. Заедно с конституционната монархия изчезна и привидната независимост на държавата по отношение на буржоазното общество, а с нея — и цялата редица второстепенни сблъсквания, предизвиквани от тази фикция!

Като принуди временното правителство, а чрез него и цяла Франция да приеме републиката, пролетариатът изведнаж излезе на преден план като самостоятелна партия, но в същото време той предизвика на борба против себе си цяла буржоазна Франция. Той завоюва само почва за борбата за революционното си освобождение, но съвсем не и самото си освобождение.

Напротив, февруарската революция трябваше преди всичко да *направи по-пълно господството на буржоазията*: благодарение на нея редом с финансовата аристокрация получиха достъп до политическата власт *всички имотни класи*. Републиката извлече по-голямата част от едрите земевладелци и легитимистите от политическото нищожество, на което ги бе осъдила Юлската монархия. Не напразно „Gazette de France“¹¹ агитираше заедно с вестниците на опозицията, не напразно Ларошжаклен на заседанието на камарата на депутатите на 24 февруари застава на страната на революцията. Общото избирателно право предаде съдбата на Франция в ръцете на номиналните собственици, съставляващи грамадното мнозинство на френския народ — в ръцете на *селяните*. Най-сетне февруарска-

* — Френска република! Свобода. Равенство. Братство! *Ред.*

та република разби короната, зад която се криеше капиталът, така че сега господството на буржоазията изпъкна открито.

Както през юлските дни работниците завоюваха *буржоазната монархия*, така през февруарските дни те завоюваха *буржоазната република*. Както Юлската монархия бе принудена да се обяви за *монархия с републикански учреждения*, така февруарската република бе принудена да се обяви за *република със социални учреждения*. Парижкият пролетариат *изтъргна* и тази отстъпка.

Работникът Марш продиктува един декрет, в който току-що образуваното временно правителство се задължаваше да осигури съществуването на работниците с труд, да даде работа на всички граждани и тъй нататък. А когато след няколко дена то забрави обещанията си и изглежда съвсем бе изпуснало изпредвид пролетариата, една тълпа от 20,000 работници тръгна към кметството с викове: *Организация на труда! Създаване на отделно министерство на труда!* След дълги разисквания временното правителство против волята си назначи специална постоянна комисия с поръка *да издир* средства за подобрене положението на трудещите се класи. Тази комисия се състоеше от делегати на парижките занаятчийски корпорации под председателството на Луи Блан и Албер. За заседанията ѝ бе определен Люксембургският дворец. По такъв начин представителите на работническата класа бяха изгонени от зданието, в което заседаваше временното правителство, и буржоазната част на последното удържа действителната държавна власт и юздите на управлението изключително в свои ръце. *Редом* с министерствата на финансите, търговията и благоустройството, *редом* с банката и борсата се издигаше една *социалистическа синагога*, чинто първосвещеници Луи Блан и Албер имаха за задача да открият обетованата земя, да възвестят новото евангелие и да дадат работа на парижкия пролетариат. За разлика от всяка светска власт те не разполагаха с никакъв бюджет, с никаква изпълнителна власт. Те трябваше със собственото си чело да разбият опорите на буржоазния строй. Докато в Люксембургския дворец се занимаваха с дирене на философския камък, в кметството сечаха монетата, която беше в обръщение.

Но трябва да се каже, че исканията на парижкия пролетариат, доколкото те излизаха извън пределите на буржоазната република, действително не можеха да се реализират другояче освен в мъглявата форма на Люксембургската комисия.

Работниците бяха направили февруарската революция заедно с буржоазията; сега те се стараяха да отстояват интересите си *редом* с буржоазията — нали в самото временно правителство *редом* с буржоазното мнозинство те бяха поставили и един работник. *Организа-*

ция на труда! Но наемният труд — това е именно съществуващата вече буржоазна организация на труда. Без него няма капитал, няма буржоазия, няма буржоазно общество. *Отделно министерство на труда!* Но има министерствата на финансите, на търговията, на благоустройството не са *буржоазни* министерства на труда? Редом с тях едно *пролетарско* министерство на труда можеше да бъде само министерство на безсилието, министерство на добрите пожелания, Люксембургска комисия. Както работниците вярваха, че ще се освободят редом с буржоазията, така те се надяваха да осъществят пролетарската революция в националните граници на Франция редом с другите буржоазни нации. Но производствените отношения във Франция се обуславят от нейната външна търговия, от нейното положение на световния пазар и от законите на този пазар. Нима Франция би могла да ги наруши, без да предизвика европейска революционна война, която би предизвикала отзвук в Англия — този деспот на световния пазар?

Когато въстава една класа, в която се съсредоточават революционните интереси на обществото, тя намира непосредствено в собственото си положение съдържанието и материала за революционната си дейност: тя унищожава враговете, взема мерките, диктувани от потребностите на борбата, а последиците от собствените ѝ действия тя гласкат по-нататък. Тя не се занимава с теоретически изследвания на собствените си задачи. Френската работническа класа не се намираше в такова положение, тя още не бе способна да осъществи собствената си революция.

Изобщо развитието на промишления пролетариат е обусловено от развитието на промишлената буржоазия. Едва при нейното господство той придобива широко национално съществуване, способно да издигне неговата революция до общонационална, само при нейното господство той създава съвременни средства за производство, служещи същевременно като средства за неговото революционно освобождение. Едва нейното господство изтръгва материалните корени на феодалното общество и изравнява почвата, на която единствено е възможна пролетарската революция. Френската промишленост е най-развитата, а френската буржоазия е най-революционната на целия континент. Но нима февруарската революция не бе насочена непосредствено срещу финансовата аристокрация? Този факт показваше, че промишлената буржоазия не господствуваше във Франция. Господството на промишлената буржоазия е възможно само там, където съвременната промишленост е преобразувала по своему всички отношения на собственост, а промишлеността може да достигне тази степен на могъщество едва тогава, когато е завоювала световния пазар, тъй като националните граници са недостатъчни

за нейното развитие. А френската промишленост дори вътрешния си пазар удържа в значителна степен само благодарение на повече или по-малко видоизменена система на запретителни мита. Така че ако френският пролетариат в момент на революция притежава в Париж фактическа сила и влияние, които го тласкат по-далеч, отколкото съответствува на неговите средства, то в останалата Франция, съсредоточен само в отделни, разпръснати промишлени центрове, той почти изчезва в грамадната маса на селяните и дребната буржоазия. Борбата срещу капитала в нейната развита, съвременна форма, в нейната кулминационна фаза, борбата на промишления наеман работник срещу промишления буржоа е във Франция частичен факт. След февруарските дни тя не можеше да служи за общонационално съдържание на революцията, толкова повече че борбата против второстепенните начини на капиталистическа експлоатация — борбата на селянина против лихварството и ипотеките, борбата на дребния буржоа срещу едрия търговец, банкера и фабриканта, с една дума, против фалита — беше още скрита под обвивката на общото въстание срещу финансовата аристокрация. Ето защо не е чудно, че парижкият пролетариат се стараяше да защитава своите интереси *редом* с буржоазните интереси, вместо да ги издига като революционен интерес на самото общество; не е чудно, че той склони *червено* то знаме *пред трицветното*¹². Френските работници не можеха да мръднат ни крачка напред, не можеха ни най-малко да засегнат буржоазния строй, докато ходят на революцията не вдигна срещу него, срещу господството на капитала, стоящата между пролетариата и буржоазията маса на нацията, селяните и дребните буржоа, и не ги застави да се присъединят към пролетариата като към свой член борец. Само с цената на страшното юнско поражение работниците можеха да постигнат тази победа.

Люксембургската комисия, това създание на парижките работници, има заслугата, че от висотата на една европейска трибуна разкри тайната на революцията на XIX век: *освобождението на пролетариата*. „Mopiteur“¹³ беснееше, когато трябваше официално да пропагандира „дивите фантазии“, които дотогава лежаха погребани в апокрифните съчинения на социалистите и достигаха само от време на време до ушите на буржоазията във вид на полустрашни, полусмешни легенди. Смаяната Европа внезапно се пробуди от буржоазната си полудрямка. И така, в представата на пролетариите, които смесваха финансовата аристокрация с буржоазията изобщо; във въображението на простодушните републиканци, които отричаха самото съществуване на класите или в най-добрия случай ги считаха за последица от конституционната монархия; в лицемерните фрази на ония слове от буржоазията, които дотогава бяха отстранени от

властта — господството на буржоазията беше премахнато заедно с въвеждането на републиката. По онова време всички роялисти се бяха превърнали в републиканци, а всички парижки милионери — в работници. Фразата, която съответствуваше на това въображаемо унищожение на класовите отношения, беше *fraternité* — общо побратимяване и братство. Това идилично абстрахиране от класовите противоречия, това сантиментално примиряване на противоположните класови интереси, това фантазьорско възвисяване над класовата борба, с една дума — *flaternité*, — ето кое бе истинският лозунг на февруарската революция. Само едно просто недоразумение разделяло обществото на класи и на 24 февруари Ламартин кръсти временното правителство „un gouvernement qui suspende ce malentendu terrible qui existe entre les différentes classes“*. Парижкият пролетариат се опиваше от този великодушен порив на всеобщо братство.

От своя страна временното правителство, принудено да провъзгласи републиката, се старееше с всички сили да я направи приемлива за буржоазията и за провинцията. То се отрече от кървавия терор на първата френска република, като премахна смъртното наказание за политически престъпления; в печата можеше да се защитават свободно всякакви възгледи; армията, съдът, администрацията с малки изключения останаха в ръцете на старите сановници; нито един от големите престъпници на Юлската монархия не бе привлечен под отговорност. Буржоазните републиканци от „National“ се забавляваха, като сменяха монархическите имена и костюми със старорепубликански. За тях републиката беше само нова бална премяна за старото буржоазно общество. Младата република смяташе за свое призвание да не плаши никого, а, напротив, сама да се плаши от всички и с мека отстъпчивост и без съпротива да отстоява съществуването си и да обезоръжава враговете. Тя гръмка заяви на привилегированите класи вътре в страната и на деспотическите държави навън, че е настроена миролюбиво: жнвей и остави другите да живеят — това бил нейният лозунг. Тъкмо по това време, веднага след февруарската революция, въстанаха германците, поляците, австрийците, унгарците, италианците — всеки народ съобразно специфичните условия на своето положение. Русия и Англия — последната сама обхваната от движението, а първата напласена от него — не бяха подготвени за намеса. По такъв начин републиката не срещна по пътя си нито един национален враг. Не настъпиха следователно ония големи външни усложнения, които биха могли да възпламе-

* — „правителство, което трябва да премахне страшното недоразумение, което съществува между различните класи“. Ред.

нят енергията, да ускорят революционния процес, да тласнат напред временното правителство или да го изхвърлят през борта. Парижкият пролетариат, който виждаше в републиката собствената си рожба, разбира се, поздравяваше всяка крачка на временното правителство, която му помагаше да укрепи своето положение в буржоазното общество. Той охотно оказваше полицейски услуги на Косиднер по охраната на собствеността в Париж и предоставяше на Луи Блан да урежда споровете между работниците и господарите относно работната заплата. За него беше *point d'honneur** да запази в очите на Европа неопетнена буржоазната чест на републиката.

Републиката не срещна съпротива нито отвън, нито отвътре. Това я обезоръжи. Сега нейна задача беше вече не революционното преустройство на света, а само собственото ѝ приспособяване към условията на буржоазното общество. С какъв фанатизъм временното правителство се залови за изпълнението на тази задача, показват най-добре неговите *финансови мероприятия*.

Държавният и частният кредит беше, разбира се, разклатен. *Държавният кредит* почива върху увереността, че държавата позволява да бъде експлоатирана от лихварите-финансисти. Но старата държава беше изчезнала, а революцията беше насочена преди всичко срещу финансовата аристокрация. Спазмите на последната европейска търговска криза още не бяха престанали. Фалитите все още следваха един след друг.

И така, *частният кредит* бе парализиран, стокообръщението затруднено, производството в застой още преди избухването на февруарската революция. Революционната криза засили търговската криза. А щом частният кредит почива върху увереността, че целият комплекс от отношения на буржоазното производство, целият буржоазен строй си остава непокътнат и неприкосновен, как трябваше да подействува върху него революцията, която заплашваше самата основа на буржоазното производство, икономическото робство на пролетариата — революция, която противопостави на борсата люксембургския сфинкс? Освобождението на пролетариата е равносилно на унищожението на буржоазния кредит, защото то означава унищожение на буржоазното производство и на буржоазния строй. *Държавният и частният кредит* са икономическият термометър, който показва интензивността на революцията. *Температурата на революцията се повишава и творческата ѝ сила расте в същата степен, в която пада кредитът*.

Временното правителство искаше да премахне антибуржоазната привидност на републиката. За тази цел бе нужно преди всичко да

* — въпрос на чест. *Ред.*

се осигурява *разменната стойност* на новата държавна форма, нейният борсов курс. Заедно с борсовия курс на републиката стана необходимо да се повдигне отново частният кредит.

За да премахне дори *подозрението*, че републиката не иска или не може да изпълни задълженията, които е получила в наследство от монархията, за да внуши доверие към буржоазната честност и платежеспособност на републиката, временното правителство прибегна до колкото недостойно, толкова и детинско самохвалство. То изплати на държавните кредитори лихвите по 5, 4 $\frac{1}{2}$ и 4-процентните ценни книжа *преди* законния срок. Буржоазният апломб и самоувереност веднага се върнаха у капиталистите, когато те видяха каква боязлива прибързаност се стараят да купят доверието им.

Разбира се, паричните затруднения на временното правителство не се намалиха от този театрален жест, който го лиши от запаса от налични средства. Нуждата от пари не можеше повече да се крие и *дребната буржоазия, прислугата и работниците* трябваше да платят от своя джоб приятния сюрприз, направен на държавните кредитори.

Правителството обяви, че по *спестовните книжки* няма да се дават в брой повече от 100 франка. Сумите, вложени в спестовните каси, бяха конфискувани и с декрет на правителството бяха превърнати в неподлежащ на плащане държавен дълг. Това озлоби срещу републиката *дребните буржоа*, които и без това се намраха в пригеснено положение. Като получиха държавни облигации вместо спестовните книжки, те бяха принудени да ги продават на борсата и по такъв начин да се оставят в ръцете на същите борсови спекуланти-лихвари, срещу които бе насочена февруарската революция.

Банката беше храмът на финансовата аристокрация, която царуваше при Юлската монархия. Както борсата държи в ръцете си държавния кредит, така банката управлява *търговския кредит*.

Февруарската революция заплашваше пряко не само господството на банката, но и самото ѝ съществуване, затова банката още от самото начало се старееше да дискредитира републиката, като направи некредитоспособността всеобща. Тя внезапно закри кредита на банкерите, фабрикантите и търговците. Без да предизвика незабавно контрареволуция, тази маневра неизбежно нанесе удар на самата банка. Капиталистите изтеглиха обратно парите си, които се съхраняваха в подземията на банката. Притежателите на банкноти се втурнаха към касата на банката, за да ги разменят срещу злато и сребро.

Временното правителство можеше по законен начин, без насилствена намеса, да принуди банката *да фалира*; то трябваше само да остане пасивно и да предостави банката на собствената ѝ съдба

Фалитът на банката би бил потоп, който за един миг би помел от френската земя финансовата аристокрация, този златен пиедестал на Юлската монархия, най-могъщия и най-опасен враг на републиката. А при фалит на банката самата буржоазия трябваше да схване създаването на национална банка от правителството и подчиняването на националния кредит на контрола на нацията като последен отчаян опит за спасение.

Но вместо това временното правителство установи *принудителен курс* на банкнотите. Нещо повече. То превърна всички провинциални банки в клонове на Банк дьо Франс и по такъв начин й даде възможност да разпростре мрежата си над цяла Франция. По-късно то склочи от банката заем и като гаранция й заложу *държавните гори*. По такъв начин февруарската революция непосредствено укрепя и разширя същата тази банкокрация, която трябваше да събори.

Междувременно временното правителство все повече се огъваше под тежестта на растящия дефицит. Напразно то се молеше за патриотични жертви. Само работниците му хвърлиха милостиня. Наложиха се да се прибегне до едно героично средство — въвеждане на *нов данък*. Но кой да бъде обложен? Борсовите вълци, банковите крале, държавните кредитори, рентниерите, промишлениците? Но по този начин буржоазията не можеше да бъде разположена към републиката. Това би значило, от една страна, да се подкопава държавният и търговският кредит, когато, от друга страна, му се принасяха такива унизителни жертви. Но все пак някой трябваше да развърже кесията си. Кой бе принесен в жертва на буржоазния кредит? Jacques le bonhomme¹⁴, *селянинът*.

Временното правителство въведе допълнителен данък от 45 сантимата на всеки франк по четирите преки данъка. Правителственият печат лъжеше парижкия пролетариат, че този данък паднал главно върху едрото земевладение, върху притежателите на подарения от реставрацията милиард¹⁵. Но в действителност той падна преди всичко върху *селяните*, т. е. върху грамадното мнозинство на френския народ. *Селяните трябваше да понесат разходите по февруарската революция* и те съставиха главната армия на контрареволуцията. Новият данък от 45 сантимата беше жизнен въпрос за френския селянин, който на свой ред го направи въпрос за живот и смърт за републиката. От този момент в очите на френския селянин *републиката* се олицетворяваше от *данъка от 45 сантимата*, а парижкият пролетариат му се представяше като прахосник, който благоденствува за негова сметка.

Докато революцията от 1789 г. започна с това, че освободи селяните от бремето на феодалните повинности, революцията от 1848 г.,

за да не увреди на капитала и да осигури хода на неговата държавна машина, най-напред поднесе на селското население нов данък.

Временното правителство можеше само по един начин да премахне всички тези затруднения и да изтика държавата от старите ѝ релси, а именно с *обявяване на държавен фалит*. Всички помнят как Ледрю-Ролен разказваше по-късно пред Националното събрание, че той с добродетелно негодувание отхвърлил подобно предложение на борсовия лихвар Фулд, сегашния френски министър на финансите. Фулд му беше подал ябълка от дървото на познанието.

Като призна полиците, издадени срещу държавата от старото буржоазно общество, временното правителство попадна под неговата власт. То изпадна в положението на затруднен длъжник на буржоазното общество, вместо да се яви пред него в ролята на страшен кредитор, който иска плащането на стари революционни дългове. То трябваше да укрепва разклатилите се буржоазни отношения, за да се справи със задълженията, изпълними само в рамките на тези отношения. Кредитът стана необходимо условие за съществуването му, а отстъпките спрямо пролетариата и дадените му обещания — *окови*, които *трябваше да бъдат разкъсани на всяка цена*. Освобождението на работниците — дори и само като *фраза* — стана непоносима опасност за новата република, тъй като това искане беше постоянен протест срещу възстановяването на кредита, който почива върху здравето и непоколебимо признание на съществуващите икономически класови отношения. Затова тя трябваше *да се справи с работниците*.

Февруарската революция изхвърли войската във от Париж. Националната гвардия, т. е. различните слоеве на буржоазията, беше единствената военна сила, но тя не се чувствуваше достатъчно силна да се справи с пролетариата. При това тя бе принудена, макар и след най-упорита съпротива, след стотици най-различни пречки, малко по малко, частично да даде на въоръжените пролетарии достъп в своите редове. По такъв начин оставаше само един изход: *да се противопостави една част от пролетариите на друга*.

За тази цел временното правителство образува 24 батальона *мобилна гвардия* от млади хора на възраст от 15 до 20 години, по хиляда души във всеки батальон. Те в по-голямата си част принадлежаха към *лумпенпролетариата*, който се среща във всички големи градове и рязко се отличава от промишления пролетариат. Този слой, от който се рекрутират крадци и престъпници от всякакъв вид, се състои от елементи, които живеят от остатъците от обществената трапеза, хора без определена професия, скитници — *gens sans feu et sans aveu*; те се различават в зависимост от културното равнище на нацията, към която принадлежат, но навсякъде и

всякога запазват характерните черти на ладзарони¹⁶. Крайно неустойчиви в юношеската възраст, в която ги вербуваше временното правителство, те бяха способни на най-големи подвизи и самопожертвуване, но същевременно и на най-низки разбойнически постъпки и на най-мръсна продажност. Временното правителство им плащаше по 1 франк и 50 сантима на ден, т. е. то ги купуваше. То ги облеche в специален мундир, т. е. по външен вид ги обособи от работниците. За командири отчасти им дадоха офицери от редовната войска, отчасти те сами си избраха млади буржоазни синчаги, които ги плениха с гръмки думи за смърт за отечеството и за преданост на републиката.

По такъв начин срещу парижкия пролетариат стоеше набрана от собствената му среда армия от 24,000 млади, здрави главорези. Пролетариатът поздравяваше мобилната армия по улиците на Париж с гръмки викове „ура“. Той виждаше в нея своите челни борци на барикадите. Той я считаше за *пролетарска* гвардия, за разлика от буржоазната национална гвардия. Неговата грешка беше про-стима.

Редом с мобилната гвардия правителството реши да събере около себе си и промишлена работническа армия. Министър Мари даде работа на сто хиляди работници, изхвърлени на улицата от кризата и революцията, в така наречените национални работилници. Под това гръмко име не се криеше нищо друго освен използване на работниците за отегчителни, еднообразни, непроеизводителни *землени работи* с надница от 23 су. *Английски трудови домове*¹⁷ *под открито небе* — ето какво бяха тези национални работилници. Временното правителство мислеше, че с тях е образувало *втора пролетарска армия срещу самите работници*. Този път буржоазията се излъга в националните работилници, така както работниците се излъгаха в мобилната гвардия. Тя беше създавала *армия на метежа*.

Но една цел бе постигната.

Национални работилници — така се наричаха народните работилници, за които Луи Блан проповядваше в Люксембургския дворец. Работилниците на Мари бяха създадени по план, право *противоположен* на люксембургския план, но благодарение на еднаквата фирма те даваха повод за интрига от грешки, достойна за испанска комедия с мошенически хитрини на слугите. Временното правителство самò пусна тайно слуха, че тези национални работилници са изобретение на Луи Блан, и това изглеждаше толкова по-правдоподобно, защото Луи Блан, апостолът на националните работилници, беше член на временното правителство. За парижката буржоазия, къято полунаивно и полунаорочно смесваше двете неща, за изкуствено поддържаното обществено мнение във Франция и Европа тези

трудови ломове бяха първата крачка към осъществяването на социализма, който заедно с тях се поставяше на позорния стълб.

Ако не по своето съдържание, то по своето наименование *националните работилници* бяха възпътен протест на пролетариата срещу буржоазната промишленост, буржоазния кредит и буржоазната република. Така че върху тях се стовари цялата омраза на буржоазията; в тях тя видя пункта, към който можеше да насочи своя удар, шом укрепнеше достатъчно, за да скъса открито с февруарските илюзии. *Дребните буржоа* също насочиха цялото си недоволство, целия си яд срещу националните работилници, които станаха обща прицелна точка. Те с истинска ярост пресмятаха колко пари поглъщаха паразитите-работници, докато тяхното собствено положение всеки ден ставаше все по-непоносимо. Държавна пенсия за привидна работа — ето какво е социализмът! — ръмжаха те на себе си. В националните работилници, в люксембургските декламации, в уличните манифестации на парижките работници те виждаха причината на своето бедствено положение. И никой не проявяваше такъв фанатизъм в борбата срещу мнимите машинации на комунистите, както дребният буржоа, който стоеше на прага на банкрута без надежда за спасение.

По такъв начин в предстоящата схватка между буржоазията и пролетариата всички предимства, всички решаващи позиции, всички средни слоеве на обществото бяха в ръцете на буржоазията. А в същото време вълните на февруарската революция се надигаха високо над континента, всяка поща донасяше нови революционни известия ту от Италия, ту от Германия, ту от най-далечния югоизток на Европа и поддържаше общото упоение на народа, като му поднасяше непрекъснато нови доказателства за една победа, плодовете на която се бяха изплъзнали от ръцете му.

На 17 март и 16 април станаха първите сблъсквания във великата класова борба, която се таеше в недрата на буржоазната република.

На 17 март стана явно двусмисленото положение на пролетариата, което не допускаше никакви решителни действия. Първоначалната цел на неговата демонстрация беше да върне временното правителство на пътя на революцията, да го застави в случай на нужда да изключи из средата си буржоазните членове и да отложи деня на изборите за Национално събрание и за национална гвардия¹⁸. Но на 16 март буржоазията, представена в националната гвардия, устрои демонстрация против временното правителство. С викове: „à bas Ledru-Rollin!“* тя потегли към кметството. Това накара

* — „долу Ледрю-Ролен!“ Ред.

народа да вика на 17 март: „Да живее Ледрю-Ролен! Да живее временното правителство!“ За да даде *отпор* на буржоазията, той трябваше да се застъпи за буржоазната република, която му се струваше в опасност. Той укрепи положението на временното правителство, вместо да го подчини на себе си. 17 март изби в мелодраматична сцена. Нанстина в този ден парижкият пролетариат още веднаж показа исполинската си мощ, но това само затвърди у буржоазията — вътре във временното правителство и вън от него — решението да сломи пролетариата.

16 април беше *недоразумение*, създадено от временното правителство заедно с буржоазията. На Марсово поле и на хиподрома се бяха събрали голям брой работници, за да обсъдят предстоящите избори за генерален щаб на националната гвардия. Изведнаж със светкавична бързина по целия Париж, от единия до другия край, се разпространява слухът, че на Марсово поле под предводителството на Луи Блан, Бланки, Кабе и Распай се събрали въоръжени работници с намерение да тръгнат срещу кметството, да свалят временното правителство и да провъзгласят комунистическо правителство. Дава се сигнал за общ сбор — по-късно Ледрю-Ролен, Мараст и Ламартин си оспорваха честта за тази инициатива — и след един час 100,000 души са вдигнати на оръжие, всички улици към кметството са заети от националната гвардия, по целия Париж гърми викът: „Долу комунистите! Долу Луи Блан, Бланки, Распай и Кабе!“ При временното правителство се явяват, за да изразят предаността си, безброй депутации, готови да спасяват отечеството и обществото. Когато най-сетне работниците се явяват пред кметството, за да връчат на временното правителство сумата, получена от патриотичната парична подписка, устроена на Марсово поле, те за свое учудване узнават, че в една фиктивна, устроена с най-голяма предпазливост борба буржоазният Париж току-що е победил тяхната сянка. Ужасното покушение на 16 април послужи като предлог за *връщането на армията в Париж* — същинската цел на тази грубо нагласена комедия — и за реакционни федералистки демонстрации в провинцията.

На 4 май се събра произлязлото от *преките и общи избори Национално събрание**. Всеобщото избирателно право не притежаваше магическата сила, която му приписваха републиканците от стар тип. В цяла Франция или поне в по-голямата част от французите те виждаха *citoyens*** с еднакви интереси, с еднакви възгледи и т. н.

* Тук и по-нататък до стр. 60 под Национално събрание се разбира Учредителното национално събрание, което съществувало от 4 май 1848 г. до май 1849 г. (Конституанта). *Ред.*

** — граждани. *Ред.*

У тях това беше своеобразен *култ на народа*. Но вместо техния *въображаем* народ изборите показаха *действителния* народ, т. е. представители на различните класи, на които той се разпада. Ние вече знаем защо селяните и дребната буржоазия бяха принудени да гласуват за войнствено настроената буржоазия и жадуващите за реставрация едри земевладелци. Но ако всеобщото избирателно право не бе онази вълшебна пръчка, за каквато го смятаха простодушните републиканци, то имаше несравнено по-високото достойнство да разгря класовата борба, да застава различните средни слоеве на буржоазното общество да изживяват бързо илюзията и разочарованията си, да издига изведнаж на върха на държавата всички фракции на експлоататорската класа и по такъв начин да смъква лъжливата им маска, докато монархията със своя ценз компрометираще само определени фракции от буржоазията, позволявайки на другите да се крият зад кулисите и да се обкръжават с ореола на обща опозиция.

В Учредителното национално събрание, което бе открито на 4 май, преобладаваха *буржоазните републиканци*, републиканците от „National“. Даже легитимистите и орлеанистите отначало се осмеляха да говорят само под маската на буржоазния републиканизъм. Само в името на републиката можеше да се започне борбата против пролетариата.

За начало на републиката, т. е. на републиката, призната от френския народ, *трябва да се счита 4 май, а не 25 февруари*; това не е онази република, която парижкият пролетариат наложи на временното правителство, не е републиката със социални учреждения, не е онази мечта, която лелеяха бойците на барикадите. Провъзгласената от Националното събрание единствено законна република беше не революционно оръжие срещу буржоазния строй, а, напротив, негова политическа реконструкция, която отново укрепваше политически буржоазното общество, с една дума — *буржоазна република*. Това твърдение се чу от трибуната на Националното събрание и намери отзвук в целия републикански и антирепубликански буржоазен печат.

Ние видяхме, че февруарската република действително не беше и не можеше да бъде нищо друго освен *буржоазна* република, но че год непосредствения натиск на пролетариата временното правителство бе принудено да я обяви за *република със социални учреждения*; че парижкият пролетариат още не бе в състояние да излезе извън рамките на буржоазната република иначе освен в *мечтите си, във въображението*, и че той с цялата си дейност навсякъде служеше на нея; че дадените му обещания станаха непоносима опасност за новата република и цялото съществуване на временното прави-

телство се сведе до непрекъснатата борба против исканията на пролетариата.

В лицето на Националното събрание цяла Франция се яви като съдия на парижкия пролетариат. Събранието скъса веднага с всички социални илюзии на февруарската революция и направо провъзгласи *буржоазната република* и само буржоазната република. То побърза да изключи от избраната от него изпълнителна комисия представителите на пролетариата — Луи Блан и Албер; то отхвърли предложението за учредяване на отделно министерство на труда и с бурни одобрения посрещна думите на министър Трела: „Сега става дума само да се върне трудът в предишните му условия.“

Но всичко това не беше достатъчно. Февруарската република бе извоювана от работниците с пасивната поддръжка на буржоазията. Пролетариите с право се смятаха за победители във февруарската борба и предявяваха високомерни искания на победителя. Те трябваше да бъдат победени в улична борба, трябваше да им се покаже, че са осъдени на поражение, когато се сражават не в съюз с буржоазията, а *против* нея. На времето си за създаване на февруарската република с нейните социалистически концесии беше потребна битката на обединилия се с буржоазията срещу монархията пролетариат; сега бе нужна втора битка, за да се освободи републиката от направените от нея социалистически концесии, за да се утвърди официално господството на *буржоазната република*. Буржоазията трябваше да отхвърли исканията на пролетариата с оръжие в ръка. Истинска люлка на буржоазната република бе не *февруарската победа*, а *юнското поражение*.

Пролетариатът ускори развързката, като нахлу на 15 май в Националното събрание, направи безуспешен опит да си върне предишното революционно влияние и само предаде своите енергични водачи на тъмничарите на буржоазията¹⁹. *Il faut en finir!* Трябва да се сложи край на това! В този възглас се изрази твърдото решение на Националното събрание да принуди пролетариата на решителен бой. Изпълнителната комисия издаде редица предизвикателни декрети като например забраната да се събира народът на големи маси и т. н. От трибуната на Учредителното национално събрание се отправяха открити предизвикателства, гаври и ругатни по адрес на работниците. Но, както видяхме, главният пункт на нападението бяха *националните работилници*. Учредителното събрание повелително ги посочи на Изпълнителната комисия, която само чакаше Националното събрание да потвърди във формата на заповед собствения ѝ план.

Изпълнителната комисия започна с това, че затрудни достъпа в националните работилници, замени надниците със заплащане на пар-

че и изпрати в Солон всички работници, които не бяха родени в Париж, уж на поземлена работа. Тази работа — както съобщиха на другарите си разочарованните работници, завърнали се оттам — била само риторична фраза, с която се придавало благовидност на тяхното изгонване. Най-после, на 21 юни в „Moniteur“ се появи декрет, с който се заповядваше да бъдат насилно отстранени от националните работилници всички неженени работници или да бъдат зачислени във войската.

Работниците нямаха избор: те или трябваше да умират от глад, или да започнат борба. На 22 юни те отговориха с грандиозно въстание — първата велика битка между двете класи, на които се разпада съвременното общество. Това беше борба за запазване или унищожаване на *буржоазния* строй. Булото, забулващо републиката, бе разкъсано.

Известно е с каква безпримерна храброст и с каква гениалност работниците, без водачи, без общ план за действия, без средства и в по-голямата част без оръжие, държаха цели пет дни в напрежение войската, мобилната гвардия, парижката национална гвардия и придрошлите от провинцията национални гвардейци. Известно е, че буржоазията си отмъсти с нечувани жестокости за преживения от нея смъртен страх и изби над 3,000 пленници.

Официалните представители на френската демокрация се намираха под такова силно влияние на републиканската идеология, че едва няколко седмици след юнската битка започнаха да се догаждат за нейното значение. Те бяха като заслепени от барутния дим, в който изчезна тяхната фантастична република.

Читателят ще ни позволи да предадем с думите на „*Neue Rheinische Zeitung*“ непосредственото впечатление, което ни направи юнското поражение:

„Последният официален остатък от февруарската революция — Изпълнителната комисия — изчезна като призрак пред суровите събития; фойерверкът на Ламартин се превърна в запалителните ракети на Кавеник. Истинският, неподправен, прозанчен израз на това *fraternité*, на това братство на противостоящите една на друга класи, едната от които експлоатира другата, което бе възвестено през февруари и което с грамадни букви бе написано на фронтоните на Париж, на всеки затвор, на всяка казарма, е *гражданската война*, гражданската война в нейния най-страшен облик — войната на труда и капитала. Това братство пламтеше пред всички прозорци на Париж на 25 юни вечерта, когато буржоазният Париж устрои илюминация, докато в същото време пролетарският Париж изгаряше в огъня, губеше кръвта си, издаваше последни стонове. Братството продължа-

ваше само докато интересите на буржоазията съвпаднаха с интересите на пролетариата.

Педанти от старата революционна традиция от 1793 г.; социалистически доктринери, които просека милостиня за народа от буржоазията и на които бе позволено да държат дълги проповеди и да се компрометират, когато трябваше да бъде приспиван пролетарският лъв; републиканци, които искаха целия стар буржоазен ред, но без коронования глава; династически опозиционери, на които случаят поднесе вместо смяна на правителството, сгромолясване на династията; легитимисти, които се стремяха да не свалят ливреята, а само да изменят фасона ѝ — ето какви бяха съюзниците, с които народът извърши своя февруари . . .

Февруарската революция беше *красива* революция, революция на общи симпатии, тъй като противоречията, които явно проличаха в онай момент против кралската власт, още дремеха мирно, едни до други, в *неразвит вид*, защото социалната борба, която беше тяхната подкладка, беше придобила само призрачно съществуване, съществуването на фразата, на думата. *Юнската революция*, напротив, е *отвратителна* революция, отблъскваща революция, защото на мястото на фразата излезе делото, защото републиката оголи главата на самото чудовище, като смъкна от него короната, която го защитава и скриваше. — *Ред!* — такъв беше бойният зов на Гизо. *Ред!* — кръстеше гизотистът Себастиани, когато Варшава беше завзета от русите. *Ред!* — кръстеше Кавеняк, това грубо ехо на френското Национално събрание и на републиканската буржоазия. *Ред!* — гърмяха неговите снаряди, разкъсвайки тялото на пролетариата. Нито една от многобройните революции на френската буржоазия от 1789 г. насам не е била покушение срещу *реда*, тъй като всички те запазваха класовото господство, робството на работниците и *буржоазния* ред, колкото и често да се менеше политическата форма на това господство и на това робство. Юни посегна върху този ред. Тежко на Юни!“ („Neue Rheinische Zeitung“, 29 юни 1848 г.)²⁰.

Тежко на !Они! — отеква европейското ехо.

Буржоазията *принуди* парижкия пролетариат към юнското въстание. Самото това обстоятелство вече го осъди на неуспех. Не непосредствена, осъзната потребност тласна пролетариата към този опит за насилствено събаряне на буржоазията; та той нямаше още сили да се справи с тази задача. „Moniteur“ трябваше официално да му заяви, че е минало времето, когато републиката намираще за нужно да държи сметка за неговите илюзии, и само неговото поражение му откри истината, че и най-малкото подобрене на положението му в *рамките* на буржоазната република си остава *утопия* и че тази утопия става престъпление при първия опит да бъде осъществена.

на. Тогава на мястото на исканията, чието удовлетворяване пролетариатът искаше да изтръгне от февруарската република — искания, прекомерни по форма, но незначителни и дори все още буржоазни по същество, бе издигнат смелият революционен боен лозунг: *Събаряне на буржоазията! Диктатура на работническата класа!*

Като превърна своя гроб в люлка на *буржоазната република*, пролетариатът я застави да се покаже в истинския си вид, като държава, чиято призната задача е да увековечи господството на капитала и робството на труда. Имайки винаги пред очите си покрития с белези от рани, непримирим, непобедим враг — непобедим, защото неговото съществуване е жизнена необходимост за самата буржоазия, — господството на буржоазията, освободена от всякакви окови, трябваше незабавно да се превърне в *терор на буржоазията*. След като пролетариатът бе временно отстранен от сцената и диктатурата на буржоазията бе официално призната, средните слоеве на буржоазното общество — дребната буржоазия и селяните — трябваше все повече да се приближават до пролетариата, колкото повече се влошаваше тяхното положение и се изостряше антагонизмът между тях и буржоазията. Както по-рано те виждаха причината за своите бедствия във възхода на пролетариата, така сега те трябваше да я виждат в неговото поражение.

Ако юнското въстание повдигна навсякъде на континента самосъзнанието на буржоазията и я подбуди да влезе в явен съюз с феодалната монархия против народа, то кой именно беше първата жертва на този съюз? Самата континентална буржоазия. Юнското поражение ѝ попречи да затвърди господството си и да удържи народа полуудовлетворен, полуразочарован на най-ниското стъпало на буржоазната революция.

Най-после юнското поражение откри на деспотическите държави в Европа гайната, че Франция трябва на всяка цена да пази мира със съседите си, за да бъде в състояние да води гражданската война вътре в страната. Това отдаде във властта на Русия, Австрия и Прусия ония народи, които бяха започнали борба за националната си независимост, но същевременно съдбата на тези национални революции бе поставена в зависимост от съдбата на пролетарската революция, изчезна тяхната привидна самостоятелност и независимост от великия социален преврат. Нито унгарецът, нито полякът, нито италианецът ще бъдат свободни, докато работникът остава роб!

Най-сетне, победите на Свещения съюз тъй видоизмениха Европа, че всяко ново пролетарско въстание във Франция неминуемо ще повлече след себе си *световна война*. Една нова френска революция ще бъде принудена веднага да напусне националната почва и да

завоюва европейската арена, върху която само може да бъде осъществена социалната революция на XIX век.

И така, едва юнското поражение създаде всички ония условия, при които Франция може да вземе инициативата за европейска революция. Само след като се окъпа в кръвта на юнските въстаници, трицветното знаме се превърна в знаме на европейската революция — в червено знаме!

И ние извикваме: *Революцията умря, да живее революцията!*

II

13 ЮНИ 1849 г.

25 февруари 1848 г. даде на Франция *република*, 25 юни ѝ на-трапи *революция*. А след юни революцията означаваше: *събаряне на буржоазното общество*, докато преди февруари тя означаваше: *събаряне на държавната форма*.

Юнската борба се ръководеше от *републиканската фракция* на буржоазията и победата естествено предаде властта в нейните ръце. Обсадното положение повали в краката ѝ вързания за ръцете и краката, неспособен за съпротива Париж, а в провинцията цареше атмосфера на обсадно положение, застрашително бруталната надменност на празнуващата победата буржоазия и разюзданият собственически фанатизъм на селяните. И така, *отдолу* не заплашваше никаква опасност!

Заедно с революционната мощ на работниците бе съкрушено и политическото влияние на *демократическите*, т. е. *дребнобуржоазните*, *републиканци*, които в Изпълнителната комисия бяха представени от Ледрю-Ролен, в Учредителното национално събрание — от партията на Планината, а в печата — от вестник „Réforme“²¹. Заедно с буржоазните републиканци те на 16 април организираха заговора срещу пролетариата, заедно с тях те се сражаваха срещу него през юнските дни. По такъв начин те сами подкопаха основата, върху която почиваше силата на тяхната партия, тъй като дребната буржоазия може да удържи революционните позиции против буржоазията само докато се опира на пролетариата. Те бяха уволнени. Буржоазните републиканци открито скъсаха фиктивния съюз, който те против волята си и със задна мисъл склучиха с тях през периода на временното правителство и на Изпълнителната комисия. Презрително отхвърлени като съюзници, демократическите републиканци из-

паднаха до ролята на телохранители на трицветните републиканци, от които те не можеха да изтръгнат нито една отстъпка, но господството на които трябваше да защищават всеки път, когато то, а заедно с него и републиката, изглеждаше застрашено от страна на антирепубликанските фракции на буржоазията. Най-после, тези фракции, орлеанистите и легитимистите, още от самото начало бяха малцинство в Учредителното национално събрание. Преди юнските дни те дори не се осмеляваха да реагират освен под маската на буржоазния републиканизъм; юнската победа обедини за миг цяла буржоазна Франция около Кавеняк, в когото тя поздравяваше спасителя си, а когато наскоро след юнските дни антирепубликанската партия се обособи отново, военната диктатура и обсадното положение в Париж ѝ позволиха само твърде боязливо и предпазливо да проत्याгата пипалата си.

От 1830 г. фракцията на *буржоазните републиканци* в лицето на своите писатели, оратори и „таланти“, в лицето на своите честолюбци, депутати, генерали, банкери и адвокати се групира около парижкия вестник „National“. В провинцията „National“ имаше свои филиални вестници. Кликата около „National“ беше *династията на трицветната република*. Тя завладя веднага всички държавни постове — министерства, полицейската префектура, дирекцията на пощите, местата на префектите и овакантените висши офицерски постове във войската. Начело на изпълнителната власт стоеше нейният генерал *Кавеняк*, а главният ѝ редактор Мараст стана несменяем председател на Учредителното национално събрание. На приемите си той като церемониал-майстор оказваше гостоприемство и от името на „порядъчната“ република.

Даже революционни френски писатели от някакво благоговение пред републиканската традиция затвърдиха заблудението, че в Учредителното национално събрание господствували роялистите. Напротив, след юнските дни Учредителното събрание оставаше *изключителен представител на буржоазния републиканизъм* и то изтъкваше своя републиканизъм толкова по-решително, колкото повече падаше влиянието на трицветните републиканци във от Събранието. Когато трябваше да се отстоява *формата* на буржоазната република, то разполагаше с гласовете на демократическите републиканци; когато се касаеше за *съдържанието* ѝ, то даже по стила на речите това Събрание не се отличаваше от роялистките фракции на буржоазията, тъй като именно интересите на буржоазията, материалните условия на нейното класово господство и класова експлоатация, съставляват съдържанието на буржоазната република.

И така, не роялизмът, а буржоазният републиканизъм се възлълти в живота и дейността на това Учредително събрание,

което в края на краищата не умря и не бе убито, а просто изгни.

През цялото време на господството на Учредителното събрание, докато то разиграваше на авансцената спектакли за почтената публика, в дълбочината на сцената се извършваше непрекъснато жертвоприношение — безкрайните присъди на военните съдилища срещу пленените юнски въстаници или прашането им на заточение без съд. Учредителното събрание имаше тактичността да признае, че в лицето на юнските въстаници то не съди престъпници, а унищожава врагове.

Първата работа на Учредителното национално събрание беше създаването на *следствена комисия* за събитията през юнските дни и на 15 май и за участието, което взеха в тях водачите на социалистическата и демократическата партия. Следствието бе насочено направо срещу Луи Блан, Ледрю-Ролан и Косидиер. Буржоазните републиканци горяха от нетърпение да се освободят от тези съперници. За привеждане в изпълнение своята мъст те не можеха да намерят по-подходящ субект от г. *Одилон Баро*, бившия вожд на династическата опозиция. На това въплъщение на либерализма, на това *pullité grave**, на този дебел дърдорко му се искаше не само да отмъсти за династията, но освен това да привлече под отговорност революционерите за изплъзвания му се пост на министър-председател. Сигурна гаранция за неговата безпощадност! Този именно Баро бе назначен за председател на следствената комисия и той конструира истинско съдебно дело против февруарската революция, което се свеждаше до следното: 17 март — *манифестация*, 16 април — *заговор*, 15 май — *атентат*, 23 юни — *гражданска война!* Защо той не доведе учените си криминалистични издирвания до 24 февруари? На този въпрос „*Journal des Débats*“ отговори²²: 24 февруари — това е един вид *основаването на Рим*. Произходът на държавите се губи в областта на митовете, които трябва да се приемат на доверие, които не може да се обсъждат. Луи Блан и Косидиер бяха предадени на съда. Националното събрание завърши делото на собственото си прочистване, започнато от него на 15 май.

Планът за облагане на капитала — във формата на данък върху ипотеките, — набелязан от временното правителство и подет отново от Гудшо, бе отхвърлен от Учредителното събрание; законът, ограничаващ работния ден на десет часа, бе отменен; въведено бе отново наказването със затвор за неплащане на дългове; неграмотните, които съставляваха значителна част от населението на Франция, бяха отстранени от участие в съда като съдебни заседатели.

* — надутото нищожество. — *Ред.*

ли. А защо да не бъдат лишени и от избирателното право? Въведен бе отново залогът за вестниците, правото на сдружения бе ограничено.

Но в бързината си да върнат на старите буржоазни отношения старите гаранции и да заличат всички следи, оставени от революционните вълни, буржоазните републиканци се натъкнаха на една съпротива, която ги заплаши с неочаквана опасност.

През юнските дни никой не беше се борил с такъв фанатизъм за спасяване на собствеността и за възстановяване на кредита, както парижката дребна буржоазия — съдържателите на кафенета и ресторанти, *mercands de vin**, дребните търговци, бакали, занаятчии и др. Дюкянът се стресна и тръгна срещу барикадите, за да възстанови движението, водещо от улицата в дюкяна. Но отатък барикадата се намираха купувачите и длъжниците на бакалина, отсам нея — неговите кредитори. И когато барикадите бяха разрушени, а работниците разбити, когато дюкянджиите, опиянени от победата, се втурнаха назад към дюкянчетата си, входът им се оказа барикадиран от спасителя на собствеността, от официалния агент на кредита, който ги посрещна с напомнителни известия. Просрочена полица! Просрочен наем за квартирата! Просрочена разписка за дълг! Пропадна дюкянчето! Пропадна дюкянджиията!

Спасение на собствеността! Но къщата, в която те живееха, не беше тяхна собственост; дюкянчетата, в които те търгуваха, не бяха тяхна собственост; стоките, които те продаваха, не бяха тяхна собственост. Нито дюкянчето им, нито чинията, от която ядяха, нито креватът, на който спяха, им принадлежаха вече. Трябваше да се спасява тази собственост именно против самите тях — за домопритежателя, който им беше дал под наем къщата си, за банкера, който беше шконтирал полиците им, за капиталиста, който им бе дал в заем пари в брой, за фабриканта, който бе поверил стоката си за продажба на тези дюкянджии, за търговеца на едро, който бе отпуснал на занаятчията материал на кредит. *Възстановяване на кредита!* Но отново закрепналият кредит се прояви като живо и откъстително божество преди всичко с това, че изгони неплатежеспособния длъжник от жилището му, изгони го заедно с жената и децата, предаде илюзорното му имущество на капитала, а него самия хвърли в затвора за длъжници, който отново се издигна страшно над трупове на юнските въстаници.

Дребните буржоа с ужас разбраха, че като разбиха работниците, те без съпротива се бяха предали в ръцете на своите кредитори. Техният фалит, който от м. февруари се протакеше хронически.

* — питейнопродавците. — *Ред.*

и на който привидно не се придаваше значение, след юни бе обявен официално.

Номиналната собственост на дребния буржоа беше оставена незасегната, докато той трябваше да бъде пращан на борба в *името на собствеността*. Сега, когато бяха ликвидирани големите сметки с пролетариата, можеше да се ликвидират и дребните сметки с дюкянджията. В Париж просрочените полици възлизаха на повече от 21 милиона франка, а в провинцията — на повече от 11 милиона. Собствениците на повече от 7,000 търговски заведения в Париж не си бяха платили наема от февруари.

Ако Националното събрание бе устроило разследване за *политическото престъпление* след февруари, то дребната буржоазия, от своя страна, поиска разследване за *гражданските дългове* от преди 21 февруари. Дребните буржоа се събраха масово в салона на борсата и със заплашвания предявиха исканията си: всеки търговец, който докаже, че е фалирал само вследствие на застоя в работите, предизвикан от революцията, и че към 24 февруари работите му са вървели добре, трябва да получи чрез търговския съд отсрочка за дълга си, а кредиторът е длъжен да ликвидира иска си срещу заплащане на умерена лихва. Този въпрос бе обсъждан в Националното събрание под формата на законопроект за „*concordats à l'amiable*“*. Събранието се колебаеше; изведнаж то узна, че в същото това време при вратите на Сен-Дени хиляди жени и деца на въстаници изготвят петиция за амнистия.

Пред лицето на възкръсналия юнски призрак дребната буржоазия затрепера, а Събранието стана отново неумолимо. *Concordats à l'amiable* — доброволните спогодби — между кредитора и длъжника бяха отхвърлени в най-съществените им пунктове.

По такъв начин, след като републиканските представители на буржоазията в Националното събрание отдавна вече бяха отблъснали от себе си демократическите представители на дребната буржоазия, този парламентарен разрыв получи буржоазен, реално-икономически смисъл с това, че дребните буржоа-длъжници бяха предадени на произвола на буржоата-кредитори. Голяма част от тези длъжници се разориха съвършено, на останалите бе позволено да продължат работата си при условия, които ги правеха безусловни роби на капитала. На 22 август 1848 г. Националното събрание отхвърли *concordats à l'amiable*, а на 19 септември 1848 г., през време на обсадното положение, принц Луи Бонапарт и венсенският затворник, комунистът Распай, бяха избрани за представители на Париж. А буржоазията избра алчния сарафин и орлеанист Фулд. И така,

* — „доброволни спогодби“. *Ред.*

от всички страни едновременно бе обявена открита война на Учредителното национално събрание, на буржоазния републиканизъм и на Кавеняк.

От само себе си се разбира, че масовите фалити на парижките дребни буржоа трябваше да имат последици за много по-широк кръг хора, отколкото непосредствено засегнатите, и отново да раздрусат буржоазното стокообръщение, докато разноските на юнското въстание още повече увеличиха държавния дефицит, а държавните доходи все повече спадаха вследствие застоя в производството, ограничаването на потреблението и намаляването на вноса. Кавеняк и Националното събрание можеха да търсят изход само в нов заем, който още по-здравео ги стягаше в ярема на финансовата аристокрация.

Ако дребните буржоа пожънаха от юнската победа само фалита и продажбата на търг, то *мобилната гвардия*, тези яничари на Кавеняк, намериха възнаграждение в нежните обятия на леките жени и в приветствията, с които бяха обсипвани „младите спасители на обществото“ в салоните на Мараст, този рицар на трицветното знаме, който играеше едновременно ролята на амфитрион и на трубадур на „почтената“ република. Но това предпочитание на обществото към членовете на мобилната гвардия и тяхната несъразмерно висока заплата озлобяваше *армията*; а в същото време изчезнаха и всички национални илюзии, с които буржоазният републиканизъм с помощта на своя вестник „National“ беше успял при Луи-Филип да привлече на своя страна част от армията и селяните. Посредническата роля, която изиграха Кавеняк и Националното събрание в *Северна Италия*, като заедно с Англия я предадоха на Австрия — само този ден на тяхното властвуване унищожи резултатите от 18-годишната опозиция на „National“. Нито едно правителство не е било тъй малко национално, както правителството на „National“, нито едно правителство не е зависело в такава степен от Англия, а между това при Луи-Филип „National“ живееше с това, че от ден на ден перифразираше катоновското *Carthaginem esse delendam**, нито едно правителство не е било тъй сервилно пред Свещения съюз, а от някакъв си Гизо „National“ искаше скъсване на виенските договори. Иронията на историята направи Бастид, бившият редактор на външния отдел на „National“, министър на външните работи на Франция, за да опровергава всяка своя статия с всяка своя телеграма.

За един момент армията и селяните бяха повярвали, че военната диктатура ще постави на дневен ред за Франция външната война и „славата“. Но Кавеняк олицетворяваше не диктатурата на сабята над буржоазното общество, а диктатурата на буржоазията с

* — Картаген трябва да бъде разрушен. *Ред.*

помощта на сабята. Сега войникът беше нужен само като жандарм. Под строгата маска на старорепубликанска скромност Кавеняк криеше пошлото си подчинение на унижителните условия на своята буржоазна длъжност. L'argent n'a pas de maître! Парите нямат господар! Кавеняк и изобщо Учредителното събрание идеализираха този стар девиз на третото съсловие, като го превеждаха на политически език с думите: буржоазията няма крал, истинската форма на нейното господство е републиката.

В изработването на тази *форма*, в изготвянето на републиканската *конституция* се състоеше „великото органическо дело“ на Учредителното национално събрание. Преименуването на християнския календар в републикански, на свети Вартоломей — в свети Робеспьер, не би изменило времето повече, отколкото тази конституция измени или трябваше да измени буржоазното общество. Там, където се касаеше за повече от просто *сменяване на костюма*, тя просто протоколираше *съществуващите вече* факти. Така тя тържествено регистрира факта, че има република, факта, че има общо избирателно право, факта, че има едно единствено суверенно Национално събрание вместо две ограничени в правата си конституционни камари. Така тя регистрира и узакони факта на диктатурата на Кавеняк, като замени постоящата, неотговорна, наследствена кралска власт с преходна, отговорна и изборна кралска власт — с четиригодишно президентство. По такъв начин тя не пропусна да въздигне в основен закон онази извънредна власт, с която Националното събрание след ужасите от 15 май и 25 юни предвидливо облече своя председател в интереса на собствената си безопасност. Останалото в конституцията беше въпрос на терминология. От механизма на старата монархия бяха смъкнати роялистките етикети и на тяхно място бяха залепени републикански. Мараст, бивш главен редактор на „National“, а сега главен редактор на конституцията, се справи не без талант с тази академична задача.

Учредителното събрание напомняше онзи чилийски чиновник, който искал да кадастрира земята за по-точното разграничаване на поземлената собственост в същия миг, когато подземното бучене вече възвестило вулканическото изригване, което щяло да изтръгне изпод краката му тази земя. Докато на теория то изработваше точните форми за републиканско изразяване на господството на буржоазията, в действителност то се държеше само чрез отричане на всякакви формули, чрез насилие *sans phrase**, чрез *обсадното положение*. Два дни преди да започне изработването на конституцията, то продължи срока на обсадното положение. В миналото конституциите се съста-

* — открито. Ред.

вяха и приемаха, когато в процеса на обществения преврат се постигаше равновесие, когато новосъздадените класови отношения се затвърдяваха и борещите се фракции на господстващата класа прибегваха до компромис, който им позволяваше да продължават борбата помежду си и едновременно да отстранят от нея изтощената народна маса. А тази конституция не санкционираше никаква социална революция; тя санкционираше временната победа на старото общество над революцията.

В първия проект на конституцията, съставен преди юнските дни, още се споменаваше „*droit au travail*“, правото на труд, тази първа грубовата формула, в която се резюмират революционните искания на пролетариата. Сега тя се превърна в *droit à l'assistance**, в право на обществена благотворителност — а кой съвременна държава не храни така или иначе своите просяци? Правото на труд в буржоазния смисъл е безсмислица, жалко благочестиво пожелание, но зад правото на труд се крие властта над капитала, а зад властта над капитала — присвояването на средствата за производство, подчиняването им на асоциираната работническа класа, следователно премахването на наемния труд, на капитала и техните взаимоотношения. Зад „*правото на труд*“ стоеше юнското въстание. Учредителното събрание, което фактически постави революционния пролетариат hors la loi, въвн от закона, принципно трябваше да изхвърли от конституцията, този закон на законите, *неговата* формула и да анатемоса „правото на труд“. Но то не се спря дотук. Както Платон изгонил поетите от своята република, така то за вечни времена изгони от своята република *прогресивния подоходен данък*. А този данък е не само напълно буржоазна мярка, осъществима в по-голям или по-малък мащаб в рамките на съществуващите производствени отношения — той беше единственото средство да се привържат средните слоеве на буржоазното общество към „порядъчната“ република, да се намали държавният дълг и да се даде отпор на антиреспубликанското мнозинство на буржоазията.

Като отхвърлиха *concordats à l'amiable*, трицветните републиканци фактически принесоха дребната буржоазия в жертва на едрата. Този единичен факт те издигнаха в принцип, като забраниха със закон прогресивния подоходен данък. Те поставиха буржоазната реформа на една дъска с пролетарската революция. Но тогава коя класа оставаше опора на тяхната република. Едрата буржоазия. А нейното мнозинство беше антиреспубликанско. Ако тя използваше републиканците от „National“, за да затвърди отново старите икономически отношения, от друга страна, тя се готвеше да се възпол-

* — право на подпомагане. *Ред.*

зува от затвърдяването на старите обществени отношения, за да възстанови съответстващите на тях политически форми. Още в началото на октомври Кавеняк се видя принуден да назначи за министри на републиката Дюфор и Вивиен, бивши министри на Луи-Филип, въпреки целия шум и вик, вдигнат от безмозъчните пуритани от собствената му партия.

Като отхвърли всякакъв компромис с дребната буржоазия и не съумя да привърже нови обществени елементи към новата държавна форма, трицветната конституция побърза в замяна на това да върне традиционната неприкосновеност на оная корпорация, която беше най-яростният и най-фанатичният защитник на стария строй. Тя въздигна в основен закон *несменяемостта на съдшите*, върху която бе посегнало временното правителство. *Единият* крал, когото тя събори, възкръсна хилядократно в тези несменяеми инквизитори на законността.

Френският печат всестранно разкри противоречията в конституцията на г. Мараст, например едновременното съществуване на двама суверени — Националното събрание и президента, и други подобни.

Но главното противоречие на тази конституция се заключава в следното: чрез всеобщото избирателно право тя дава политическата власт на същите класи, чието социално робство тя трябва да увековечи — на пролетариата, селяните и дребната буржоазия. А класата, чиято стара социална власт тя санкционира — буржоазията, — тя лишава от политическите гаранции на тази власт. Тя вкарва политическото господство на буржоазията в демократически рамки, които на всяка крачка съдействуват за победата на противниците на буржоазията и поставят на карта самите основи на буржоазното общество. От едните тя иска да не вървят напред от политическото към социалното освобождение, от другите — да не се връщат назад от социалната към политическата реставрация.

Буржоазните републиканци малко се интересуваха от тези противоречия. Доколкото бяха престанали да бъдат *необходими* — а те бяха необходими само като авангард на старото общество в борбата му срещу революционния пролетариат, — няколко седмици след своята победа те престанаха да бъдат *партия* и изпаднаха до положението на *клика*. А на конституцията те гледаха като на *голяма интрига*. Тя трябваше преди всичко да конституира господството на тяхната клика. За президент трябваше да остане Кавеняк. Законодателното събрание трябваше да бъде продължение на Учредителното. Те се надяваха, че ще сведат до фикция политическата власт на народните маси и че те самите ще могат лесно да спекулират с тази фикция, за да държат в страх по-голямата част

от буржоазията, като непрекъснато поставят пред нея дилемата на юнските дни: *царство на „National“* или *царство на анархията*.

Изработването на конституцията, започнало на 4 септември, бе завършено на 23 октомври. На 2 септември Конституантата реши да заседава, докато бъдат издадени органическите закони, допълващи конституцията. При все това тя се реши да извика на живот собствената си рожба, президента, още от 10 декември, много преди края на собственото си жизнено поприще. Толкова уверена бе тя, че в лицето на хомункула на конституцията ще приветствува сина на своята майка. От предпазливост бе решено, че ако нито един от кандидатите не получи два милиона гласа, правото на изборите ще мине от нацията към Конституантата.

Напразна предпазливост! Първият ден от приложението на конституцията бе последен ден на господството на Конституантата. В дълбочината на избирателната урна лежеше смъртната ѝ присъда. Тя търсеше „сина на своята майка“, а намери „племенника на своя чичо“. Саул-Кавеняк получи *един* милион гласа, а Давид-Наполеон — *шест* милиона. Саул-Кавеняк бе разбит шестократно²³.

10 декември 1848 г. беше ден на *селското въстание*. Едва от този ден започна февруари за френските селяни. Символът, който изрази тяхното влизане в революционното движение, нескопоснолукав, хитровато-наивен, глупаво-възвишен, пресметливо суеверие, патетичен фарс, гениално-нелеп анахронизъм, дръзка иега на световната история, непонятен иероглиф за цивилизования ум — този символ явно носеше печата на класата, която е представител на варварството в цивилизацията. Републиката ѝ се яви във фигурата на *бирника*, а тя се яви на републиката във фигурата на *императора*. Наполеон беше единственият човек, който изчерпателно беше представлявал интересите и фантазиите на новообразуваната през 1789 г. селска класа. Като написа неговото име върху фронта на републиката, селячеството обяви война на чуждите държави, а вътре в страната поведе борба за класовите си интереси. За селяните Наполеон беше не личност, а програма. Те отиваха към избирателните урни със знамена, с музика, викайки: „Plus d'impôts, à bas les riches, à bas la république, vive l'Empereur!“ — „Долу данъците, долу богатшите, долу републиката, да живее императорът!“ Зад гърба на императора се криеше селската война. Републиката, която те отхвърлиха с гласовете си, беше *република на богатшите*.

10 декември беше *coup d'état** на селяните, който събори съществуващото правителство. От деня, в който селяните отнеха от

* — държавният преврат. Ред.

Франция едно правителство и ѝ дадоха друго, погледите им бяха постоянно насочени към Париж. Станали за миг действущи лица в революционната драма, на тях не можеше вече да се натрапва пасивната и бездейна роля на хор.

Останалите класи помогнаха да се довърши изборителната победа на селяните. В избирането на Наполеон *пролетариатът* видя свалянето на Кавеняк, сгромолясането на Конституантата, ликвидирането на буржоазния републиканизъм, касирането на юнската победа. За *дредната буржоазия* избирането на Наполеон означаваше господството на длъжниците над кредиторите. За по-голямата част от *едрата буржоазия* избирането на Наполеон беше открито скъсване с оная фракция, която тя бе причудена да използва временно като оръдие против революцията и която ѝ стана непоносима, откато започна да се стреми да затвърди временното положение по конституционен път. Наполеон вместо Кавеняк — за мнозинството от едрата буржоазия това значеше монархия вместо република, начало на роялистката реставрация, плах намек за Орлеанския херцог, скрита между теменуги лилия²⁴. Най-сетне *войската*, гласувайки за Наполеон, гласува против мобилната гвардия, против идилгията на мира, за войната.

По такъв начин, както се изрази „*Neue Rheinische Zeitung*“, най-ограниченият човек на Франция получи най-многогранно* значение.²⁵ Именно защото не беше нищо, той можеше да означава всичко — само не и самия себе си. Обаче макар че името на Наполеон имаше най-различен смисъл в устата на различните класи, заедно с това име те всички написаха на изборителната бюлетина: „Долу партията на „*National*“, долу Кавеняк, долу Конституантата, долу буржоазната република!“ Министър Дюфор открито заяви това в Учредителното събрание: „10 декември е втори 24 февруари.“

Дредната буржоазия и пролетариатът гласуваха *en bloc*** за Наполеон, за да гласуват *против* Кавеняк и чрез съсредоточаване на всички гласове върху един кандидат да не дадат възможност на Конституантата да решава окончателно. Обаче най-напредналата част от тези две класи постави свои кандидати. Наполеон беше *нарицателно име* на всички партии, обединили се срещу буржоазната република, *Ледрю-Ролен* и *Распай* бяха *собствени имена*, първият — на демократическата дредна буржоазия, вторият — на революционния пролетариат. Гласуването на Распай — така заявиха гръмогласно пролетариите и техните социалистически водачи — било само демонстрация;— било масов протест против всякакво президент-

* Игра на думи: „*einfältig*“ — „ограничен“ — „*vielfältig*“ — многогранен. *Ред.*

** — масово, *Ред.*

ство изобщо, т. е. против самата конституция, било същевременно гласуване против Ледрю-Ролен, било първият акт, в който пролетариатът като самостоятелна политическа партия се отдели от демократическата партия. Напротив, тази последна партия — демократическата дребна буржоазия и нейната представителка в парламента, Планината — се отнесе към кандидатурата на Ледрю-Ролен с тържествената сериозност, с която тя има навика да се самоизлъгва. Впрочем това беше последният ѝ опит да действа самостоятелно в противовес на пролетариата. На 10 декември бе разбита не само партията на републиканската буржоазия, но и демократическата дребна буржоазия с нейната Планина.

Редом с *Планината* сега Франция имаше *Наполеон* — доказателство, че това бяха само безжизнени карикатури на великите исторически явления, чиито имена те носеха. Луи-Наполеон със своя императорски орел и триъгълна шапка не бе по-лоша пародия на стария Наполеон, отколкото Планината с нейните демагогски пози и със заимствуваните от 1793 г. фрази — на старата Планина. По такъв начин на традиционното суеверие по отношение на 1793 г. бе сложен край едновременно с провалянето на традиционното суеверие по отношение на Наполеон. Революцията стана революция едва когато получи своето *собствено, оригинално* име, а това стана възможно едва когато в нея зае господстващо място новата революционна класа — промишленият пролетариат. Може да се каже, че 10 декември затова вече беше изненада за партията на Планината и я обърка, защото с груба селска шега, със смях прекъсна класическата аналогия със старата революция.

На 20 декември Кавеняк подаде оставка и Учредителното събрание провъзгласи Луи-Наполеон за президент на републиката. На 19 декември, в последния ден на единовластието си, то отхвърли предложението за амнистия на юнските въстаници. Да анулира декрета от 27 юни, с който то без съд осъди на заточение 15,000 въстаници — това не би ли означавало да се отрече от самата юнска капаница?

Одилон Баро, последният министър на Луи-Филип, стана пръв министър на Луи-Наполеон. Както Луи-Наполеон смяташе за дата на идването си на власт не 10 декември, а датата на сенатското постановление от 1804 г., така и първият министър, който той си намери, смяташе за начало на своето министерствуване не 20 декември, а датата на кралския декрет — 24 февруари. Като законен наследник на Луи-Филип Луи-Наполеон смекчи промяната на управлението, като запази старото правителство, което при това още не бе имало време да се изхаби, тъй като още не бе успяло да се яви на бял свят.

Този избор му бе подсказан от водачите на роялистките фракции на буржоазията. Водачът на старата династическа опозиция, който несъзнателно послужи за преходно стъпало към републиканците от „National“, беше още по-подходящ да послужи напълно съзнателно за мост от буржоазната република към монархията.

Одилон Баро беше вожд на единствената стара опозиционна партия, която, борейки се винаги безуспешно за министерски портфейл, още не беше успяла да се компрометира окончателно. Революцията издигаше бързо една след друга на върха на държавата всички стари опозиционни партии, сякаш за да бъдат принудени не само на дело, но и на думи да се отрекат, да се откажат от старите си фрази и в края на краищата, обединени в някаква отвратителна смес, да бъдат изхвърлени от народа на бунището на историята. И Баро, това възплъщение на буржоазния либерализъм, който осемнадесет години подред скриваше вътрешната си подлост и пустота под външно важничене, не прескочи нито едно стъпало на ренегатството. Ако в отделни моменти той самият се изплашваше от прекалено резкия контраст между тръните на настоящето и лаврите на миналото, един поглед в огледалото му възвръщаше министерското самообладание и човешкото самопоклонение. В огледалото пред него сияеше физиономията на Гизо — Гизо, на когото той винаги беше завиждал, който винаги го бе третираше като ученик — на самия Гизо, но с олимпийското чело на Одилон. Само едно нещо не забелязваше той на себе си — ушите на Мидас²⁶.

Баро от 24 февруари се прояви едва като Баро от 20 декември; към него — орлеаниста и волтерианеца — се присъедини като министър на вероизповеданията легитимистът и езуитът Фалу.

Няколко дни по-късно министерството на вътрешните работи бе дадено на малтусианеца Леон Фоше. Правото, религията и политическата икономия! Всичко това го имаше в правителството на Баро, а освен това то съедини легитимистите с орлеанистите. Липсваше само бонапартистът. Бонапарт още криеше, че претендира за ролята на Наполеон, защото Сулук още не играеше ролята на Тусен-Лувртю²⁷.

Партията „National“ беше веднага отстранена от всички висши постове, до които тя бе успяла да се добере. Полицейската префектура, дирекцията на пощите, генералната прокуратура, кметството на Париж, всичко бе заето от стари протежета на монархията. Легитимистът Шангарни обедини в свои ръце командването на националната гвардия в департамента Сена, на мобилната гвардия и на редовните войски от първа армейска дивизия; орлеанистът Бюжо бе назначен за главнокомандуващ алпийската армия. Тази смяна на длъжностните лица продължаваше без прекъсване през време на

правителството на Баро. Първата работа на това правителство бе реставрирането на старата роялистка администрация. За един миг се преобрази цялата официална сцена — кулиси, костюми, език, актьори, фигуранти, статисти, суфльори, позициите на партиите, движещите сили на драмата, същността на колизията, цялата обстановка. Само допотопното Учредително събрание оставаше още на мястото си. Но от момента, в който Събранието настани Бонапарт, Бонапарт — Баро, а Баро — Шангарние, Франция премина от периода на учредяване републиката в периода на учредената република. И защо бе нужно Учредително събрание в учредената вече република? След като била сътворена земята, на нейния творец не оставало нищо друго, освен да избяга на небето. Учредителното събрание бе твърдо решено да не следва неговия пример, то беше последното убежище на партията на буржоазните републиканци. Ако му бяха отнети всички лостове на изпълнителната власт, не оставаше ли в ръцете му всемогъществото на учредителната власт? Първата му мисъл беше на всяка цена да задържи суверения си пост и с негова помощ да си върне изгубените позиции. Достатъчно е само да се свали правителството на Баро и да се замести с правителство на „National“ и тогава роялистките чиновници ще трябва незабавно да опразнят всички учреждения и трицветният персонал триумфално ще се върне обратно. Националното събрание реши да свали правителството и самото правителство му даде случай за нападение, по-удобен от който Събранието не би могло и да измисли.

Нека напомним, че за селяните Луи Бонапарт означаваше: премахване на данъците! Шест дена седя той на президентското кресло, а на седмия, 27 декември, неговото правителство предложи да се запази *данъкът върху солта*, отменен с декрет на временното правителство. Данъкът върху солта споделя с данъка върху виното privilegia да бъде изкупителната жертва на старата финансовата система във Франция, особено в очите на селското население. На селския избраник правителството на Баро не можеше да подскаже попарлива епиграма за неговите избиратели от думите: *възстановяване данъка върху солта*. С данака върху солта Бонапарт изгуби революционната си сол — Наполеон на селското въстание изчезна като мираж, остана самозагадъчната фигура на роялистко-буржоазната интрига. И правителството на Баро не без умисъл превърна този акт на нетактично, грубо разрушване на илюзиите в пръв правителствен акт на президента.

От своя страна Конституантата с радост се залови за двойната възможност — да свали правителството и да излезе против селския избраник в ролята на защитник на селските интереси. Тя отхвърли предложението на министъра на финансите, намали данъ-

ка върху солта на една трета от предишните му размери, като по такъв начин увеличи с 60 милиона държавния дефицит от 560 милиона, и след този *вот на недоверие* спокойно очакваше оставката на правителството. Ето колко малко тя разбираше заобикалящия я нов свят и собственото си изменено положение. Зад правителството стоеше президентът, а зад президента — шест милиона избиратели, всеки от които бе сложил в избирателната урна по един *вот на недоверие* спрямо Конституантата. Конституантата върна на нацията нейния *вот на недоверие*. Смешна обмяна! Конституантата забрави, че нейните *вотове* бяха изгубили принудителния си курс. Като отхвърли данъка върху солта, тя само затвърди решението на Бонапарт и неговите министри „да свършат“ с нея. Започна дълъг двубой, който запълва цялата втора половина на нейното съществуване. 29 януари, 21 март, 8 май бяха *journeés*, решаващите дни на тази криза, предвестници на 13 юни.

Французите, например Луи Блан, виждаха в 29 януари проява на конституционното противоречие между суверенното, неподлежало на разтуряне и създадено въз основа на всеобщото избирателно право Национално събрание и президента, който на книга е отговорен пред Събранието, но в действителност е не само също така санкциониран от общото гласоподаване и при това съединява в себе си всички ония гласове, които са разпределени и стократно раздробени между отделните членове на Националното събрание, но и държи в ръцете си цялата изпълнителна власт, над която Националното събрание витае само като морална сила. Това тълкуване на събитията от 29 януари смесва словесната форма на борбата в парламента, в печата, в клубовете с нейното действително съдържание. Луи Бонапарт и Учредителното национално събрание съвсем не бяха противостоящи един на друг, едностранни органи на една и съща конституционна власт. Бонапарт не беше изпълнителната власт, противостояща на законодателната. Бонапарт — това беше самата учредена вече буржоазна република, противостояща на оръдията на нейното учредяване, противостояща на честолюбивите интриги и на идеологическите искания на революционната фракция на буржоазията, която беше основала републиката, а оега за свое учудване намери, че основаната от нея република изглежда като реставрирана монархия, и която сега искаше със сила да продължи учредителния период с неговите условия, с неговите илюзии, с неговия език и неговите действащи лица и да попречи на вече узрялата буржоазна република да се яви в напълно завършения си и характерен вид. Както Учредителното национално събрание беше представител на върналия се в средата му Кавеняк, така Бонапарт се явяваше като представител на още неотделилото се от него Законодателно нацио-

нално събрание, т. е. на Националното събрание на учредената вече буржоазна република.

Избирането на Бонапарт можеше да бъде изтъквано едва след като на мястото на *едното* име бяха поставени многообразните му значения, след като това избиране се повтори в изборите за новото Национално събрание. Мандатът на старото бе касиран на 10 декември. Така че на 29 януари се сблъскаха не президентът и Националното събрание на *една и съща* република, а Националното събрание на установяващата се република и президентът на вече установената република — две власти, въплътяващи два съвсем различни периода в жизнения процес на републиката. В единия лагер стоеше малката фракция на републиканската буржоазия, която единствена можеше да провъзгласи републиката, да я изтръгне из ръцете на революционния пролетариат чрез улична борба и терор и да набележи в конституцията идеалните черти на тази република; в другия лагер — цялата роялистка маса на буржоазията, която единствено можеше да господствува в тази учредена вече буржоазна република, да смъкне от конституцията идеологическите украшения и с помощта на своето законодателство и своята администрация да осъществи действително необходимите условия за поробването на пролетариата.

Бурята, която се разрази на 29 януари, се подготвяше в продължение на целия месец. Конституантата мислеше, че като гласува недоверие на правителството на Баро, ще го накара да подаде оставка. Но в отговор на това правителството на Баро предложи на Конституантата сама да си гласува окончателно недоверие, да се осъди на самоубийство, да декретира *собственото си разтуряне*. По нареждане на правителството Рато, един от най-незначителните депутати, внесе на 6 януари това предложение в Конституантата, в същата Конституанта, която още през август беше решила да не се разтуря, докато не издаде цяла редица органически, допълващи конституцията закони. Фулд — привърженик на правителството — й заяви без забикалки, че нейното разтуряне е необходимо „*за да се възстанови разклатеният кредит*“. И наистина, нима тя не подкопаваше кредита, като протакаше временното положение и в лицето на Баро отново поставяше под въпрос Бонапарт, а в лицето на Бонапарт — учредената вече република? Олимпиецът Баро се превърна в бесен Орландо при мисълта, че след по-малко от двуседмично възползуване ще изтръгнат от ръцете му постигнатия най-последен пост на министър-председател, заемането на който пост републиканците веднаж вече го бяха заставили да чака цял „деценум“, т. е. десет месеца. В обноските си към това жалко Събрание Баро надмина по тирания самия тиран. Най-мекият му израз беше: „С него няма

бъдеше.“ И действително, сега то представляваше само миналото. „То е неспособно — прибавяше той иронично — да снабди републиката с учрежденията, които са необходими за нейното затвърдяване.“ И действително! Заедно с изключителния антагонизъм на Събранието спрямо пролетариата се сломи и неговата буржоазна енергия, а с неговия антагонизъм спрямо роялистите отново оживя републиканският му патос. По такъв начин то бе двойно неспособно да затвърди със съответни учреждения буржоазната република, която то вече не разбираше.

С предложението на Рато правителството предизвика *буря от петиции* в цялата страна; всекидневно от всички кътчета на Франция върху главите на Конституантата се сипеха купища от *billets-doux**, които в повече или по-малко категорична форма я молеха да се саморазтури и да си напише завещанието. От своя страна Конституантата предизвика контрапетиции, в които от нея се искаше да остане жива. Избирателната борба между Наполеон и Кавеняк се възобнови във вид на борба чрез петиции за и против разтурянето на Събранието. Петициите се явиха като допълнителни коментари към 10 декември. Тази агитация продължи през целия януари.

В конфликта си с президента Конституантата не можеше да се позове на това, че е рожба на всеобщото избирателно право, тъй като противниците апелираха против нея именно към всеобщото избирателно право. Тя не можеше да се опре на никаква правомерна власт, тъй като се касаеше до борба против законната власт. Тя не можеше да събори правителството с вотове на недоверие, както се опита да стори още на 6 и 26 януари, защото правителството не се нуждаеше от доверието ѝ. Оставаше ѝ само една възможност — *въстанието*. Бойната сила на въстанието беше *републиканската част на националната гвардия, мобилната гвардия* и центровете на революционния пролетариат — *клубовете*. Хората от мобилната гвардия, героите на юнските дни, съставляваха през месец декември организираната бойна сила на републиканската фракция на буржоазията, както преди юнското въстание *националните работилници* бяха организираната бойна сила на революционния пролетариат. Както Изпълнителната комисия на Конституантата, решавайки да сложи край на станалите непоносими за нея искания на пролетариата, се нахвърли грубо върху националните работилници, така правителството на Бонапарт, решавайки да сложи край на станалите непоносими за него искания на републиканската фракция на буржоазията, се нахвърли върху мобилната гвардия. То постанови *разтурянето на мобилната гвардия*. Едната половина от нея бе увол-

* — любовни писма. — Ред.

нена и изхвърлена на улицата, другата получи нова, монархическа организация вместо демократическа, а заплатите бяха пониженн до равнището на обикновените заплати на редовната войска. Мобилната гвардия се озова в положението на юнските въстаници и във вестниците всекидневно започнаха да се появяват *публични покаяния* на хора от мобилната гвардия, в които те признаваха вината си за юни и молеха пролетариата за прошка.

А *клубовете*? От момента, в който Учредителното събрание в лицето на Баро изрази недоверие на президента, в лицето на президента — на учредената буржоазна република, а в нейно лице — на буржоазната република изобщо, около него неизбежно се сплотиха всички учредителни елементи на февруарската република, всички партии, които желяеха да съборят съществуващата република и насила да я върнат в предишното ѝ състояние, да я превърнат в република, изразяваща собствените им класови интереси и принципи. Това, което стана, сякаш не бе станало; това, което бе кристализирало от революционното движение, се бе разтворило отново; борбата пак се водеше за неопределената република от февруарските дни, контурите на която всяка партия определяше по своему. Партиите за миг пак заеха старите си февруарски позиции, но без да споделят февруарските илюзии. Трицветните републиканци от „National“ отново започнаха да се опират на демократическите републиканци от „Réforme“ и ги издигнаха като челни бойци на авансцената на парламентарната борба. Демократическите републиканци отново започнаха да се опират на социалистическите републиканци (на 27 януари един публичен манифест възвести тяхното помиряване и обединяване) и подготвиха в клубовете почвата за въстание. Правителственият печат с право гледаше на трицветните републиканци от „National“ като на възкръснали юнски въстаници. За да се задържат начело на буржоазната република, те поставиха под въпрос самата буржоазна република. На 26 януари министър Фоше внесе законопроект за правото на сдружения, първият член на който гласеше: *„Клубовете се забраняват.“* Той предложи да се започне незабавно обсъждането на този законопроект по спешност. Конституантата отхвърли предложението за разглеждане по спешност, а на 27 януари Ледрю-Ролен внесе предложение, подписано от 230 депутати, да се даде правителството под съд за нарушение на конституцията. Предаване правителството на съд в момент, когато това означаваше или нетактично разкриване безсилието на съдията, т. е. на мнозинството на камарата, или безсилен протест на обвинителя срещу самото това мнозинство — такъв бе великият революционен коз, който тази Планина-изтърсак започна отсега нататък да пуска в действие във всеки решителен момент на

кризата. Горката Планина, смазана от тежестта на собственото си име!

На 15 май Бланки, Барбес, Распай и други се бяха опитали да разгонят Учредителното събрание, като нахлуха в заседателната му зала начело на парижкия пролетариат. Баро готвеше на същото това Събрание морално повторение на 15 май, възнамерявайки да продиктува саморазтурянето му и да затвори заседателната зала. Същото това Събрание възложи на времето на Баро да започне следствие против виновниците за майските събития; а сега, когато Баро започна да играе по отношение на него ролята на роялистки Бланки, а то почна да търси съюзници срещу него в клубовете, сред революционния пролетариат, в партията на Бланки — сега безпощадният Баро започна да го изтезвава със своето предложение да се изземат от съда майските пленници и да се предадат на изобретения от партията на „National“ върховен съд — haute cour. Забележително е как страхът за министерския портфейл успя да извлече от главата на един Баро бисери на остроумие, достойни за Бомарше! След дълго колебание Събранието прие неговото предложение. В отношенияето си към майските въстаници то отново придоби нормалния си характер.

Ако президентът и министрите тласкаха Конституантата към *въстание*, то Конституантата ги тласкаше към *държавен преврат*, тъй като те нямаха законна възможност да я разтурят. Но Конституантата беше майка на конституцията, а конституцията — майка на президента. Чрез държавния преврат президентът анулираше конституцията и заличаваше своята републиканска правна основа. Тогава му оставаше да се опре на императорските си права; но императорските права извиха на живот орлеанските права, а и едните, и другите бледнееха пред легитимистките права. Падането на законната република можеха да предизвика тържество само на нейния антипод, на легитимната монархия, тъй като в този момент орлеанистите бяха само победените от февруарските дни, а Бонапарт беше само победилният от 10 декември и двете партии можеха да противопоставят на републиканската узурпация само своите също тъй узурпирани от монархията права. Легитимистите съзнаваха, че моментът е благоприятен за тях, и конспирираха посред бял ден. Те можеха да се надяват, че ще намерят в генерал Шангарние своя Монк²⁸. Идването на *бялата монархия* се възвестяваше в клубовете им също тъй открито, както в клубовете на пролетариите се възвестяваше идването на *червената република*.

Един успешно потъпкан бунт би избавил правителството от всички затруднения. „Законността ни убива!“ — се провикна Одилон Баро. Бунтът би позволил да се разтури Конституантата под пред-

лог на *salut public** и да се наруши конституцията в интерес на самата конституция. Грубата реч на Одилон Баро в Националното събрание, предложението за затваряне на клубовете, нашумялото уволнение на 50 трицветни префекти и заменяването им с роялисти, разтурянето на мобилната гвардия, лошото третиране на началниците ѝ от страна на Шангарние, връщането катедрата на професор Лермине, който беше станал невъзможен още при Гизо, търпимостта спрямо проявите на легитимистите — всичко това нмаше за цел да предизвика бунт. Но бунтът не избухваше. Той очакваше сигнал от Конституантата, а не от правителството.

Най-сетне настана 29 януари, денят, в който трябваше да се разисква предложението на Матийо де ла Дром за безусловното отхвърляне на предложението на Рато. Легитимистите, орлеанистите, бонапартистите, мобилната гвардия, Планината, клубовете — този ден всеки конспирираше, конспирираше против мнимия си враг, както и против мнимия си съюзник. Бонапарт, на кон, правеше преглед на част от войските на площада на Съгласието, Шангарние актьорничеше, като правеше ефектни стратегически маневри, Конституантата намери зданието на заседанията си обкръжено от войски. Център на всички кръстосващи се надежди, опасения, очаквания, недоволства, напрежения и заговори, Събранието, храбро като лъв, нито за миг не се поколеба в този повече от когато и да било сериозен за него световноисторически момент. То постъпи като оня борец, който не само се боял да си служи със собственото си оръжие, но се чувствувал задължен да запази цяло и оръжието на противника си. То с презрение към смъртта подписа собствената си смъртна присъда и отхвърли безусловното отхвърляне на предложението на Рато. Като се озова само в обсадно положение, то сложи предел на учредителната си дейност, за която обсадното положение на Париж беше необходима рамка. Неговата мъст бе достойна за него: на другия ден то назначи следствие по повод на страха, в който го хвърли правителството на 29 януари. Планината прояви липса на революционна енергия и политически разум, като позволи да бъде използвана от партията на „National“ като глашатай в тази велика комедия на интриги. Партията на „National“ направи последен опит да запази в учредената вече буржоазна република монопола на властта, който тя имаше в периода на възникването на републиката. Тя претърпя пълен неуспех.

Ако през януарската криза се касаеше за съществуването на Конституантата, през кризата от 21 март се касаеше за съществуването на конституцията; в първия случай се касаеше за персонала

* — общественото спасение. *Ред.*

на партията на „National“, във втория — за нейния идеал. Разбира се, „порядъчните“ републиканци по-евтино продадоха своята възвишена идеология, отколкото земното притежание на правителствената власт.

На 21 март в дневния ред на Националното събрание стоеше законопроектът на Фоше, насочен срещу правото на сдружения: *насилствено затваряне на клубовете*. Чл. 8 от конституцията гарантира на всички французи правото на сдружения. Следователно забраняването на клубовете беше явно нарушение на конституцията и на самата Конституанта предстоеше да санкционира оскверняването на своята светиня. Но нали клубовете бяха сборни пунктове на революционния пролетариат, арена на неговата конспиративна дейност. Самото Национално събрание беше забранило коалициите на работниците против своите буржоа. А какво бяха клубовете, ако не коалиции на цялата работническа класа против цялата буржоазна класа, ако не организация на отделна работническа държава, насочена срещу буржоазната държава? Нима те не бяха учредителни събрания на пролетариата, готови за бой отряди на армията на въстанието? Конституцията трябваше преди всичко да конституира господството на буржоазията; така че под правото на сдружения тя очевидно разбираше само онези сдружения, които са съвместими с господството на буржоазията, т. е. с буржоазния строй. Ако от теоретическо благоприличие конституцията се е ограничила с общи формули, нима нямаше правителство и Национално събрание, за да я тълкуват и прилагат в отделните случаи? И ако още в първобитния период на републиката клубовете бяха фактически забранени поради обсадното положение, нима те не трябваше да бъдат забранени със закон във вече уредената и учредена република? Против такова прозаично тълкуване на конституцията трицветните републиканци можеха да изтъкнат само надутата фразеология на конституцията. Една част от тях, Паньер, Дюклер и други, гласува за правителството и по такъв начин му достави мнозинство. Другата част начело с архангел Кавеняк и църковния отец Мараст след приемането на члена за забраняването на клубовете заедно с Ледрю-Ролен и Планината отиде в помещението на една от комисииите — и „се съвещава“. Националното събрание бе парализирано, то вече не наброяваше необходимия за вземане решения брой депутати. Г-н Кремийо навреме напомни в помещението на комисията, че от тук пътят води направо на улицата и че сега вече не е февруари 1848 г., а март 1849 г. Партията на „National“, прогледнала внезапно, се върна в заседателната зала на Националното събрание, а след нея — отново измамената Планина, която, измъчвана постоянно от революционни пристъпи, също тъй постоянно търсеше кон-

ституционен изход и винаги се чувствуваше повече на мястото си зад гърба на буржоазните републиканци, отколкото пред революционния пролетариат. Така завърши тази комедия. Самата Конституанта бе постановила, че нарушенното на текста на конституцията е единственото правилно тълкувание на нейния смисъл.

Оставаше да се уреди още само *един* пункт: отношението на учредената република към европейската революция, нейната *външна политика*. На 8 май 1849 г. в Учредителното събрание, което доживяваше последните си дни, цареше необикновена възбуда. В дневния ред стоеше нападението на френската войска върху Рим, отблъскването ѝ от римляните, политическият ѝ позор и военното фиаско, предателското убийство на Римската република, извършено от френската република, първият италиански поход на втория Бонапарт. Планината още веднаж бе прибягнала до главния си коз: Ледрю-Ролен беше сложил върху масата на председателя неизменния обвинителен акт срещу правителството — този път насочен и срещу Бонапарт, за парушение на конституцията.

Мотивът на 8 май бе повторен по-късно в мотива на 13 юни. Да видим какво представляваше тази римска експедиция.

Кавеняк още в средата на м. ноември 1848 г. изпрати военната флота в Чивита-Векия, за да защитава папата, да го вземе на борда и да го закара във Франция. Папата трябваше да даде благословията си на „порядъчната“ република и да осигури избирането на Кавеняк за президент. Кавеняк искаше заедно с папата да хване на въдицата и поповете, заедно с поповете — и селяните, а със селяните — президентството. Експедицията на Кавеняк, която по непосредствената си цел беше избирателна реклама, бе същевременно протест и заплата срещу римската революция. Тя в зародиш съдържаще интервенцията на Франция в полза на папата.

Тази интервенция в полза на папата и против Римската република в съюз с Австрия и Неапол бе решена на 23 декември, на първото заседание на министерския съвет на Бонапарт. Фалу в правителството — това значеше папата в Рим, и то в папския Рим. Бонапарт не се нуждаеше вече от папата, за да стане президент на селяните, но той се нуждаеше от запазването на папската власт, за да запази селяните за себе си. Тяхното лековерие го беше направило президент. Заедно с вярата те губеха и лековерието, а с папата — вярата. Що се отнася до обединените орлеанисти и легитимисти, господстващи в името на Бонапарт, то нали преди да бъде възстановен кралят, трябваше да бъде възстановена властта, която придава святост на кралете. Независимо от техния роялизъм — без стария Рим, подчинен на светската власт на папата, няма папа, без папа няма католицизъм, без католицизъм няма френска религия,

а без религия какво би станало със старото френско общество? Ипотеката върху небесните блага, която религията дава на селяните, служи като гаранция за ипотеката на буржоата върху земята на селянина. Следователно римската революция беше също такава страшно посегателство върху собствеността, върху буржоазния строй, както и юнската революция. Възстановеното господство на буржоазията във Франция налагаше реставрацията на папската власт в Рим. Най-после в лицето на римските революционери се нанасяше удар на съюзниците на френските революционери; съюзът на контрареволуционните класи в учредената Фрейска република намери естественото си допълнение в съюза на Френската република със Свещения съюз, с Неапол и Австрия. Решението на министерския съвет от 23 декември не беше тайна за Конституантата. Още на 8 януари Ледрю-Ролен беше отправил по този въпрос запитване до правителството, последното беше отрекло това и Събранието беше минало към редовната си работа. Повярва ли то на думите на правителството? Ние знаем, че през целия месец януари то само му гласуваше недоверие. Но ако лъжата влязаше в ролята на правителството, то в ролята на Събранието влизаше да се преструва, че вярва на тази лъжа, за да спаси външната републиканска форма.

Междувременно Пиемонт бе разбит, Карл-Алберт се беше отрекъл от престола, австрийската армия тропаше на вратите на Франция, Ледрю-Ролен бе внесъл решително запитване. Но правителството доказва, че в Северна Италия то само е продължавало политиката на Кавеняк, който на свой ред е продължавал политиката на временното правителство, т. е. на Ледрю-Ролен. Този път то дори получи вот на доверие от Националното събрание и бе упълномощено да завземе временно един подходящ пункт в Северна Италия, за да подкрепи по такъв начин мирните преговори с Австрия относно неделимостта на сардинските владения и относно римския въпрос. Известно е, че съдбата на Италия се решава по бойните полета в Северна Италия. Ето защо или трябваше да се допусне заедно с Ломбардия и Пиемонт да падне и Рим, или Франция трябваше да обяви война на Австрия, а заедно с нея и на европейската контрареволуция. Нима Националното събрание взе изведнаж правителството на Баро за стария Комитет на общественото спасение? Или самото себе си за Конвента? Защо беше нужно френските войски да завземат някакъв пункт в Северна Италия? Зад това прозрачно покривало криеха римската експедиция.

На 14 април 14,000 войници под командването на Удино отплуваха за Чивита-Векия; на 16 април Събранието гласува на правителството кредит от 1,200,000 франка, за да държи в продължение на три месеца една френска ескадра в Средиземно море, готова за

интервенция. По такъв начин то даде на правителството всички средства за интервенция срещу Рим, давайки вид, че го заставя да действа срещу Австрия. То не виждаше какво върши правителството, а само слушаше какво говори. Подобна вяра не можеше да се намери и в Израел. Учредителното събрание изпадна в положението да няма право да знае какво трябва да прави учредената република.

Най-сетне, на 8 май, бе изиграна последната сцена от комедията. Конституантата поиска от правителството да вземе незабавни мерки за връщането на италианската експедиция към поставената ѝ цел. Същата вечер Бонапарт помести в „Moniteur“ писмо, в което изрази най-голяма признателност на Удино. На 11 май Събранието отхвърли обвинителния акт против същия този Бонапарт и неговите министри. А Планината, вместо да разкъса тази мрежа от лъжи, направи трагедия от парламентарната комедия, за да изиграе в нея сама ролята на Фукие-Тенвил, но под взетата на заем лъвска кожа на Конвента тя само разкри истинската си дребнобуржоазна телешка кожа!

Втората половина от живота на Конституантата се свежда до следното: на 29 януари тя призна, че роялистките фракции на буржоазията са естествените господари в учредената от нея република, на 21 март — че нарушението на конституцията е нейното осъществяване, а на 11 май — че високопарно провъзгласеният пасивен съюз на Френската република с борещите се за своето освобождение европейски народи означава неин активен съюз с европейската контрареволуция.

Преди да слезе от сцената, това жалко Събрание си достави удоволствието два дена преди годишнината от рождението му, 4 май, да отхвърли предложението за амнистия на юнските въстаници. Изгубило цялата си власт, смъртно мразено от народа, грубо отблъснато, презрително отхвърлено от буржоазията, чието оръдие то бе, принудено във втората половина на съществуването си да се отрече от първата, лишено от републиканските си илюзии, без велики дела в миналото, без надежди за бъдещето, умирайки на части приживе, Учредителното събрание умееше само да галванизира собствения си труп, като постоянно извикваше призрака на юнската победа, преживявайки я отново, отново и отново осъждайки вече осъдените, уверявайки се по такъв начин в своето съществуване. Вампир, който живееше с кръвта на юнските въстаници!

То остави след себе си предишния държавен дефицит, увеличен поради разходите на юнските дни, поради отмяната на данъка върху солта, поради обезщетенията, които то даде на собствениците на плантации за премахването на робството на негрите, поради разхо-

дите по римската експедиция и, най-сетне, поради премахването на данъка върху виното, който Учредителното събрание отмени на смъртното си легло като злорад старец, който се радва, че може да наложи на веселия си наследник един компрометиращ го комарджийски дълг.

В първите дни на м. март започна изборителната кампания за изборите за *Законодателно национално събрание*. Две главни групи се бореа една срещу друга: *партията на реда* и *демократическо-социалистическата, или червената, партия*; между тях стояха „*приятелите на конституцията*“, под чието име трицветните републиканци от „National“ се опитваха да представят отделна партия. *Партията на реда* се образува непосредствено след юнските дни, но едва след като 10 декември ѝ позволи да отблъсне от себе си кликата от „National“, кликата на буржоазните републиканци, се разкри тайната на нейното съществуване — *коалиция на орлеанистите и легитимистите в една партия*. Буржоазната класа се разпадна на две големи фракции, които подред притежаваха монопола на властта: *едрите земевладелци* — през периода на *Реставрацията, финансовата аристокрация и промишлената буржоазия* — през периода на *Юлската монархия*. Бурбон беше кралското име за преобладаващото влияние на едната фракция; *Орлеан* беше кралското име за преобладаващото влияние на другата фракция; двете фракции можеха да отстояват общите си класови интереси само в *безименното царство на републиката*, стойки на равни начала на власт, без същевременно да прекратяват съперничеството си. Ако буржоазната република не можеше да бъде нищо друго освен завършена и чиста форма на господството на цялата буржоазна класа, какво още можеше да бъде тя, ако не господство на орлеанистите, допълнени с легитимистите, и господство на легитимистите, допълнени с орлеанистите, *синтез на Реставрацията и Юлската монархия*? Буржоазните републиканци от „National“ не представляваха никаква крупна, опираща се на икономическа основа фракция на класата си. Тяхното значение и техният исторически смисъл се заключаваха само в това, че през периода на монархията, в противоположност на двете буржоазни фракции, всяка от които разбираше само своя *специален режим*, те издигнаха общия режим на буржоазната класа, *безименното царство на републиката*, идеализирайки и украсявайки го с антични арабески, но поздравявайки в него преди всичко господството на своята клика. Ако партията на „National“ се обърка, когато видя обединените роялисти на върха на основаната от нея република, то и роялистите се заблуждаваха в същата степен относно факта на съвместното си господство. Те не разбираха, че ако всяка една от техните

фракции, взета поотделно, беше роялистка, продуктът от химическото им съединение по необходимост трябваше да бъде *републикански*; че бялата и небесносинята монархия трябваше да се неутрализират в трицветната република. Антагонизмът спрямо революционния пролетариат и преходните класи, които все повече и повече тежнееха към него, принуди двете фракции на партията на реда да напрягат всичката си обединена сила и да запазят организацията на тази обединена сила; всяка от фракциите трябваше в противовес на реставраторските и изключителни стремежи на другата да подкрепя съвместното господство, т. е. *републиканската форма* на господство, на буржоазията. И ето ние виждаме, че тези роялисти, които в началото още вярваха в незабавната реставрация, а след това с пяна на уста, с проклетия запазваха републиканската форма, най-после признават, че могат да живеят задружно само в републиката, и отлагат реставрацията за неопределено време. Съвместното господство само по себе си засилваше всяка една от двете фракции и я правеше още по-малко способна и по-малко склонна да се подчини на другата, т. е. да реставрира монархията.

Партията на реда открито провъзгласи в избирателната си програма господството на буржоазната класа, т. е. запазването на жизнените условия на нейното господство: *собствеността, семейството, религията и реда!* Разбира се, тя представяше класовото господство на буржоазията и условията за това класово господство като господство на цивилизацията и като необходимо условие за материалното производство, както и за произтичащите от него обществени отношения на обръщение. Партията на реда разполагаше с огромни парични средства, тя организира свои поделения по цяла Франция, тя държеше на заплата всички идеолози на стария строй, ползуваше се от цялото влияние на съществуващата правителствена власт, имаше армия от неплатени васали в цялата маса на дребните буржоа и селяните, които бяха още далеч от революционното движение и виждаха в магнатите на собствеността естествените защитници на дребната си собственост и на нейните дребнави предразсъдъци. Представена по цялата страна от безбройно множество малки крале, партията на реда можеше да накаже като бунтовници всички, които биха отхвърлили нейните кандидати, да уволни бунтуващите се работници, непокорните ратаи, слугите, търговските служачи, чиновниците по железниците, писарите, всички служители, подчинени ѝ в гражданския живот. Най-сетне, партията на реда можеше на места да поддържа легендата, че републиканската Конституанта попречила на Бонапарт, избраника от 10 декември, да прояви своите чудотворни сили. Говорейки за партията на реда, ние нямахме предвид бонапартистите. Те не бяха сериозна фракция на буржоаз-

ната класа, а смес от стари суеверни инвалиди и млади невярващи авантюристи. — Партията на реда победи в изборите и изпрати грамадно мнозинство в Законодателното събрание.

Пред лицето на коалицията на контрареволуционната буржоазия всички революционизирани вече елементи на дребната буржоазия и селяните трябваше естествено да се съединят с главния носител на революционните интереси, с революционния пролетариат. Ние видяхме как парламентарните поражения тласкаха демократическите представители на дребната буржоазия в парламента, т. е. Планината, към съюз със социалистическите представители на пролетариата и как във от парламента отхвърлянето на *concordats à l'amiable*, грубото отстояване на буржоазните интереси и фалитите тласкаха истинската дребна буржоазия към сближение с истинските пролетарии. На 27 януари Планината и социалистите отпразнуваха помиряването си; на големия февруарски банкет в 1849 г. те потвърдиха отново този акт на обединение. Социалната и демократическата партия, партията на работниците и партията на дребните буржоа, се съединиха в *социалдемократическата*, т. е. в *червената партия*.

Парализирана за миг от агонията, която последва след юнските дни, Френската република след прекратяването на обсадното положение, след 19 октомври, преживя непрекъснатата редица от трескави вълнения. Първо, борбата за президентството; след това борбата на президента с Конституантата; борбата за клубовете; процесът в Бурж²⁹, в който — в сравнение с дребните фигури на президента, на обединените роялисти, на „порядъчните“ републиканци, на демократическата Планина и на социалистическите доктринери на пролетариата — неговите истински революционери изглеждаха като такива първобитни титани, каквито само всемирният потоп оставя на повърхността на обществото или каквито могат само да предшествуват обществения потоп; изборната агитация, екзекутирането на убийците на Бреа³⁰; непрекъснатите процеси по печата; насилствените полицейски намеси на правителството в банкетите; дръзките провокации на роялистите; портретите на Луи Блан и Косидиер на позорния стълб; непрекъснатата борба между Учредителното събрание и учредената република, която борба всеки път връщаше революцията към изходната ѝ точка и всеки път превръщаше победителя в победен, а победения — в победител и която за един миг променяше положението на партните и класите, техните разцепления и обединения; бързото развитие на европейската контрареволуция; славната борба на унгарците; германските въстания; римската експедиция; позорното поражение на френската армия пред вратите на Рим — в този вихър на движение, в този мъчителен и неспокоен ход

на историята, в този драматически прилив и отлив на революционни страсти, на надежди и разочарования, различните класи на френското общество трябваше да изчисляват периодите на своето развитие със седмици, както по-рано ги изчисляваха с полустолетия. Значителна част от селяните и от провинциите бе революционизирана. Те не само бяха разочаровани от Наполеон; партията на червените вместо името им обещавахе съдържанието, вместо илюзорната свобода от данъци — връщане на милиарда, заплатен на легитимистите, регулиране на ипотеките и премахване на лихварството.

Дори войската беше заразена от революционна треска. Гласувайки за Бонапарт, тя беше гласувала за победата, а той ѝ донесе поражение. В негово лице тя беше гласувала за малкия ефрейтор, зад който се крие великият пълководец на революцията, а той ѝ върна важните генерали, зад които се крият най-обикновени ефрейтори. Безспорно червената партия, т. е. обединената демократическа партия, трябваше да спечели ако не победата, то все пак големи успехи: Париж, войската, значителна част от провинцията трябваше да гласуват за нея. *Ледрю-Ролен*, водачът на Планината, бе избран в пет департамента; нито един водач на партията на реда, нито едно име от редовете на същинската работническа партия не одържа такава победа. Този избор ни открива тайната на демократическо-социалистическата партия. От една страна, Планината, тази парламентарен авангард на демократическата дребна буржоазия, беше принудена да се обедини със социалистическите доктринери на пролетариата, а пролетариатът, който през юни бе претърпял тежко материално поражение, беше принуден чрез интелектуални победи да търси пътища към нов подем; доколкото развитието на останалите класи още не позволяваше на пролетариата да завладее революционната диктатура, той трябваше да се хвърли в обятията на доктринерите на неговото освобождение, на основателите на социалистически секти. От друга страна, революционните селяни, войската, провинциите застанаха на страната на Планината. По такъв начин към Планината премина командването над обединените революционни сили, а нейното съглашение със социалистите премахна всякакво разцепление в революционния лагер. Във втората половина от съществуването на Конституантата Планината въплъщаваше нейния републикански патос и направи да се забравят греховете ѝ през периода на временното правителство, на Изпълнителната комисия и на юнските дни. В същата степен, в която партията на „National“ съобразно с половинчатата си природа позволи на роялистското правителство да я задуши, партията на Планината, отстранена от сцената през време на всемогъществото на партията на „National“, сега се повдигна и придоби значение като представителка

на революцията в парламента. И наистина партията на „National“ не можеше нищо да противопостави на другите роялистки фракции освен честолюбиви нападки и идеалистически бръщолевения. Партията на Планината, напротив, представляваше колебаещата се между буржоазията и пролетариата маса, материалните интереси на която изискваха демократически учреждения. В борбата срещу Кавеняк и Мараст Ледрю-Ролен и Планината стояха на почвата на истинската революция и съзнанието за тази важна роля им придаваше толкова по-голяма смелост, колкото проявата на революционната енергия се ограничаваше в парламентарни нападки, в съставянето на обвинителни актове, в заплашвания, в повишаване на тона, в гръмогласни речи и в крайности, които не отиваха по-далеч от фразите. Селяните се намираха приблизително в същото положение, както и дребните буржоа, техните социални искания бяха приблизително същите. Ето защо всички средни слоеве на обществото, доколкото бяха обхванати от революционното движение, трябваше да видят в Ледрю-Ролен своя герой. Ледрю-Ролен беше главната фигура на демократическата дребна буржоазия. В борбата с партията на реда трябваше да се издигнат на първите места преди всичко полуконсервативните, полуреволюционните и всецяло утопичните реформатори от този вид.

Партията на „National“, „приятелите на конституцията quand même*, républicains purs et simples**“ бяха съвършено бити в изборите. Нищожно малцинство от тях попадна в законодателната камара; най-известните им водачи изчезнаха от сцената, в това число дори Мараст, главният редактор и Орфей на „порядъчната“ република.

На 28 май³¹ се откри Законодателното събрание, на 11 юни се възобнови сблъскването от 8 май. От името на Планината Ледрю-Ролен представи обвинителен акт срещу президента и правителството, които се обвиняваха в нарушение на конституцията, в бомбардирането на Рим. На 12 юни Законодателното събрание отхвърли този обвинителен акт, както го отхвърли и Учредителното събрание на 11 май, но този път пролетариатът принуди Планината да излезе на улицата — наистина не за улична борба, а за улична процесия. Достатъчно е да се каже, че Планината стоеше начело на това движение, за да се разбере, че това движение беше смазано и че юни 1849 г. беше колкото смешна, толкова и нищожна пародия на юни 1848 г. Голямото отстъпление на 13 юни бе затъмнено може би само от още по-големия отчет за сражението, представен от Шан-

* — въпреки всичко. *Ред.*

** — чистите републиканци. *Ред.*

гарни, когото партията на реда набързо произведе във велик човек. Всяка обществена епоха се нуждае от велики хора, а ако ги няма, тя ги изнамира, както казва Хелвеций.

На 20 декември съществуваше само едната половина от учредената буржоазна република — *президентът*, на 28 май тя бе допълнена с другата половина — *Законодателното събрание*. С безпримерната битка срещу пролетариата през м. юни 1848 г. учредяващата се буржоазна република бе вписана в регистъра за ражданията и умиранията на историята; през м. юни 1849 г. учредената буржоазна република бе вписана в същия регистър чрез една неизразима комедия, която тя разигра с дребната буржоазия. Юни 1849 г. беше Немезида за юни 1848 г. През юни 1849 г. бяха победени не работниците, а бяха покосени дребните буржоа, които стояха между работниците и революцията. Юни 1849 г. беше не кървава трагедия, разиграла се между наемния труд и капитала, а жалка пиеса с много осъждания на затвор, разиграна от длъжника и кредитора. Партията на реда победи, тя стана всемогъща — тя трябваше да покаже сега какво представлява.

III

ПОСЛЕДИЦИТЕ ОТ 13 ЮНИ 1849 г.

На 20 декември янусовата глава на *конституционната република* показва само *едното* си лице, изпълнителното, с неопределено плоските черти на Луи Бонапарт. На 28 май 1849 г. тя показва другото си лице, *законодателното*, покрито със следи от заздравили рани, последица от оргните на Реставрацията и на Юлската монархия. Със Законодателното национално събрание завърши създаването на *конституционната република*, т. е. на републиканската форма на държавата, в която бе конституирано господството на буржоазната класа, следователно съвместното господство на двете големи роялистки фракции, образуващи френската буржоазия — обединените легитимисти и орлеанистите, господството на *партията на реда*. Докато френската република стана по такъв начин собственост на коалицията на роялистките партии, европейската коалиция на контра-революционните държави предприе общ кръстоносен поход против последните убежища на мартенските революции. Русия нахлу в Унгария, пруските войски потеглиха срещу армията на привържениците на имперската конституция, а Удино бомбардира Рим. Европейската криза явно се приближаваше към решителния повратен пункт, погледите на цяла Европа бяха устремени към Париж, а погледите на цял Париж — към *Законодателното събрание*.

На 11 юни Ледрю-Ролен се качи на неговата трибуна. Той не произнесе реч, той само формулира обвинение против министрите, голо обвинение без украшения, пълно с факти, сбито и тежко.

Нападението върху Рим е нападение върху конституцията, нападението върху Римската република е нападение върху Френската република. Член 5 от конституцията²² гласи: „Френската република

не употребява никога военните си сили срещу свободата на който и да било народ“, а президентът насочва френските войски срещу римската свобода. Член 54 от конституцията забранява на изпълнителната власт да обявява каквато и да било война без съгласието на Националното събрание*. Постановлението на Конституантата от 8 май категорично нарежда на министрите колкото се може по-скоро да върнат римската експедиция към първоначалната ѝ цел, следователно то също тъй категорично забранява войната против Рим, а Удино бомбардира Рим. По такъв начин Ледрю-Ролен призова самата конституция като свидетел на обвинението против Бонапарт и неговите министри. На роялистското мнозинство от Националното събрание той, трибуният на конституцията, хвърли право в лицето законата: „Републиканците ще съумеят да наложат да се уважава конституцията с всички средства, дори със силата на оръжието!“ — „Със силата на оръжието!“ — повтори стократното ехо на Планината. Мнозинството отговори със страшен шум; председателят на Националното събрание прикани Ледрю-Ролен към ред; Ледрю-Ролен повтори предизвикателното си изявление и в заключение сложи на масата на председателя предложение да бъдат предадени на съд Бонапарт и неговите министри. С мнозинство от 361 гласа против 203 Националното събрание по въпроса за бомбардировката на Рим реши просто да мине към дневния ред.

Нима Ледрю-Ролен се надяваше да бие Националното събрание с помощта на конституцията, а президента — с помощта на Националното събрание?

Наистина конституцията забраняваше всякакво нападение върху свободата на чуждите народи, но по думите на правителството френската армия нападнала в Рим не „свободата“, а „деспотизма на анархията“. Нима Планината, въпреки целия си опит в Учредителното събрание, все още не разбираше, че тълкуването на конституцията принадлежи не на тези, които са я съставили, а само на онези, които са я приели? Че нейният текст трябва да се тълкува в жизненоспособния му смисъл и че буржоазният смисъл е единственият ѝ жизненоспособен смисъл? Че Бонапарт и роялистското мнозинство на Националното събрание бяха истинските тълкуватели на конституцията, тъй както попът е истинският тълкувател на библията, а съдията — истинският тълкувател на закона? Нима Националното събрание, току-що излязло из лоното на общите избори, трябваше да счита, че е обвързано от завещанието на мъртвата Конституанта, когато такъв човек като Одилон Баро нарушаваше волята ѝ прижи-

* Тук и по-нататък до края под Национално събрание се разбира Законодателното национално събрание, съществувало от 28 май 1849 до декември 1851 г. (Легислативата). *Ред.*

ве? Нима позовавайки се на решението на Конституантата от 8 май, Ледрю-Ролен беше забравил, че същата Конституанта отхвърли на 11 май първото му предложение за предаване Бонапарт и неговите министри на съд, че тя оправда президента и министрите и по такъв начин беше санкционирала бомбардирането на Рим като „конституционно“, че по същество той само апелираше против произнесената вече присъда, че в края на краищата той апелираше от името на републиканската Конституанта към роялистката Легислатива? Самата конституция зове на помощ въстанието, като в специален член призовава всеки гражданин да я пази. Ледрю-Ролен се опираше на този член. Но нима, от друга страна, държавните власти не са учредени за защита на конституцията, нима нарушението на конституцията не започва едва от момента, в който една от конституционните власти въстава против другата? А президентът на републиката, министрите на републиката, Националното събрание на републиката се намираха помежду си в най-хармонично съгласие.

Това, което Планината се опитваше да устрои на 11 юни, беше „въстание в пределите на чистия разум“, т. е. чисто парламентарно въстание. Тя разчиташе, че мнозинството на Събранието, изплашено от перспективата за въоръжено въстание на народните маси, ще унищожи в лицето на Бонапарт и неговите министри собствената си власт и значението на своето собствено избиране. Нима Конституантата не беше се опитвала вече по подобен начин да касира избора на Бонапарт, настоявайки така упорито за оставката на правителството Баро—Фалу?

Нима липсваха примери от времето на Конвента, когато парламентарните въстания внезапно извършваха коренен преврат в отношенията на мнозинството и малцинството — защо на младата Планина да не се удадеше онова, което се бе удало на старата? — а и обстановката на момента изглеждаше благоприятна за подобен почин. Народното възбуждение в Париж стигна до тревожно висока степен; съдейки по гласуването в изборите, изглеждаше, че войската не беше добре разположена към правителството, самото мнозинство на Законодателното събрание беше още твърде младо, за да се организира, при това то се състоеше от стари хора. Ако на Планината се удадеше парламентарното въстание, кормилото на управлението би преминало непосредствено в нейните ръце. Демократическата дребна буржоазия от своя страна, както винаги, не желаше нищо по-страстно от това, борбата да стане над главата ѝ, в облаците, между духовете на членовете на парламента. Най-после, чрез парламентарното въстание както демократическата дребна буржоазия, така и нейната представителка, Планината, постигнаха ве-

ликата си цел: да сломят мощта на буржоазията, без да развържат ръцете на пролетариата, като го покажат само в перспектива; пролетариатът би бил използван, без да стане опасен.

След вота на Националното събрание от 11 юни стана среща на няколко членове на Планината с делегати на тайните работнически дружества. Последните настояваха да се започне въстанието още същата вечер. Планината решително отхвърли този план. Тя за нищо на света не искаше да изпусне из ръцете си ръководството на движението; тя се отнасяше към съюзниците си със същото подозрение, както и към враговете си, и тя беше права. Споменът за юни 1848 г. никога още не бе възбуждал тъй живо редовете на парижкия пролетариат. И все пак той бе обвързан от съюза с Планината. Тя представляваше в парламента по-голямата част от департаментите, тя преувеличаваше влиянието си във войската, тя разполагаше с демократическата част на националната гвардия, най-сетне, тя имаше моралната поддръжка на дюкянджиите. Да се започне въстанието в този момент против волята на Планината — това би означавало за пролетариата, чинто редици при това бяха оредели от холерата и от безработицата, която беше прогонила значителна част от него из Париж, безполезно повтаряне на юнските дни от 1848 г., но вече без ония условия, които тогава го тласкаха към отчаяна борба. Работническите делегати направиха това, което бе единствено разумно. Те вмениха в дълг на Планината да се *компрометира*, т. е. да излезе извън границите на парламентарната борба, ако нейният обвинителен акт бъде отхвърлен от Събранието. В продължение на целия 13 юни пролетариатът заемаше същата скептично-наблюдателна позиция и изчакваше сериозна, неизбежна схватка между демократическата национална гвардия и войската, за да се хвърли тогава в борбата и да тласне революцията по-далеч от наложената ѝ дребнобуржоазна цел. В случай на победа бе вече организирана пролетарска комуна, която трябва да действува наред с официалното правителство. Парижките работници бяха поучени от кървавата юнска школа през 1848 г.

На 12 юни сам министър Лакрос внесе в Законодателното събрание предложение да се мине към незабавното разискване на обвинителния акт. За една нощ правителството бе взело всички мерки за отбрана и нападение; мнозинството на Националното събрание бе решило да накара бунтовното малцинство да излезе на улицата, самото малцинство вече не можеше да отсгъпи, жребият бе хвърлен; обвинителният акт бе отхвърлен с 377 гласа срещу 8; Планината, въздържала се от гласуване, изпълнена със злоба, се втурна в залите за пропаганда на „миролюбивата демокрация“, в редакцията на вестник „*Démocratie pacifique*“⁹⁹.

Отдалечаването на Планината от зданието на парламента сломил нейната сила, както гигантът Антей, губейки допира със земята — неговата майка, губел и силата си. Самсоновци в стените на Законодателното събрание, монтанярите* станаха прости филистери в залите на „миролюбивата демокрация“. Разгоряха се дълги, шумни и празни дебати. Планината беше твърдо решила да накара да бъде уважавана конституцията с всички средства, „с изключение само на силата на оръжието“. В това ѝ решение тя бе подкрепена от манифеста³⁴ и от депутацията на „приятелите на конституцията“. „Приятелите на конституцията“ се наричаха остатъците от кликата на „National“, от партията на буржоазните републиканци. Докато шестима от оцелелите ѝ представители в парламента гласуваха *против*, а всички останали за отхвърлянето на обвинителния акт, докато Кавеняк предостави сабята си на разположение на партията на реда, по-значителната част от кликата, намираща се във врата на парламента, се залови жадно за представилия ѝ се случай да излезе от помещението си на политически парий и да се промъкне в редовете на демократическата партия. И наистина, нима те не бяха естествени оръженосци на тази партия, която се скри зад техния щит, зад техния принцип, зад конституцията!

До сутринта „Планината“ се гърчеше в родилни мъки. Тя роди една „прокламация до народа“, която се появи на 13 юни сутринта на повече или по-малко скромни местенца в два социалистически вестника³⁵. Тази прокламация обявяваше „вън от конституцията“ (*hors la Constitution*) президента, министрите и мнозинството на Законодателното събрание и призоваваше националната гвардия, войската, а накрая и народа „да се вдигнат“. „Да живее конституцията!“ бе нейната парола, която не значеше нищо друго освен „долю революцията!“.

На конституционната прокламация на Планината съответствуваше така наречената *мирна демонстрация*, устроена на 13 юни от дребните буржоа. Това беше улична процесия от Шато-д'О по булевардите; 30,000 души, в по-голямата си част национални гвардейци, без оръжие, смесени с членовете на тайните работнически секции, вървяха по булевардите с викове: „Да живее конституцията!“ Самите манифестанти викаха този лозунг механично, студено, не от чисто сърце и тези възгласи, вместо да се засилват до гръмотевични гътнежи, намираха ироничен отзвук у народа, който се гълпеше по тротоарите. На многогласното пеене липсваше гръден глас. Когато шествието се изравни със зданието, където заседаваха „приятелите

* — привърженици на Планината (от думата „montagne“ — „планина“).
Ред.

лите на конституцията, и на балкона му се появи наемният херолд на конституцията, който, махайки с всички сили своята клакъорска шапка и напъвайки до неимоверност дробовете си, обсипваше поклонниците с градушка от викове „да живее конституцията!“ — изглеждаше, че самите участници в процесията бяха почувствували целия комизъм на положението. Известно е какъв съвсем непарламентарен прием бе устроен на процесията от другите и стрелците на Шангарни при навлизането ѝ от улица де ла Пе в булевардите; как участниците за миг се разпръснаха по всички страни и само бягайки, надаваха слаби викове „на оръжие!“ в изпълнение на парламентарния зов от 11 юни за въстание.

По-голямата част от членовете на Планината, събрали се на улица Азар, се разбягаха в момента, когато това насилствено разгонване на мирната процесия, глухите слухове за убийство на невъоръжени граждани по булевардите, непрекъснато засилващата се улична паника сякаш възвестяваха приближаването на въстание. *Ледрю-Ролен* начело на малка група депутати спаси честта на Планината. Под защитата на парижката артилерия, която бе зела Пале Насионал, те се отправиха към Консерваторията на изкуствата и занаятите, където трябваше да пристигнат петият и шестият легиони на националната гвардия. Но монтанярите напразно чакаха петия и шестия легион; тези непредпазливи гвардейци оставиха представителите си на произвола на съдбата, парижката артилерия сама попречи на народа да издигне барикади, хаосът и суматохата направиха невъзможно вземането на каквото и да било решение, редовната войска настъпи с натъкнати щикове, част от депутатите бе заловена, друга част се укри. Така завърши 13 юни.

Ако 23 юни 1848 г. бе ден на въстанието на революционния пролетариат, 13 юни 1849 г. бе ден на въстанието на демократичните дребни буржоа; всяко едно от тези въстания бе *класически чист* израз на класата, която го беше вдигнала.

Само в Лион работата стигна до упорито, кърваво сблъскване. Тук промишлената буржоазия и промишленият пролетариат стоят непосредствено един срещу друг, работническото движение не е включено, както в Париж, в рамките на общото движение и не се определя от него; затова в отражението си тук 13 юни изгуби първоначалния си характер. В останалите места на провинцията, където 13 юни намери отзвук, той не разпали нищо — това беше *студена мълния*.

На 13 юни завърши *първият период от живота на конституционната република*, която започна своето нормално съществуване на 28 май 1849 г. с откриването на Законодателното събрание. Целият този пролог е изпълнен с шумна борба между партията на реда и

Планината, между буржоазията и дребната буржоазия; дребната буржоазия напразно се съпротивяваше на установяването на буржоазната република, в полза на която сама непрекъснато конспирираше във временното правителство и в Изпълнителната комисия, за която сама с ожесточение се би срещу пролетариата през юнските дни. 13 юни сломи съпротивата ѝ и направи *законодателната диктатура* на обединените роялисти свършен факт. От този момент Националното събрание става само *комитет за обществено спасение на партията на реда*.

Париж обяви президента, министрите и мнозинството на Националното събрание в „*положение на обвиняеми*“; последните обяха Париж в „*обсадно положение*“. Планината обяви мнозинството на Законодателното събрание „*вън от конституцията*“, мнозинството предаде Планината на Върховния съд за нарушение на конституцията и обяви *вън от закона* всичко най-жизнено в тази партия. От Планината остана само туловище без глава и сърце. Малцинството дойде до опита за *парламентарно въстание*, мнозинството издигна своя *парламентарен деспотизъм* в закон. То декретира нов *парламентарен регламент*, който унищожил свободата на трибуната и даде на председателя на Националното събрание правото да наказва депутатите за нарушение на реда с дисциплинарни наказания, парични глоби, лишаване от заседателни пари, временно изключване от заседанията и карцер. Над туловището на Планината то окачи бич вместо меч. Дългът на честта би изисквал от оцелелите депутати на Планината демонстративно да се откажат от мандата си. Този акт би ускорил разпадането на партията на реда. Тя би трябвало да се разпадне на първоначалните си съставни части в момента, когато би престанала да я обединява макар и някаква сянка от опозиция.

Едновременно с *парламентарната* ѝ сила на демократическата дребна буржоазия бе отнета и *въоръжената* сила; разпуснати бяха парижката артилерия и 8-и, 9-и и 12-и легион на националната гвардия. Напротив, легионът на финансовата аристокрация, който на 13 юни нападнa печатниците на Буле и Ру, разби печатарските машини, разгроми редакциите на републиканските вестници и незаконно арестува техните редактори, словослагатели, печатари, експедитори и разсилни, получи одобрение от трибуната на Националното събрание. Това разпусчане на заподозрените в републиканизъм национални гвардейци се повтори по цяла Франция.

Нов закон за печата, нов закон за сдруженията, нов закон за *обсадното положение*, препълване на парижките затвори, заточване на политическите емигранти, спиране на всички вестници, които отиваха по-далеч от „National“, отдаването на Лион и 5-те съседни де-

партамента на грубия деспотизъм на военщината, повсеместен прокурорски надзор, ново прочистване на толкова пъти прочистваната вече армия на чиновниците — ето неизбежните, постоянно повтарящите се *банални похвати* на победоносната реакция, достойни за споменаване след юнската касапница и юнските заточения само защото този път те бяха насочени не само против Париж, но и против департаментите, не само против пролетарната, но преди всичко против средните класи.

В продължение на месеците юни, юли и август цялата законодателна дейност на Националното събрание бе запълнена с наказателни закони, които предоставяха на правителството правото да обявява обсадно положение, запушиха още по-здраво устата на печата и унищожиха правото на сдружения.

Обаче за този период е характерно не *фактическото*, а *принципалното* използване на победата, не решенията на Националното събрание, а мотивировката на тези решения, не делото, а фразата, даже не фразата, а акцентът и жестовете, които оживяваха фразата. Безогледно-нахалното демонстриране на *роялистките убеждения*, презрително-аристократическите оскърбления по адрес на републиката, кокетно-непристойното издърдорване на реставраторските цели — с една дума, самохвалното нарушаване на *републиканското благоприличие*, — ето какво придава особен тон и отпечатък на този период. „Да живее конституцията!“ — беше бойният възглас на *победените* от 13 юни. Това избави *победителите* от лицемерието на конституционния, т. е. на републиканския, език. Контрареволуцията победи Унгария, Италия и Германия и те вече виждаха реставрацията пред вратите на Франция. Между водачите на фракциите на партията на реда започна истинска конкуренция; те се надпреварваха документално да доказват посредством „*Moniteur*“ своя роялизъм, да се изповядват, да се покаяват в някои либерални грехове, извършени от тях през време на републиката, да измолват прошка за тях пред бога и пред хората. Не минаваше ден, в който от трибуната на Националното събрание да не се обявяваше февруарската революция за обществено бедствие, в който някой легитимистки земевладелец от дълбоката провинция да не заявяваше тържествено, че никога не е признавал републиката, в който някой от страхливите дезертъори и предатели на Юлската монархия да не разкаже със задна дата за своите подвизи, за изпълнението на които били попречили само човеколюбието на Луи-Филип или други недоразумения. Онова, което през февруарските дни заслужавало учудване, било не великодушieto на победоносния народ, а самопожертвуването и умереността на роялистите, които му позволили да победи. Един народен представител предложи да се даде част от

парите, предназначени за подпомагане на ранените през февруарските дни, на *общинските гвардейци*, които единствено оказали през онези дни услуга на отечеството. Друг предложи да се издигне конна статуя на орлеанския херцог на площад „Карусел“. Тиер нарече конституцията мръсен лист хартия. На трибуната подред се качваха орлеанисти, за да се разкайват за своите заговори против легитимната монархия, легитимисти, които се упрекваха в това, че тяхната съпротива срещу нелегитимната монархия ускорила падането на монархията изобщо; Тиер се разкайваше, че интригувал против Моле, Моле се разкайваше, че интригувал против Гизо, а Баро — че интригувал против тримата. Възгласът „Да живее социално-демократическата република!“ бе обявен за антиконституционен; възгласът „Да живее републиката!“ се преследваше като социалистическо-демократически. В деня на годишнината от битката при Ватерлоо един от депутатите заяви: „Аз по-малко се боя от нахлуването на прусациите, отколкото от навлизането на революционните емигранти във Франция.“ В отговор на оплакванията от терора, организиран в Лион и съседните департаменти, Бараге д'Илие каза: „Аз предпочитам белия терор пред червения“ („J'aime mieux la terreur blanche que la terreur rouge“). И Събранието бясно аплодираше всеки път, когато от устатата на неговите оратори се изтръгваше някоя епиграма против републиката, против революцията, против конституцията, за монархията, за Свещения съюз. Всяко нарушение на най-малките републикански формалности, например обръщането към депутати-те със „Citoyens“*, довеждаше във възторг рицарите на реда.

Парижките допълнителни избори на 8 юли, произведени под въздействието на обсадното положение и при въздържането от гласуване на значителна част от пролетариата, завземането на Рим от френската армия, навлизането в Рим на червените преподобия³⁶, а в тяхната свита — на инквизицията и терора на монасите — всичко това прибавяше нови победи към юнската победа и засилваше упоението на партията на реда.

Най-после, в средата на м. август роялистите декретираха двумесечно прекъсване на заседанията на Националното събрание — отчасти за да присъствуват на заседанията на току-що свиканите департаментски съвети, а отчасти поради преумората си от многомесечната оргия на своя роялизъм. С нескривана ирония те оставиха като заместници на Националното събрание, като *страж на републиката* една комисия от 25 депутати, елита на легитимистката и орлеанистката партия — един Моле, Шангарнио. Иронията беше подълбока, отколкото те подозираха. Осъдени от историята да съ-

* — „Граждани“. Ред.

действуват за падането на обичаната от тях монархия, те бяха предназначени от нея да охраняват републиката, която ненавиждаха.

С прекъсването на заседанията на Законодателното събрание завърши вторият период от живота на конституционната република, периодът на роялисткия ѝ бяс.

Обсадното положение в Париж бе отново отменено, печатът отново започна да функционира. През времето, когато социалистическо-демократическите вестници бяха спрени, през периода на репресивните мерки и на роялистката вакханалия в „Siècle“³⁷, старият литературен представител на монархическо-конституционната дребна буржоазия, се републиканизира; в „Presse“³⁸, старият орган на буржоазните реформатори, се демократизира, а в „National“, старият класически орган на буржоазните републиканци, се социализира.

Колкото по-невъзможни ставаха откритите клубове, толкова повече се разпространяваха и засилваха тайните дружества. Производителните работнически сдружения, толерирани като чисто търговски дружества и без всякакво икономическо значение, в политическо отношение изиграха за пролетариата ролята на свързващи звена. 13 юни обезглави официалните върхушки на различните полуреволюционни партии, но затова пък на плещите на оцелелите маси израсна собствена глава. Рицарите на реда бяха всели страх с прокураваните ужаси на червената република, но подлите зверства и прекалените ужаси на победоносната контрареволуция в Унгария, в Баден и в Рим умиха „червената република“. И недоволните междинни класи на френското общество започнаха да предпочитат обещанията на червената република с нейните проблематични ужаси пред ужасите на червената монархия с нейната фактическа безнадеждност. Нито един социалист не е направил във Франция повече за революционната пропаганда от Хайнау. A chaque sarcasme selon ses oeuvres!*

Междувременно Луи Бонапарт използва ваканцията на Националното събрание за августейши пътувания из провинцията, най-разпалените легитимисти заминаха на поклонение в Емс при внука на свети Людовик³⁹, а масата от депутатите на партията на реда започна да интригува в току-що събралите се департаментски съвети. Трябваше да се накарат съветите да произнесат онова, което мнозинството на Националното събрание още не се осмеляваше да произнесе — трябваше да се поиска по спешност незабавно ревизиране на конституцията. Съгласно конституцията това ревизиране

* — На всеки талант според творбите му! (Маркс употребява тук известната формула на Сен-Симон). *Ред.*

можеше да стане едва през 1852 г. в национално събрание, свикано специално за тази цел. Но ако по-голямата част от департаментските съвети се изкажеше за ревизиране, нима гласът на Франция не би заставил Националното събрание да пожертвува девствеността на конституцията? Националното събрание очакваше от тези провинциални събрания същото, каквото в „Хенриадата“ на Волтер монахините очакваха от пандурите. Но с малки изключения пентефриевците на Националното събрание се натъкнаха в провинцията на не по-малък брой йосифовци. Грамадното мнозинство не искаше да разбере настойчивото внушение. Ревизирането на конституцията бе осуетено от същото средство, което трябваше да го извика на живот: гласуването на департаментските съвети. Франция — и при това буржоазна Франция — се изказа, и се изказа против ревизирането.

В началото на октомври Законодателното национално събрание отново откри заседанията си — *tantum mutatus ab illo!** Неговата физиономия съвсем се бе изменила. Неочакваното отхвърляне на ревизирането на конституцията от страна на департаментските съвети го бе върнало в пределите на конституцията и му бе напомнило за пределите на неговото съществуване. Поклоненията на легитимистите в Емс бяха почнали да вдъхват подозрения у орлеанистите, а легитимистите бяха заподозрели орлеанистите заради преговорите им с Лондон⁴⁰, вестниците на двете фракции раздухваха огъня и претегляха взаимните претенции на своите претенденти. Орлеанистите заедно с легитимистите се ядосваха на машинациите на бонапартистите, които през време на августейшите пътувания на президента се проявиха в неговите повече или по-малко прозрачни опити да се освободи от конституционната юзда, във високомерния език на бонапартистките вестници; Луи Бонапарт, от своя страна, се сърдеше на Националното събрание, което признаваше правото на конспирация само на легитимистите и орлеанистите и на едно правителство, което постоянно му изменяше в полза на това Национално събрание. Най-сетне, в самото правителство стана разцепление по въпроса за римската политика и по предложения от министър *Паси* *подоходен данък*, против който консерваторите ругаеха като социалистически.

Едно от първите предложения на правителството Баро в отново свиканото Законодателно събрание беше искането на кредит от 300,000 франка за заплащане вдовишка пенсия на *Орлеанската херцогиня*. Националното събрание даде съгласието си за това и прибави към сметката за дълговете на френската нация сумата от 7 ми-

* — но колко много се беше изменило то! (Вергилий, „Енеяда“). *Ред.*

лиона франка. Докато по такъв начин Луи-Филип продължаваше да играе с успех ролята на „*rauvre honneux*“ — срамежлив просяк, правителството не се решаваше да предложи на Събранието да увеличи заплатата на Бонапарт, а Събранието не изглеждаше склонно да разреши това увеличение и както винаги Луи Бонапарт стоеше пред дилемата: *Aut Caesar, aut Clichy!**

Второто искане на кредит от 9 милиона франка за покриване *разходите по римската експедиция* още повече влоши оттегнатите отношения между Бонапарт, от една страна, и министрите и Националното събрание, от друга. Луи Бонапарт обнародва във в. „*Motivateur*“ едно писмо до своя адютант Едгар Ней, в което обвързваше папското правителство с конституционни гаранции. Папата от своя страна издаде едно възвание: „*motu proprio*“⁴¹, в което отхвърляше всяко ограничение на възстановената си власт. Писмото на Бонапарт с умишлена нескромност приповдигаше завесата на неговия кабинет, за да изложи самия него пред погледите на галерията като доброжелателен, но дори и в собствения му дом непризнат и окован гений. Той не за пръв път кокетираше с „тайните размахвания на крилете на една свободна душа“⁴². *Тиер*, докладчикът на комисията, напълно игнорираше размахването на крилете на Бонапарт и се задоволи с превеждане папското възвание на френски език. Не правителството, а *Виктор Юго* направи опит да избави президента, като предложи на Националното събрание да изкаже одобрение на писмото на Наполеон. „*Allons donc! Allons donc!*“^{***} — с такова непочтително-лекомислено възклицание мнозинството погребва предложението на Юго. Политиката на президента? Писмото на президента? Самият президент? „*Allons donc! Allons donc!*“ Кой гледа сериозно на Бонапарт? Смятате ли вие, господин *Виктор Юго*, че ние ви вярваме, че вярвате в президента? „*Allons donc! Allons donc!*“

Най-после, разривът между Бонапарт и Националното събрание бе ускорен благодарение на разискванията по повод проекта за *поканването на орлеанците и бурбоните да се върнат във Франция*. В отсъствие на правителството братовчедът на президента^{***}, син на бившия крал на Вестфалия, беше внесъл в камарата това предложение, което имаше за цел само да постави легитимистките и орлеанчските претенденти на една дъска с бонапартисткия претендент или, по-точно, *по-долу* от него, тъй като той поне фактически стоеше на върха на държавната власт.

* — Или Цезар, или Клиши — затвора за длъжници! (Перифраза на думите на Юлий Цезар „*Aut Caesar, aut nihil*“ — „Или Цезар, или нищо“). *Ред*

** — „Стига! Стига!“ *Ред*.

*** — принц Наполеон Бонапарт. *Ред*.

Наполеон Бонапарт беше достатъчно непочтителен, за да съедини в едно предложение *връщането на прогонените кралски фамилии и амнистията на юнските въстаници*. Негодуването на мнозинството го застави веднага да оттегли това кошуноско смесване на свящото и нечестивото, на кралската раса и пролетарското изчадие, на неподвижните звезди на обществото и на неговите блуждаещи блатни пламъчета, и да отреди нужното място на всяко едно от тия две предложения. Мнозинството отхвърли енергично проекта за повикването на кралските фамилии в страната и *Берие*, тозн Демостен на легитимистите, не остави никакви съмнения относно значението на този вот. Разжалването на претендентите в прости граждани — ето каква цел се преследва! Те трябва да бъдат лишени от ореола на светост, от последното оцеляло у тях величие, *величието на изгнанието!* Какво биха помислили за оня от претендентите — се провикна Берие, — който, забравил високия си произход, би се върнал във Франция, за да живее тук като обикновено частно лице? По-ясно не можеше да се каже на Бонапарт, че той не е спечелил нищо от присъствието си в страната, че ако той беше нужен на обединените роялисти тук, на президентското кресло, в качеството на *неутрална личност*, то истинските претенденти за короната трябваше посредством мъглата на изгнанието да останат скрити от непосветените погледи.

На 1 ноември Луи Бонапарт отговори на Законодателното събрание с послание, в което с доста резки изрази известяваше за оставката на правителството Баро и за образуването на ново правителство. Правителството Баро—Фалу беше правителство на роялистката коалиция, правителството на Опул беше правителство на Бонапарт, оръдие на президента против Законодателното събрание, *правителство на търговски служаци*.

Бонапарт сега вече не беше само *неутралната личност* от 10 декември 1848 г. Като глава на изпълнителната власт той стана център на известни интереси, борбата с анархията принуди самата партия на реда да засили неговото влияние и ако той *не беше вече* популярен, тя беше непопулярна. Нима той не можеше да се надява, че съперничеството на орлеанистите и легитимистите, от една страна, и необходимостта от каквато и да било монархическа реставрация — от друга, ще заставят тези две фракции да признаят *неутралния претендент?*

От 1 ноември 1849 г. започва третият период в живота на конституционната република, който завършва на 10 март 1850 г. Започва нормалната игра на конституционните институции, от която така се възхищава Гизо, т. е. раздорите между изпълнителната и законодателната власт. Но това не е всичко. Против реставраторски-

те възжеления на обединените орлеанисти и легитимисти Бонапарт защитава юридическото основание на фактическата си власт — републиката; против реставраторските възжеления на Бонапарт партията на реда защитава юридическото основание на съвместното си господство — републиката; легитимистите против орлеанистите, орлеанистите против легитимистите защитават *status quo** — републиката. Всички тези фракции на партията на реда, всяка една от които има *in petto*** свой собствен крал и своя собствена реставрация, противопоставят на узурпаторските и метежнически възжеления на своите съперници общото господство на буржоазията, формата, в която отделните им претенции се неутрализират и съхраняват взаимно — *републиката*.

Както у Кант републиката като единствена рационална държавна форма става постулат на практическия разум, който не се осъществява никога, но осъществяването на който трябва винаги да бъде наша цел и предмет на нашите помисли — така за тези роялисти постулат е *монархията*.

По такъв начин конституционната република, излязла из ръцете на буржоазните републиканци като празна идеологическа формула, в ръцете на обединените роялисти стана пълна със съдържание, жива форма. Тьер и не подозираше каква истина се криеше в думите му: „Ние, роялистите, сме истинска опора на конституционната република.“

Падането на правителството на коалицията, появата на правителството на търговските служещи имаше още и друго значение. Министърът на финансите в новия кабинет се казваше *Фулд*. Да се направи Фулд министър на финансите значеше да се даде официално френското национално богатство в ръцете на борсата, да се управлява държавното богатство посредством борсата и в интерес на борсата. С назначаването на Фулд финансовата аристокрация обяви своята реставрация в „*Moniteur*“. Тази реставрация по необходимост допълняше всички останали реставрации и заедно с тях беше звено във веригата на конституционната република.

Луи-Филип нито веднаж не се осмелн да направи министър на финансите един истински *loup-serveur****. Както неговата монархия беше идеално наименование за господството на върховете на буржоазията, така и в неговите правителства привилегированите интереси трябваше да носят идеологически имена, свидетелстващи за лична незаинтересованост. Буржоазната република изкара навсякъде на авансцената това, което различните монархии, легитимната и орлеа-

* — съществуващото положение. *Ред.*

** — в душата си. *Ред.*

*** — борсов възлк. *Ред.*

нистката, криеха зад кулисите. Тя свали на земята онова, което те превъзнасяха до небесата. Имената на светиите тя замени с буржоазните собствени имена на господстващите класови интереси.

Цялото наше изложение показва по какъв начин още от първия ден на съществуването си републиката не само не унищожи господството на финансовата аристокрация, а, напротив, го укрепи. Но тя ѝ правеше отстъпки против волята си, подчинявайки се на съдбата. Обаче с Фулд правителствената инициатива се върна в ръцете на финансовата аристокрация.

Някой ще запита по какъв начин буржоазната коалиция можеше да понесе и да търпи господството на финансовата аристокрация, което при Луи-Филип почиваше върху отстраняването от властта или върху подчиняването на останалите слоеве на буржоазията?

Отговорът на този въпрос е прост.

Преди всичко самата финансова аристокрация образува важна ръководеща група в роялистката коалиция, общата правителствена власт на която се нарича република. Нима ораторите и „талантите“ на орлеанистите не бяха стари съюзници и съучастници на финансовата аристокрация? Нима самата тя не е златната фаланга на орлеанистите? Що се отнася до легитимистите, те още при Луи-Филип на практика участваха във всички оргии на борсовите, минните и железопътните спекулации. Изобщо съюзът на едрото земевладение с финансовата аристокрация е *нормално явление*. Доказателство — *Англия*, доказателство — дори *Австрия*.

В страна като Франция, гдето националното производство стои на непропорционално ниско стъпало в сравнение с размера на държавния дълг, гдето държавната рента е най-важен предмет на спекулация, а борсата представлява главния пазар за влягане на капитала, който се стреми да расте по непроизводителен път — в такава страна безбройно множество хора от всички буржоазни и полубуржоазни класи не може да не бъде заинтересовано в държавния дълг, в борсовата игра и във финансите. А нима всички тези второстепенни участници в борсовата игра не намират естествената си опора и главатари в онази фракция, която представлява същите тези интереси, но в колосални размери, изобщо и изцяло?

На какво се дължи преминаването на държавното имущество в ръцете на финансовата аристокрация? На постоянно нарастващото задлъжняване на държавата. А коя е причината за това задлъжняване на държавата? Постоянното превишение на нейните разходи над приходите — несъответствието, което е и причина, и следствие на системата на държавните заеми.

За да се избегне това задлъжняване, държавата трябва да ограничи разходите си, т. е. да опрости, да съкрати правителствения

организъм, да управлява по възможност по-малко, да държи колкото може по-малък персонал от чиновници, колкото може по-малко да се намесва в работите на гражданското общество. Партията на реда не можеше да тръгне по този път; тя трябваше толкова повече да засилва репресивните си мерки, официалната си намеса от името на държавата, вездесъщия си в лицето на държавните органи, колкото повече растяха опасностите, заплашващи от всички страни нейното господство и условията за съществуване на нейната класа. Не може да се намалява съставът на жандармерията в степента, в която се увеличават посегателствата върху личността и собствеността.

Или държавата трябва да се опита да мине без дългове, да установи за момент поне скоропреходно равновесие в бюджета, като струпа *извънредни данъци* върху плещите на най-състоятелните класи. Но трябваше ли партията на реда, за да спаси националното богатство от борсовата експлоатация, да принесе в жертва на олтара на отечеството собственото си богатство? *Pas si bête!**

Следователно без коренен преврат във френската държава е немислим преврат в държавните финанси на Франция. С тези държавни финанси по необходимост е свързано задлъжняването на държавата, а със задлъжняването на държавата — господството на спекулацията с държавните дългове, господството на държавните кредитори, на банкерите, на сарафите, на борсовите вълци. Само една фракция на партията на реда беше пряко заинтересована в падането на финансовата аристокрация — *фабрикантите*. Ние говорим не за средните, не за дребните промишленици, а за промишлените магнати, които при Луи-Филип съставляваха широката база на династическата опозиция. Без съмнение техните интереси изискваха намаляване на производствените разходи, намаляване на данъците, които влизат в производствените разходи, значи намаляване на държавните дългове, лихвите на които влизат в тези данъци, значи събаряне на финансовата аристокрация.

В Англия — а най-големите френски фабриканти са дребни буржоа в сравнение с техните английски съперници — ние действително виждаме фабриканти, един Кобден, един Брайт, начело на кръстоносния поход против банката и борсовата аристокрация. Защо не се наблюдава такова нещо във Франция? В Англия преобладава промишлеността, във Франция — земеделието. В Англия промишлеността се нуждае от *free trade*** , във Франция — от покровителствени мита, от национален монопол наред с другите монопо-

* — Тя не е толкова глупава! *Ред.*

** — свобода на търговията. *Ред.*

ли. Френската промишленост не господства над френското производство, затова френските фабриканти не господствуват над френската буржоазия. За да защитят своите интереси от другите фракции на буржоазията, те не могат като англичаните да застанат начело на движението и с това да издигнат класовите си интереси на първо място; те трябва да вървят в опашката на революцията и да служат на интереси, противоположни на общите интереси на тяхната класа. През февруари те не разбраха положението си, но февруари ги научи на ум и разум. И кого най-непосредствено заплашва опасност от страна на работниците, ако не работодателя, промишления капиталист? Затова във Франция фабрикантът по необходимост става най-фанатичен член на партията на реда. Наистина финансовите главатарии оръзват *печалбата му, но какво е това в сравнение с пълното ѝ премахване от пролетариата?*

Във Франция дребният буржоа извършва това, което нормално би трябвало да върши промишления буржоа; работникът извършва това, което нормално би било задача на дребния буржоа; а кой разрешава задачата на работника? Никой. Във Франция тя не се разрешава, тук тя само се провъзгласява. Тя никъде не може да бъде разрешена вътре в националните граници⁴³; войната на класите вътре във френското общество ще се превърне в световна война между нациите. Разрешението ще започне едва тогава, когато световната война постави пролетариата начело на оня народ, който господства на световния пазар, начело на Англия. Обаче революцията, която тук намира не своя край, а само организационното си начало, няма да бъде кратковременна революция. Сегашното поколение напомня за онези евреи, които Мойсей водил през пустинята. То трябва не само да завоюва един нов свят, но и да загине, за да направи място на хората, които са дорасли за новия свят.

Да се върнем към Фулд.

На 14 ноември 1849 г. Фулд се качи на трибуната на Националното събрание и изложи финансовата си система: апология на старата данъчна система! запазване на данъка върху виното! отказ от подоходния данък на Паси!

Паси също не беше революционер, той беше стар министър на Луи-Филип. Той принадлежеше към пуританите от типа на Дюфор и към най-интимните приятели на Тест — тази изкупителна жертва на Юлската монархия!* И Паси хвалеше старата данъчна система,

* На 8 юли 1847 г. в Париж в камарата на перовете започна процесът против Пармантье и генерал Кюниер — те бяха обвинени в даване подкуп на чиновници с цел да получат солната концесия — и против тогавашния министър на благоустройството Тест, обвиняван, че вземал от тях подкупи. През време на процеса последният направи опит да се самоубие. Всички бяха осъдени

предлагаше да се запази данъкът върху виното, но същевременно смъкна завесата от държавния дефицит. Той заяви, че държавният фалит може да се избегне само с помощта на нов данък — подоходния. Фулд, който едно време предлагаше на Ледрю-Ролен държавен фалит, предложи на Законодателното събрание държавния дефицит. Той обеща икономии, тайната на които бе открита впоследствие: например разходите се намаляваха с 60 милиона, а текущият дълг се увеличаваше с 200 милиона — фокуси в групирането на цифрите, в съставянето на сметките, които в края на краищата се свеждаха до нови заеми.

При Фулд финансовата аристокрация редом с останалите съпернически фракции на буржоазията, разбира се, не проявяваше тъй цинично своето користолюбие, както при Луи-Филип. Но системата си оставаше същата: постоянно увеличаване на държавните дългове, замаскиране на дефицита. А с течение на времето старото борсово мошеничество се прояви още по-неприкрито. Доказателства: законът за авиньонската железопътна линия, тайнствените колебания на държавните ценни книжа, които известно време бяха злобата на деня в целия Париж, и, най-сетне, несполучилите спекулации на Фулд и Бонапарт в изборите от 10 март.

С официалната реставрация на финансовата аристокрация френският народ трябваше скоро пак да стигне до един 24 февруари.

Конституантата в пристъп на омраза към своята приемница отмени данъка върху виното за 1850 г. Поради отменяването на старите данъци не можеха да бъдат заплатени новите дългове. *Кретон*, един кретен от партията на реда, още преди прекъсване заседанията на Законодателното събрание предложи да се запази данъкът върху виното. Фулд прие това предложение от името на бонапартисткото правителство и на 20 декември 1849 г., в деня на годишнината от провъзгласяването на Бонапарт за президент, Националното събрание декретира *възстановяването на данъка върху виното*.

Адвокат на това възстановяване беше не финансист, а водачът на езуитите *Монталамбер*. Неговата аргументация беше поразително проста. Данъкът — това е майчината гръд, от която бозае правителството; правителството — това са оръдията за репресия, това са органите на авторитета, това е войската, това е полицията, това са чиновниците, съдиите, министрите, това са *свещениците*. Покушението върху данъка е покушение на анархисти върху стражите на реда, които пазят материалното и духовното производство на бур-

жоазното общество от посегателствата на пролетарските вандали. Данъкът — това е петият бог наред със собствеността, семейството, реда и религията. А данъкът върху виното е безспорно данък, и то не обикновен, а традиционен, проникнат от монархизъм, почтен данък. *Vive l'impôt des boissons! Three cheers and one piore!**

Когато френският селянин иска да си представи дявола, той си го представя във вид на бирник. От момента, когато Монталамбер обяви данъка за бог, селянинът стана безбожник, атеист, и се хвърли в обятията на дявола, на *социализма*. Религията на реда го изгуби лекомислено, езуитите го изгубиха лекомислено, Бонапарт го изгуби лекомислено. 20 декември 1849 г. завинаги компрометира 20 декември 1848 г. „Племенникът на своя чичо“ не беше първият в семейството, когото погуби данъкът върху виното — данъкът, който по думите на Монталамбер миришеше на революционна буря. Истинският, великият Наполеон на остров Св. Елена заявяваше, че възстановяването на данъка върху виното било повече от всичко друго причината за неговото падане, тъй като отблъснало от него селяните от Южна Франция. Още при Людовик XIV този данък беше главен обект на народната ненавист (виж съчиненията на Боагилбер и Вобан). Първата революция го отмени, а Наполеон отново го въведе в 1808 г. в малко изменен вид. Когато Реставрацията навли-заше във Франция, в авангарда ѝ шестуваха не само казаците, но и обещанията за отменяване на данъка върху виното. Разбира се, *gentilhomme*** не беше длъжна да удържи думата си, дадена на *gens taillable à merci et miséricorde****. 1830 година обеща да отмени данъка върху виното. Но не беше в духа на тази година да върши това, което казва, и да казва, каквото върши. 1848 година обеща да отмени данъка върху виното, както обещавахе всичко. Най-после, Конституантата, която не обещавахе нищо, се разпореди, както вече споменахме, в завещанието си данъкът върху виното да бъде отменен от 1 януари 1850 г. Но тъкмо десет дни преди 1 август 1850 г. Законодателното събрание го въведе отново. По такъв начин френският народ напразно се опитваше да изгони този данък: когато го изхвърляше през вратата, той отново влизаше през прозореца.

Народната ненавист спрямо данъка върху виното се обяснява с това, че в него се съединяваха всички ненавистни страни на френската данъчна система. Начинът на неговото събиране е омразен, начинът на неговото разпределение е аристократичен, тъй като нор-

* — Да живее данъкът върху виното! Трикратно ура и още веднаж ура!
Ред.

** — аристокрацията. *Ред.*

*** — безправното низше съсловие. *Ред.*

мата на облагането е еднаква както за най-обикновените, така и за най-скъпите вина; следователно той се увеличава в геометрическа прогресия, колкото повече се намалява имуществото на потребителя — един обратен прогресивен данък. Той е премия за фалшифицирането и подправянето на виното и по такъв начин предизвиква систематическо отравяне на трудещите се класи. Той намалява консумацията, като издига пред врагите на всеки град с население над 4,000 души акцизни бариери и превръща всеки такъв град в чужда страна, защитена от френското вино с покровителствени мита. Едрите винари, а в още по-голяма степен дребните, така наречените *mag-chands de vin*, кръчмарите, чийто доход зависи от консумацията на виното, също така са заклетии врагове на данъка върху виното. И, най-сетне, намалявайки консумацията, данъкът върху виното стеснява пазара за пласиране на производството. Лишавайки градските работници от възможността да купуват вино, той лишава селяните-винопроизводители от възможността да го продават. А Франция наброява приблизително 12 милиона винопроизводители. Затова е разбираема омразата на целия народ към данъка върху виното, разбираемо е по-специално фанатичното ожесточение на селяните против него. При това във възстановяването на данъка върху виното те виждаха не единично, повече или по-малко случайно събитие. Селяните имат свои особени исторически традиции, които преминават от бащата у сина, и в тази историческа школа се е затвърдило убеждението, че всяко правителство, когато иска да измами селяните, им обещава отменяване на данъка върху виното, а след като ги е излъгало, го запазва в сила или го възстановява. Селянинът изпробва по данъка върху виното букета на правителството, неговата тенденция. Възстановяването на данъка върху виното на 20 декември означаваше: *Луи Бонапарт е също като другите*. Но той не беше като другите, той беше *изобретение на селяните*, и в петиции против данъка, носещи милиони подписи, селяните оттеглиха гласовете си, които преди една година бяха дали на „племенника на своя чичо“.

Селското население, съставляващо повече от две трети от цялото френско население, се състои главно от така наречените *свободни поземлени собственици*. Тяхното първо поколение, безвъзмездно освободено от революцията през 1789 г. от феодалните повинности, нищо не бе платило за своята земя. Но следващите поколения платиха под формата на *цена на земята* онова, което техните полукрепостни прародители бяха платили на времето си във формата на рента, десятък, ангария и т. н. Колкото повече растеше населението, от една страна, колкото повече се увеличаваше разпокъсането на земите, от друга, толкова повече поскъпваше цената на тези парцели земя, тъй като колкото по-малки ставаха парцелите, толкова пове-

че растеше търсенето им. Но с покачването на цената, която селянинът плащаше за тези парцели, по необходимост растеше *задлъжняването на селянина*, т. е. *ипотеката* — все едно дали той направо купуваше парцела или последният се смяташе от сънаследниците му като негов капитал. Дългът, който тежи върху земята, се нарича ипотека, заложна разписка върху земята. Както около средновековния поземлен участък се натрупваха *привилегии*, така около съвременния парцел се натрупват *ипотеки*. — От друга страна, при парцелна система земята е за нейния собственик само *оръдие за производство*. Но колкото повече се раздробява земята, толкова повече се намалява нейното плодородие. Прилагането на машини при обработването на почвата, разделението на труда, големите мелниорационни мероприятия — построяване на дренажни и оросителни канали и т. н. — стават все повече и повече невъзможни, а *непроизводителните разходи* по обработването на земята растат в същата пропорция, в която расте и раздробяването на самото оръдие за производство. Всичко това става независимо от обстоятелството дали собственикът на парцела притежава капитал или не. Но колкото по-далеч отива раздробяването на земята, толкова повече целият капитал на парцелния селянин се свежда до поземлен участък с най-жалък инвентар, толкова по-малко възможно става влагането на капитал в земята, толкова повече на дребния селянин [Kotsass] не достига земя, пари и образование, за да използва успехите на агрономията, толкова повече регресира обработването на земята. Най-последно, *чистият доход* се намалява в същата пропорция, в която се увеличава *брутната консумация* и в която цялото семейство на селянина е възпрепятствувано да упражнява други занятия от своята собственост върху земята, която обаче не обезпечавя съществуването му.

И така в същата степен, в която се увеличава населението, а заедно с него и раздробяването на земята, *поскъпва и оръдието за производство* — земята, и се намалява *нейното плодородие*; в същата степен *запада земеделието и растат дълговете на селянина*. И онава, което е било следствие, става на свой ред причина. Всяко поколение оставя все повече дългове на следващото, всяко ново поколение започва живота си при все по-неблагоприятни и по-тежки условия, ипотечните задължения раждат все нови ипотечни задължения и когато селянинът не може вече да залага отново своето парче земя, за да сключва *нови дългове*, т. е. да го обременява с нови ипотеки, той попада направо в лапите на *лихваря* и *високите лихви* стават все по-грамадни.

По такъв начин френският селянин отдава на капиталистите във вид на *лихви по ипотеки*, които тежат върху земята, и във вид на *лихви по ипотечни заеми, сключени от лихварина*, не само позем-

лената рента, не само промишлената печалба, с една дума — не само *цялата чист доход*, но дори *част от своята работна заплата*; по такъв начин той е изпаднал до равнището на *ирландския арендатор* и всичко това, за да бъде *частен собственик*.

Този процес бе ускорен във Франция от непрекъснатото растящото *бреме на данъците* и от *съдебните разноси*, предизвикани отчасти непосредствено от самите формалности, с които френското законодателство обкръжава поземлената собственост, отчасти от безбройните конфликти между собствениците на парцелите, които навсякъде се допират и кръстосват, и отчасти от страстта към процеси, свойствена на селяните, за които цялата наслада от собствеността се свежда до фанатичната защита на въображаемата собственост, на *правото на собственост*.

Според статистическите изчисления от 1840 г. общото производство на френското земеделие е възлизало на 5,237,178,000 франка. От тази сума трябва да се приспаднат 3,552,000,000 франка за разходи по обработването, като се включи тук и консумацията на земеделците. Остава чисто производство от 1,685,178,000 франка, от които 550 милиона трябва да се спаднат за лихви по ипотеките, 100 милиона за съдебни чиновници, 350 милиона за данъци и 107 милиона за нотариални такси, за гербов налог, за ипотечни мита и т. н. Остава една трета от чистото производство — 538,000,000; на глала от населението не се падат и 25 франка чист доход⁴¹. В това изчисление, разбира се, не са взети под внимание лихварството въвн от ипотеките, нито разходите по адвокати и т. н.

Сега е ясно положението на френските селяни, когато републиката прибави към старите им тежести още и нови. Ясно е, че експлоатацията на селяните се отличава от експлоатацията на индустриалния пролетариат само по *форма*. Експлоататорът е все същият — *капиталът*. Отделните капиталисти експлоатират отделните селяни посредством *ипотеките* и *лихварството*; класата на капиталистите експлоатира класата на селяните посредством *държавните данъци*. Правото на собственост, което има селянинът, е талисман, който досега предаваше селяните във властта на капитала; в името на тази собственост капиталът ги насъскваше против индустриалния пролетариат. Само падането на капитала може да повдигне селянина, само едно антикапиталистическо, пролетарско правителство може да сложи край на икономическата му нищета и на общественото му деградиране. *Конституционната република*, това е диктатурата на неговите обединени експлоататори; *социалнодемократическата, червената република* — това е диктатурата на неговите съюзници. И блюдотата на собственост се вдига или пада в зависимост от гласовете, които селянинът пуска в избирателната урна. Той трябва сам да решава

съдбата си. — Така говореха социалистите в брошури, в алманаси, в календари и във всевъзможните си позиви. Тези идеи станаха още по-ясни за селянина благодарение на полемическите съчинения на партията на реда; тя също се обръщаше към него и със своите груби преувеличавания, с безсъвестното си изопачаване на социалистическите идеи и стремежи налучкваше истинския селски тон и разпалваше ламтежа на селянина към забранения плод. Но най-разбираемо говореше самият опит, придобит от класата на селяните при използването на изборителното право, говореха разочарованията, които се сгромолясваха едно след друго върху него в стремителното развитие на революцията. *Революциите са локомотивите на историята.*

Постепенният преврат в настроението на селяните се прояви в различни симптоми. Той се прояви още в изборите за Законодателното събрание, прояви се в обсадното положение, обявено в петте департамента около Лион, прояви се няколко месеца след 13 юни в избирането на един монтаняр на мястото на бившия председател на „безподобната камара“ (chambre introuvable)* от департамента Жиронда, прояви се и на 20 декември 1849 г. в избирането на един червен на мястото на умрелия легитимистки депутат от департамента Гар⁴⁵, тази обетована земя на легитимистите, арена на най-ужасните разправи с републиканците в 1794 и 1795 г., средището на terreur blanche** от 1815 г., където либералите и протестантите биваха убивани открито. Това революционизиране на най-консервативната класа се прояви най-ярко след възстановяването на данъка върху виното. Правителствените мероприятия и закони, издадени през януари и февруари 1850 г., бяха насочени почти изключително против *департаментите и селяните* — най-убедително доказателство за тяхното пробуждане.

Окръжното на Опул, с което жандармът се назначаваше за инквизитор на префекта, супрефекта и преди всичко на кмета, с което се организираше шпионажът до най-глухите кътчета на най-застъпните села; *законът против основните учители*, който ги подчиняваше — тях, духовните водачи, идеолозите, застъпниците, възпитателите и наставниците на селската класа — на произвола на префекта, който ги гонеше — тях, пролетарите на класата на учените — като преследвани зверове от едно село в друго; *законопроектът против кметовете*, който окачи над главите на последните дамоклиевия меч на оставката и във всеки момент ги противопоставяше — тях.

* Под това название е известна в историята фанатично ултрароялността и реакционна камара на депутатите, избрана в 1815 г., непосредствено след второто сваляне на Наполеон. (*Бележка на Фр. Енгелс към изданието от 1895 г.*)

** — белия терор. *Ред.*

президентите на селските общини — на президента на републиката и на партията на реда; *указът*, който превърна 17-те военни окръга на Франция в 4 пашалъка⁴⁶ и превърна казармата и бивака в национален салон на французите; *законът за образованието*, с който партията на реда обяви невежеството и насилственото затъпяване на Франция за необходимо условие за нейното съществуване при режима на всеобщото избиращелно право — какво представляваха всички тези закони и мероприятия? Отчаяни опити да бъдат отново подчинени на партията на реда департаментите и селяните от департаментите.

Като *репресии* това бяха жалки средства, които биеха покрай целта. Големите мероприятия като запазването на данъка върху вишното и 45-сантимовия данък, подигравателното отхвърляне на селските петиции относно връщането на милиарда и т. н. — всички тези законодателни гръмотевици поразяваха селската класа само веднаж, като цяло, от центъра. Изброените по-горе закони и мероприятия придаваха на нападението и съпротивата *всеобщ* характер, правеха ги тема на разговор във всяка колиба, присаждаха революцията във всяко село, *пренасяха революцията по места и ѝ придаваха селски характер*.

От друга страна, нима тези проекти на Бонапарт и приемането им от Националното събрание не доказват съгласието на двете власти на конституционната република там, където се касае за смазване на анархията, т. е. на всички класи, които въстават против диктатурата на буржоазията? Нима *Сулук* веднага след своето грубо послание⁴⁷ не увери Законодателното събрание в предаността си към делото на реда в последвалото непосредствено след това послание на *Карлие*⁴⁸, тази мръсна и вулгарна карикатура на Фуше, също както самият Луи Бонапарт беше плоска карикатура на Наполеон?

Законът за образованието ни показва съюза на младите католици и старите волтерианци. Нима господството на обединената буржоазия можеше да бъде нещо друго освен обединен деспотизъм на симпатизиращата на езуитите Реставрация и на спекулиращата със свободомислие Юлска монархия? Нима оръжието, с което едни буржоазни фракции снабдяваха народа против други фракции във взаимната им борба за върховната власт, не трябваше да бъде отново изтръгнато из ръцете на народа, щом като той се противопостави на обединената им диктатура? Нищо, дори отхвърлянето на *сoпсoгdats à l'amiable* не възмути тъй много парижкия дюкянджия, както това демонстративно кокетничено с *езуитизма*.

Междувременно сблъскванията между различните фракции на партията на реда, а също и между Националното събрание и Бонапарт продължаваха. На Националното събрание не се хареса, че Бонапарт непосредствено след своя *сoup d'état*, след съставянето на

свое собствено бонапартистко правителство, повика при себе си новопроизведените за префекти инвалиди на монархията и постави като условие за тяхната служба забранената от конституцията агитация в полза на неговото повторно избиране за президент; не се хареса и това, че Карлие ознаменува назначението си със затварянето на един легитимистки клуб; не се хареса, че Бонапарт създаде собствен вестник „Napoléon“⁴⁹, който разкриваше на публиката тайните възжелания на президента, докато неговите министри трябваше да се отричат от тях на трибуните на Законодателното събрание; на Събранието не се хареса, че Бонапарт, въпреки всички вотове на недоверие, упорито не уволняваше министрите си; не се хареса и опитът да се спечели разположението на подофицерите с прибавката от четири су към дневната им заплата и разположението на пролетариата посредством един плагиат от „Парижките потайности“ на Евгений Сю — чрез учредяване на „банка за заеми на доверие“; най-сетне, не се хареса и безочливостта, с която чрез министрите бе внесено предложението оцелелите юнски въстаници да бъдат заточени в Алжир, за да се направи Законодателното събрание непопулярно en gros*, докато президентът с отделни актове на помилване си осигуряваше популярност en détail**. *Тиер* произнесе заплашителни думи за „coup d'état“ и „coups de tête“***, а Законодателното събрание си отмъщаваше на Бонапарт, като отхвърляше всеки законопроект, който той внасяше в собствен интерес, и с шумна подозрителност разследваше дали всеки законопроект, който той внасяше в общ интерес, не се стреми да увеличи личната власт на Бонапарт под предлог че засилва изпълнителната власт. С една дума, то *отмъщаваше чрез заговора на презрението*.

На свой ред партията на легитимистите се дразнеше от това, че по-ловките орлеанисти отново вземат в свои ръце почти всички държавни длъжности, дразнеше се от засилването на *централизацията*, тъй като по принцип очакваше успех на своето дело от *децентрализацията*. И действително контрареволуцията *насилствено прокарваше централизация*, т. е. подготвяше механизма на революцията. Като установи задължителен курс за банкнотите, тя *централизира* дори златото и среброто на Франция в Парижката банка и по такъв начин създаде *готова военна хазна* на революцията.

Най-сетне, орлеанистите се дразнеха от това, че на техния принцип на извънбрачната династия се противопоставя новоизплувалият принцип на легитимизма, че те самите са постоянно възпирани и зле

* — на едро. *Ред.*

** — на дребно. *Ред.*

*** Игра на думи: „coup d'état“ — „държавен преврат“, „coups de tête“ — „необмислени постъпки“. *Ред.*

третиранни, както благородникът третира съпругата си от буржоазен произход.

Ние стъпка по стъпка проследихме как селяните, дребните буржоа, изобщо средните слоеве на обществото заставаха на страната на пролетариата, стигаха до открит антагонизъм спрямо официалната република и биваха третирани от нея като врагове. *Възмущение против диктатурата на буржоазията, необходимост от преобразуване на обществото, запазване на демократическо-републиканските институции като оръдия за това преобразуване, сплотяване около пролетариата като решаваща революционна сила* — ето общите характерни черти на така наречената партия на социалната демокрация, партията на червената република. Тази „партия на анархията“, както я кръстиха нейните противници, както и партията на реда, е коалиция на различни интереси. От най-нищожната реформа на стария обществен безпорядък до събарянето на стария обществен ред, от буржоазния либерализъм до революционния тероризъм — толкова далеч са една от друга крайностите, съставляващи изходния и крайния пункт на „партията на анархията“.

Отменяването на покровителствените мита е социализъм! — защото то посяга върху монопола на *промишлената* фракция на партията на реда. Привеждането в ред държавните финанси е социализъм! — защото то засяга монопола на *финансовата* фракция на партията на реда. Свободният внос на жито и месо от чужбина е социализъм! — защото нарушава монопола на третата фракция на партията на реда, *едрото земевладение*. Исканията на фритредерите, т. е. на най-прогресивната партия на английската буржоазия, се явяват във Франция като социалистически искания. Волтерианството е социализъм! — защото то напада четвъртата фракция на партията на реда, *католическата* фракция. Свобода на печата, право на съдружения, всеобщо народно образование — социализъм, социализъм! Та нали всичко това посяга върху общия монопол на партията на реда!

В хода на революцията положението назря толкова бързо, че приятелите на реформата от всички нюанси, че средните класи с техните най-скромни искания бяха принудени да се обединят около знамето на най-крайната партия на преврата, около *червеното знаме*.

Но колкото и различен да беше *социализмът* на главните съставни елементи на „партията на анархията“ — според икономическите условия и произтичащите от тях общи революционни потребности на една или друга класа или фракция на класа, — в един пункт той съвпаднаше: той обявяваше себе си за *средство за освобождението на пролетариата* и провъзгласяваше това освобождение за своя *цел*. Съзнателна измама у едните, самоизмама у другите, които са убедени, че светът, преустроен съобразно с техните потреб-

ности, е най-добрият свят за всички, че той осъществява всички революционни искания и премахва всички революционни конфликти.

Под повече или по-малко еднакво звучащите *общии* социалистически фрази на „*партията на анархията*“ се крие преди всичко *социализмът* на вестниците „National“, „Presse“, „Siècle“, който повече или по-малко последователно се стреми да събори господството на финансовата аристокрация и да освободи промишлеността и търговията от старите окови. Това е социализмът на промишлеността, търговията и земеделието, интересите на които се жертвуват от техните ръководители, влизащи в партията на реда, доколкото тези интереси вече не съвпадат с техните частни монополи. От този *буржоазен социализъм*, който, както всяка друга разновидност на социализма, привлича известна част от работниците и дребните буржоа, се отличава същинският социализъм, *дребнобуржоазният социализъм*, социализмът *par excellence**. Капиталът преследва тази класа главно като *кредитор*, затова тази класа иска *кредитни институти*; капиталът я души с *конкуренцията* си, затова тя иска *асоциации*, поддържани от държавата; капиталът я побеждава посредством *концентрацията*, затова тя иска *прогресивни данъци*, ограничаване правото на наследство, предприемане на големи работи от страна на държавата и други мероприятия, *които насилствено задържат нарастването на капитала*. Тъй като тя мечтае за мирно осъществяване на своя социализъм — допускайки може би само някаква непродължителна втора февруарска революция, — тя естествено си представя бъдещия исторически процес като *осъществяване на системи*, които се измислят или са вече измислени от социалните теоретици, било съвместно или поединично. По такъв начин тези социалисти стават еклектици или привърженици на наличните социалистически *системи*, привърженици на *доктринерския социализъм*, който беше теоретически израз на пролетариата само дотогава, докато пролетариатът още не беше дорасъл до собственото си свободно историческо движение.

По такъв начин, докато *утопията, доктринерският социализъм*, който подчинява цялото движение на един от неговите моменти, който заменя колективното, общественото производство с мозъчната дейност на отделния педант и преди всичко с помощта на малки фокуси и големи сантименталности премахва във фантазията си революционната борба на класите с всичките ѝ необходими прояви, докато този доктринерски социализъм, който всъщност само идеализира съвременното общество, рисува го само в розова светлина и се старее да осъществи своя идеал въпреки действителността на същото това

* — в истинския смисъл на думата. *Ред.*

общество, докато този социализъм бива отстъпван от пролетариата на дребната буржоазия, докато борбата между различните социалистически водачи открива, че всяка една от така наречените системи е претенциозно подчертаване на един от преходните моменти на социалния преврат в противовес на другите — *пролетариатът* все повече се обединява около *революционния социализъм*, около *комунизма*, кръстен от самата буржоазия с името *Бланки*. Този социализъм е *обявяването на непрекъсната революция, класовата диктатура* на пролетариата като необходимо преходно стъпало към *унищожаването на класовите различия изобщо*, към унищожаването на всички производствени отношения, върху които почиват тези различия, към унищожаването на всички обществени отношения, съответстващи на тези производствени отношения, към преврат във всички идеи, произтичащи от тези обществени отношения.

Рамките на нашето изложение не ни позволяват да се спираме по-подробно на този въпрос.

Ние видяхме: както в партията на *реда* неизбежно застана на чело *финансовата аристокрация*, така в „партията на *анархията*“ начело застана *пролетариатът*. Докато различните обединили се в революционна лига класи се групираха около пролетариата, докато департаментите ставаха все по-несигурни и самото Законодателно събрание все по-сърдито посрещаше претенциите на френския Сулук — наблюдава дълго отлаганите и отсрочвани допълнителни избори на депутати на местата на заточените монтаняри от 13 юни.

Правителството, презирано от своите врагове, оскърбявано и унижавано на всяка крачка от своите мними приятели, виждаше само *едно* средство за излизане от това непоносимо и неудържимо положение — *метежа*. Един метеж в Париж би позволил да се обяви обсадно положение в Париж и в департаментите и по такъв начин да се командуват изборите. От друга страна, приятелите на реда биха били принудени да направят отстъпки на едно правителство, което е одържало победа над *анархията*, иначе те сами биха се явили в ролята на *анархисти*.

Правителството се залови за работа. В началото на февруари 1850 г. то провокира народа, като изсече дърветата на свободата⁵⁰. Напразно! Ако дърветата на свободата изгубиха местата си, самото правителство изгуби и ума, и дума и отстъпи уплашено от собствената си провокация. Но Националното събрание посрещна с ледено недоверие този несполосан опит на Бонапарт да се освободи. Не голям успех имаше и вдигането на венците на безсмъртните от юлската колона⁵¹. Това предизвика революционни демонстрации сред една част от войската и даде повод на Националното събрание по-вече или по-малко скрито да гласува недоверие на правителството.

Правителственият печат напразно заплашваше с премахване на общото изборително право и с нахлуване на казациге. Напразно Опул открито предизвика членовега на левицата в Законодателното събрание; напразно той ги зовеше на улицата, заявявайки, че правителството било готово да ги посрещне, както следва. Опул не постигна нищо освен напомняне да спазва реда от страна на председателя и партията на реда с мълчаливо злорадство допусна един депутат от левицата да осмее узурпаторските възделения на Бонапарт. Напразни бяха най-после предсказанията за революция за *24 февруари*. Правителството направи така, че народът с нищо не отбеляза деня 24 февруари.

Пролетариатът не позволи да бъде провокиран към *бунт*, той имаше намерение да прави *революция*.

Провокациите на правителството, които само засилиха общото недоволство от съществуващия ред, не попречиха на изборителния комитет, намиращ се всецяло под влиянието на работниците, да постави следните три кандидати за Париж: *Дефлот*, *Видал* и *Карно*. *Дефлот* беше изпратен на заточение през м. юни и амнистиран в резултат на една от приумиците на Бонапарт, целещи да му създадат популярност; той беше приятел на Бланки и участвува в покушението на 15 май. *Видал*, известен като комунистически писател с книгата си „За разпределението на богатството“⁵², бивш секретар на Луи Блан в Люксембургската комисия. *Карно*, син на един член на Конвента, който беше организирал победата, най-малко компрометираният член на партията „National“, министър на просветата във временното правителство и в Изпълнителната комисия, благодарение на демократическия си законопроект за народното образование беше жив протест против закона на езуитите за образованието. Тези трима кандидати представляваха трите класи, сключили съюз помежду си: начело — юнският въстаник, представител на революционния пролетариат; редом с него — доктринерът-социалист, представител на социалистическата дребна буржоазия; най-сетне, третият кандидат — представител на партията на буржоазните републиканци, демократическите формули на която в сблъскванията с партията на реда бяха придобили социалистически смисъл и отдавна бяха изгубили собственото си значение. Това беше *обща коалиция против буржоазията и правителството, както през м. февруари*. Но този път *пролетариатът* стоеше начело на *революционната лига*.

Напук на всички усилия на противниците победиха социалистическите кандидати. Даже войската гласува за юнския въстаник и против своя собствен военен министър *Лаут*. Партията на реда бе поразена като от гръм. Департаментските избори не ѝ донесоха утеха: те дадоха мнозинство на *монтанярите*.

Изборите от 10 март 1850 г.! Това беше касацията на юни 1848 г.: онези, които бяха изпращали на заточение и които бяха убивали юнските въстаници, сега се върнаха в Националното събрание, но свити, придружавани от заточените, с техните принципи на уста. Това беше касацията на 13 юни 1849 г.: Планината, която бе изгонена от Националното събрание, се върна в Националното събрание, но вече не като командир на революцията, а като неин преден тръбач. Това беше касацията на 10 декември: Наполеон се провали в лицето на своя министър Лаит. Парламентарната история на Франция познава само един подобен случай: провалянето на Осе, министър на Карл X през 1830 г. Най-сетне, изборите от 10 март 1850 г. бяха касацията на изборите от 13 май, които бяха дали мнозинство на партията на реда. Изборите от 10 март бяха протест срещу мнозинството от 13 май. 10 март беше революция. Зад избирателните бюлетени се крият паветата на улиците.

„Гласуването на 10 март означава война“ — се провикна Сежур д'Агесо, един от най-крайните членове на партията на реда.

От 10 март 1850 г. конституционната република навлиза в нова фаза, във *фазата на своето разложение*. Различните фракции на мнозинството отново са обединени помежду си и с Бонапарт; те отново са спасители на реда; Бонапарт отново е тяхна *неутрална личност*. Ако те си спомнят за своя роялизъм, то е само защото са престанали да се надяват във възможността на буржоазна република; ако той си спомня, че е претендент, то е само защото е престанал да се надява, че ще остане президент.

По команда на партията на реда Бонапарт отговаря на избирането на юнския въстаник *Дефлот* с назначаването на *Барош* за министър на вътрешните работи — Барош, който бе обвинител на Бланки и Барбес, на Ледрю-Ролен и Гинар. На избирането на *Карно* Законодателното събрание отговаря с приемането на закона за образованието, на избирането на *Видал* — със забраняването на социалистическия печат. С крясъците на своя печат партията на реда се опитва да заглуши собствения си страх. „Мечът е свят“ — се провиква един от нейните органи. „Защитниците на реда трябва да започнат настъпление срещу партията на червените“ — заявява друг орган. „Между социализма и обществото се води борба на живот и смърт, непрекъсната, безпощадна война; в тази отчаяна война един от тях трябва да загине; ако обществото не унищожи социализма, социализмът ще унищожи обществото“ — кукурига трети петел на реда. Издигайте барикади на реда, барикади на религията, барикади на семейството! Трябва да се ликвидират тези 127,000 парижки избиратели! Вартоломеева нощ за социалистите! И партията на реда за миг действително вярва, че победата ѝ е сигурна.

Нейните органи най-бясно се нахвърлят върху „парижките дюкянджиши“. Дюкянджиите на Париж избраха юнския въстаник за свой представител! Това значи, че втори юни 1848 г. е невъзможен; тсва значи, че втори 13 юни 1849 г. е невъзможен; това значи, че моралното влияние на капитала е унищожено, че буржоазното Събрание представлява само буржоазията; това значи, че едрата собственост е загинала, тъй като нейният васал — дребната собственост — търси спасение в лагера на лишените от собственост.

Партията на реда прибягва, разбира се, към своето неизбежно *изтъркано искане*: „Повече репресии!“ — крещи тя. — „Да се удесеторят репресиите.“ Но нейната репресивна сила се е намалила десет пъти, докато съпротивата се е увеличила стократно. Нима самото главно оръдие на репресията, войската, не се нуждае от репресии? И партията на реда казва последната си дума: „Трябва да бъде разкъсан железният обръч на легалността, която ни души. Конституционната република е невъзможна. Ние трябва да се борим с истинското си оръжие; от февруари 1848 г. насам ние се борим срещу революцията с *нейното* оръжие и на *нейната* почва, ние приехме *нейните* институции; конституцията е крепост, която защитава само обсаждащите, а не обсадените! В утробата на троянския кон ние се промъкнахме в свещения Илион, но за разлика от нашите прадеди, *гърците**, не завоювахме вражеския град, а сами паднахме в плен.“

Но в основата на конституцията лежи *всеобщото избирателно право*. Унищожаването на *всеобщото избирателно право* е последната дума на партията на реда, последната дума на буржоазната диктатура.

Всеобщото избирателно право даде право на буржоазията на 4 май 1848 г., на 20 декември 1848 г., на 13 май 1849 г. и на 8 юли 1849 г. Всеобщото избирателно право осъди само себе си на 10 март 1850 г. Господството на буржоазията като извод и резултат от всеобщото избирателно право, като категоричен акт на суверенната воля на народа — ето смисъла на буржоазната конституция. Но какъв смисъл има тази конституция от момента, когато съдържанието на това избирателно право, на тази суверенна воля на народа не се свежда вече до господството на буржоазията? Нима не е дълг на буржоазията да регулира избирателното право така, че то да иска разумното, т. е. нейното господство? Нима всеобщото избирателно право, унищожавайки всеки път съществуващата държавна власт и възсъздавайки всеки път отново тази власт от себе си, не унищожава всяка устойчивост, не поставя всекиминутно на карта всички

* Игра на думи: „grecs“ — „гърци“, а също „мошеници“ (Бележка на Енгелс към изданието от 1895 г.).

съществуващи власти, не подкопава авторитета, не застрашава да издигне в авторитет самата анархия? Кой би се съмнявал в това след 10 март 1850 г.?

Отхвърляйки всеобщото избирателно право, с което се кичеше досега, от което черпеше всемогъществото си, буржоазията признава открито: „*Нашата диктатура съществуваше досега по волята на народа, отсега нататък тя ще бъде затвърдена против волята на народа.*“ И напълно последователно тя търси сега опора за себе си не във Франция, а вън от нея, в чужбина, в *нашествието*.

Заедно с призива към *нашествие* тя — този втор Кобленц⁸⁸, който избра за своя резиденция самата Франция, възбужда против себе си всички национални страсти. Нападайки всеобщото избирателно право, тя дава *общ претекст* за нова революция, а на революцията е нужен такъв претекст. Всеки *частен* претекст би разединил фракциите на революционната лига и би изкарал наяве техните различия. Но *общият* претекст зашеметява полуреволюционните класи, той им позволява да се самоизлъгват относно *определения характер* на бъдещата революция, относно *последниците* от собствените им постъпки. Всяка революция се нуждае от банкетен въпрос. Всеобщото избирателно право — ето банкетния въпрос на новата революция.

Но отказвайки се от единствено възможната форма на своята *обединена* власт, от най-могъщата и най-пълната форма на своето *класово господство*, *конституционната република*, и връщайки се назад към по-низшата, непълната, по-слабата форма, към *монархията*, обединените буржоазни фракции сами си прочетоха присъдата. Те приличат на оня старец, който, желяейки да си възвърне младежката сила, измъкнал детските си дрехи и се опитал да ги нахлузи на омършавялото си тяло. Тяхната република имаше само *една* заслуга — че *беше разсадник на революцията*.

10 март 1850 г. носи надписа:

*Après moi le déluge!**

* — След мен ако ще и потоп. (Думи, приписвани на Людовиг XV.) *Ред.*

IV

ОТМЕНЯВАНЕТО НА ВСЕОБЩОТО ИЗБИРАТЕЛНО ПРАВО
В 1850 г.

(Продължението на предидущите три глави е взето от „Прегледа“, поместен в последната, двойна, 5—6 книжка на списанието „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue“. В него отначало се описва голямата търговска криза, която избухна през 1847 г. в Англия; с нейното въздействие върху европейския континент се обяснява изострянето на тамошните политически усложнения и превръщането им в революциите от февруари и март 1848 г., а след това се показва как настъпилото още в 1848 г. и още повече засилило се в 1849 г. процъфтяване на търговията и промишлеността парализира революционния подем, като направи заедно с това възможни победите на реакцията. Специално за Франция след това се казва следното:)*

Същите симптоми започнаха да се проявяват във Франция от 1849 г. и особено от началото на 1850 г. Парижката промишленост работи с пълна пара, памучните фабрики в Руан и Мюлхаузен също работят доста добре, макар че и тук, както и в Англия, пречки бяха високите цени на суровините. При това за развитието на разцвета във Франция особено съдействаха широката митническа реформа в Испания и намаляването на митата върху различните луксозни артикули в Мексико. И на двата тези пазара износьт на френските стоки се увеличи значително. Нарастването на капиталите доведе във Франция до цяла редица спекулативни предприятия, за предлог за които послужи експлоатацията на калифорнийските златни мини в голям мащаб. Изникнаха маса дружества, чии акции с малка стойност и социалистически обагрени проспекти апелират непосред-

* Този встъпителен абзац е написан от Енгелс за изданието от 1895 г. *Ред.*

ствено към кесията на дребните буржоа и работниците, но които до едно без изключение се свеждат до онова чисто мошеничество, което е свойствено само на французите и китайците. Едно от тези дружества дори се ползува от прякото покровителство на правителството. Вносните мита във Франция за първите девет месеца на 1848 г. възлизаха на 63,000,000 франка, за девет месеца от 1849 г. — на 95,000,000 франка и за девет месеца от 1850 г. — на 93,000,000 франка. Впрочем през м. септември 1850 г. те отново се покачиха с повече от един милион в сравнение със същия месец на 1849 г. Износът също се покачи в 1849 г. и още повече в 1850 г.

Най-убедителното доказателство за отново настъпилния разцвет е възобновяването на плащанията в налични пари от Френската банка по закона от 6 август 1850 г. На 15 март 1848 г. банката получи правото да спре плащанията в налични пари. Нейното банкотно обръщение, включително и провинциалните банки, възлизаше тогава на 373 милиона франка (14,920,000 фунта стерлинги). На 2 ноември 1849 г. в обръщение се намираха 482 милиона франка, или 19,280,000 ф. ст., което означаваше увеличение с 4,360,000 ф. ст., а на 2 септември 1850 г. — 496 милиона франка, или 19,840,000 ф. ст., т. е. увеличението приблизително с 5 милиона фунта стерлинги. При това не настъпи обезценяване на банкнотите; напротив, увеличението на обръщението на банкнотите се придружаваше с все повече нарастващо натрупване на злато и сребро в подземията на банката, така че през лятото на 1850 г. металическият запас достигна приблизително 14 милиона ф. ст., сума, нечувана във Франция. Обстоятелството, че по такъв начин банката се оказа в състояние да увеличи своето банкотно обръщение и заедно с това активния си капитал със 123 милиона франка, или 5 милиона фунта стерлинги, доказва блестящо колко вярно беше нашето твърдение в една от предидущите книжки на списанието*, че финансовата аристокрация не само не беше разбита от революцията, но че дори още повече укрепна. Още по-очевиден става този резултат от следния преглед на френското законодателство относно банките през последните години. На 10 юни 1847 г. банката получи правото да издава банкноти от по 200 франка. Дотогава банкноти с най-малка стойност бяха от по 500 франка. С декрет от 15 март 1848 г. банкнотите на Френската банка бяха обявени за законно платежно средство и банката бе освободена от задължението да ги обменя със звонкови монети. Нейното право да издава банкноти бе ограничено до 350 милиона франка. Едновременно с това тя получи правото да издаде банкноти от по 100 франка. С декрет от 27 април бе предписано сливането на ле-

* Виж настоящия том, стр. 79—83. *Ред.*

парламентските банки с Френската банка; с друг декрет от 2 май 1848 г. нейното право да издава банкноти бе повишено до 442 милиона франка. С декрет от 22 декември 1849 г. максимумът на издаването на банкноти бе доведен до 525 милиона франка. Най-сетне законът от 6 август 1850 г. отново въведе разменяемостта на банкнотите с пари. Тези факти — непрекъснатото увеличаване на банковото обръщение, концентрацията на целия френски кредит в ръцете на банката и натрупването на всичкото френско злато и сребро в нейните подземия — доведоха Прудон до заключението, че сега банката трябва да смъкне старата си змийска кожа и да се превърне в прудоновска народна банка⁵⁴. В действителност обаче не беше нужно той да познава историята на банковата рестрикция в Англия от 1797 до 1819 г.⁵⁵, той трябваше само да хвърли поглед отвъд Ламанш, за да види, че този нечуван за него в историята на буржоазното общество факт не беше нищо друго освен съвсем нормално буржоазно явление, което само във Франция настъпваше сега за пръв път. Ние виждаме, че мнимореволюционните теоретици, които след временното правителство даваха тон в Париж, бяха също тъй невежи по въпроса за характера и резултатите на взетите мерки, както и самите господа от временното правителство.

Въпреки разцвета на промишлеността и търговията, който е настъпил сега във Франция, масата от населението, 25 милиона селяни, страда от силна депресия. Добрите реколти от последните години понижиха цените на зърнените храни във Франция още повече, отколкото в Англия, и положението на селяните, задлъжнели, истискани от лихварите и обременени с данъци, далеч не може да бъде считано за блестящо. Но както историята на последните три години достатъчно ясно показва, тази класа от населението е съвсем неспособна за революционна инициатива.

Както периодът на кризата, така и периодът на разцвета настъпва на континента по-късно, отколкото в Англия. Първоначалният процес винаги става в Англия; тя е демиургът на буржоазния космос. Различните фази на цикъла, през който все отново минава буржоазното общество, се проявяват на континента във вторична и третична форма. Първо, континентът изнася за Англия несравнено повече, отколкото за която и да била друга страна. Но този износ за Англия зависи на свой ред от положението на Англия, особено на задокеанските пазари. След това Англия изнася за задокеанските страни несравнено повече, отколкото целият континент, така че размерите на континенталния експорт за тези страни винаги зависят от задокеанския износ на Англия. Ето защо, ако кризите поражда революции преди всичко на континента, то тяхната причина все пак винаги се намира в Англия. В крайниците на буржоазния органи-

зъм насилствените катастрофи естествено трябва да се разразяват по-скоро, отколкото в сърцето му, гдето възможностите за компенсиране са по-големи. От друга страна, степента, в която континенталните революции въздействуват върху Англия, е същевременно барометър, който показва в каква степен тези революции действително поставят под въпрос самите основи на буржоазния строй или в каква степен те засягат само неговите политически образования.

При такъв всеобщ разцвет, когато производителните сили на буржоазното общество се развиват толкова пишно, колкото това изобщо е възможно в рамките на буржоазните отношения, за действителна революция не може да става и дума. Подобна революция е възможна само в онези периоди, когато и двата тези фактора, съвременните производителни сили и буржоазните форми на производство, влизат в противоречие помежду си. Безкрайните разпри, с които се занимават сега представителите на отделните фракции на континенталната партия на реда, компрометирайки се взаимно, съвсем не водят към нови революции; напротив, тези разпри са възможни само затова, защото основата на обществените отношения в дадения момент е тъй здрава и — нещо, което реакцията не знае — тъй буржоазна. Всички реакционни опити да се спъне буржоазното развитие ще се разбият в тази основа тъй несъмнено, както и всяко нравствено негодувание и всички пламенни прокламации на демократите. *Нова революция е възможна само след нова криза. Но нейното настъпване е също тъй неизбежно, както и настъпването на последната.*

Сега да преминем към Франция.

Като наложи да бъдат произведени нови избори на 28 април, народът сам анулира победата си, която той в съюз с дребната буржоазия одържа на изборите от 10 март. Видал бе избран не само в Париж, но и в Долен Рейн. Парижкният комитет, в който бяха силно представени Планината и дребната буржоазия, го подбуди да приеме долнорейския мандат. Победата от 10 март загуби решителното си значение; окончателното решение беше отново отложено, напрежението на народа отслабваше, той привикваше към легалните триумфи вместо към революционните. Най-после, кандидатурата на Евгений Сю, сантиментално-еснафският социал-фантазьор, унищожи съвършено революционния смисъл на 10 март — реабилитацията на юнското въстание; пролетариатът можеше в най-добрия случай да я приеме като шега в угода на гризетките. Против тази благонамерена кандидатура партията на реда, станала по-смела поради нерешителното поведение на противниците, издигна кандидат, който трябваше да олицетворява юнската победа. Този комичен кандидат беше спартанският глава на семейство Леклер⁵⁶, герончните

доспехи на когото печатът впрочем смъкна парче по парче и който претърпя блестящо поражение в изборите. Новата победа на изборите от 28 април въодушеви Планината и дребната буржоазия. Планината вече ликуваше в душата си, че ще може да постигне целта си по чисто легален път, без да предизвиква нова революция, която пак би издигнала на авансцената пролетариата; тя беше уверена, че в новите избори през 1852 г. с помощта на всеобщото изборително право ще постави г. Ледрю-Ролен на президентското кресло и ще осигури монтанярско мнозинство в Събранието. Партията на реда, която от новите избори, от кандидатурата на Сю и от настроението на Планината и на дребната буржоазия бе убедена, че последните са решили да запазят спокойствие при всички обстоятелства, отговори на двете изборни победи с *избирателен закон*, който отменяше всеобщото изборително право.

Правителството беше достатъчно предпазливо, за да внесе този законопроект на своя собствена отговорност. То направи мнима отстъпка на мнозинството, като предостави изработването на този проект на главатарите на мнозинството, на седемнадесетте бурграффи⁵⁷. По такъв начин не правителството предложи на Националното събрание, а мнозинството на Събранието предложи на себе си отменяването на всеобщото изборително право.

На 8 май проектът беше внесен в камарата. Целият социалистическо-демократически печат като един човек започна да проповядва на народа да се държи с достойнство, да пази *calme majestueux*^{*}, да остане пасивен и да има доверие в своите представители. Всяка статия в тези вестници беше признание, че революцията ще унищожи преди всичко така наречения революционен печат и че сега се касае следователно за неговото самосъхранение. Мнимореволюционният печат издаде своята тайна. Той подписа собствената си смъртна присъда.

На 21 май Планината постави този въпрос на предварително обсъждане и поиска отхвърлянето на целия законопроект, тъй като той нарушавал конституцията. На това партията на реда отговори, че ако било нужно, конституцията щяла да бъде нарушена, но засега това било излишно, защото конституцията можела да бъде изтъкувана по всякакъв начин и защото само мнозинството било компетентно да решава кое тълкувание е правилно. На необуздано дивите нападки на Тиер и Монталамбер Планината отговори с благовъзпитана и културна хуманност. Тя се позоваваше на правната почва. Партията на реда ѝ посочи почвата, върху която расте правото — буржоазната собственост. Планината започна да хленчи: няма дей-

* — величествено спокойствие. *Ред.*

ствително искат на всяка цена да предизвикат революция? Партията на реда отговори: тя няма да ни свъри неподготвени.

На 22 май предварителното обсъждане на този въпрос бе ликвидирано с мнозинство от 462 гласа срещу 227. Същите хора, които тъй тържествено и тъй обстойно доказваха, че Националното събрание и всеки депутат поотделно се отричат от своите пълномощия, щом се отричат от народа, който им е дал пълномощията, продължаваха спокойно да седят на местата си и вместо да действуват сами, изведнаж започнаха да предлагат на страната да действува, и то чрез петиции; те не се трогнаха и когато на 31 май самият закон мина по блестящ начин. Те се опитваха да си откъснат с протест, в който протоколираха, че нямат пръст в изнасилването на конституцията, но този протест те не направиха открито, а мушнаха тайничко в джоба на председателя.

Сто и петдесет хилядната армия в Париж, безкрайното протакане на окончателното решение, апелите на печата към спокойствие, малодушието на Планината и на новоизбраните депутати, величественото спокойствие на дребната буржоазия и главно разцветът на търговията и промишлеността пречеа на всякакъв революционен опит от страна на пролетариата.

Всеобщото избирателно право беше изпълнило мисията си. Мнозинството от народа мина през неговата образователна школа, каквато роля то може да играе само в революционна епоха. То трябваше да бъде премахнато или от революция, или от реакцията.

Планината прояви още по-голяма енергия при последвалия наскоро инцидент. Военният министър Опул от трибуната на Събраниято нарече февруарската революция злополучна катастрофа. На ораторите на Планината, която както винаги прояви нравственото си негодувание със силен шум, председателят Дюпен не даде думата. Жирарден предложи на Планината незабавно масово да напусне залата. Резултатът бе: Планината остана на мястото си, а Жирарден бе изхвърлен от лоното ѝ като недостоеен.

Избирателният закон се нуждаеше от още едно допълнение, от нов закон за печата. Последният не закъсна. Един законопроект на правителството, който бе направен още по-суров от поправките на партията на реда, увеличаваше залозите, предвиждаше специална такса за романите, които се печатат като подлистник (отговор на избирането на Евгений Сю), облагаше с данък всички седмични и месечни издания до известен брой коли и, най-сетне, установяваше, че всяка статия във вестник трябва да носи подписа на автора. По-становленията относно залозите убиха така наречения революционен печат; народът гледаше на неговата гибел като на възмездие за отменяването на всеобщото избирателно право. Но щито тенденция-

та, нито действието на новия закон се ограничаваха само с тази част на печата. Докато ежедневиият печат беше анонимен, той се явяваше като орган на широкото и безименно обществено мнение; той беше трета власт в държавата. Подписването на всяка статия превръщаше вестника в прост сборник от литературни произведения на повече или по-малко известни лица. Всяка статия изпаднаше до равнището на вестникарско обявление. Досега вестниците бяха в обръщение като банкноти на общественото мнение, сега те се превърнаха в повече или по-малко съмнителни полици, чиито доброкачественост и търсене зависеха не само от кредита на издателя на полицата, но и от кредита на джиранта на полицата. Печатът на партията на реда подстрекаваше не само към отменяване на всеобщото изборително право, но и за най-крайни мерки против „лошия“ печат. Но и „добрият“ печат със своята зловеща анонимност не беше по вкуса на партията на реда, особено на отделни нейни представители от провинцията. Тя искаше да има работа само със заплащани писатели, искаше да знае техните имена, местожителство и от личителни белези. Напразно „добрият“ печат се оплакваше от неблагоприятността, с която му се отплащат за неговите заслуги. Законът бе прокаран и постановлението за подписване на статиите за сегна преди всичко него. Имената на републиканските публицисти бяха доста известни, но почтените фирми „Journal des Débats“, „Assemblée Nationale“⁵⁸, „Constitutionnel“⁵⁹ и т. н. и т. н. с тяхната широко рекламирана държавна мъдрост се оказаха в най-глупаво положение, когато цялата тази тайнствена компания изведнаж се яви във вид на продажни и опитни penny-a-liners* от рода на Грание де Касаняк, които за пари бяха защищавали всевъзможни неща, или във вид на стари пачаври от рода на Капфиг, наричащи себе си държавници, или във вид на кокетничещи драскачи от рода на господин Лемуан от „Débats“.

При обсъждането на закона за печата Планината успя вече да стигне до такова морално падение, че трябваше да се ограничи само с аплодиране на бляскавите тиради на старата луифилиповска знаменитост — господин Виктор Юго.

С приемането на изборителния закон и на закона за печата революционната и демократическата партия слязоха от официалната сцена. Малко след края на сесията, преди да се разотидат по домовете си, двете фракции на Планината — социалистическите демократи и демократическите социалисти, издадоха два манифеста, две *testimonia paupertatis*** , в които доказваха, че ако силата и успе-

* — журналисти, които се стараят да напишат колкото се може повече редове. *Ред.*

** — свидетелство за бедност. *Ред.*

хът никога не били на тяхна страна, то затова пък те винаги стояли на страната на вечното право и на всички други вечни истини⁶⁰.

Нека сега се обърнем към партията на реда. Списанието „Neue Rheinische Zeitung“ в книжка трета, страница 16, писа: „Бонапарт защитава юридическото основание на фактическата си власт — републиката — срещу реставраторските възжеления на обединените орлеанисти и легитимисти; партията на реда защитава юридическото основание на съвместното си господство — републиката — срещу реставраторските възжеления на Бонапарт; легитимистите против орлеанистите, орлеанистите против легитимистите защитават status quo — републиката. Всички тези фракции на партията на реда, всяка от които има in petto свой собствен крал и своя собствена реставрация, противопоставят на узурпаторските и метежническите възжеления на своите съперници общото господство на буржоазията, формата, в която всички техни отделни претенции взаимно се неутрализират и запазват — *републиката* . . . Тиер и не подозираше каква истина се криеше в неговите думи: „Ние, роялистите, сме истинската опора на конституционната република“.“*

Тази комедия на républicains malgré eux**, комедията на противодействие срещу status quo и неговото постоянно затвърдяване; непрекъснатите сблъсквания на Бонапарт с Националното събрание; постоянно възобновяващата се за партията на реда опасност да се разпадне на съставните си части и постоянно повтарящото се сплотяване на нейните фракции; опитите на всяка от тях да превърне всяка победа над общия враг в поражение на своите временни съюзници; взаимната завист, измамите и насъскванията, непрекъснатото вадене на шпагите, завършващо винаги с baiser Lamourette⁶¹ — цялата тази некрасива комедия от грешки никога още не се бе разигравала тъй класически, както през последните шест месеца.

Партията на реда схващаше избирателния закон едновременно като победа над Бонапарт. Нима правителството на Бонапарт, предоставяйки редактирането на своя законопроект и отговорността за него на Комисията на седемнадесетте, не се отрече с това от властта? Нима главната опора на Бонапарт против Събранието не се заключаваше в това, че той беше избраник на шестте милиона? — Бонапарт от своя страна гледаше на избирателния закон като на отстъпка на Събранието, отстъпка, с помощта на която той бе купил хармонията между законодателната и изпълнителната власт. Като награда за това този долен авантюрист поиска увеличаването на цивилната си листа с три милиона. Можеше ли Националното

* Виж настоящия том, стр. 79. *Ред.*

** — републиканци по неволя (Намек за комедията на Молиер „По неволя доктор“). *Ред.*

събрание да влезе в конфликт с изпълнителната власт в един момент, когато бе обявило въвн от закона грамадното мнозинство от френския народ? То възнегодува; изглеждаше, че то се беше решило на най-крайни мерки; неговата комисия отхвърли предложението; бонапартисткия печат започна да заплашва и да посочва ограбения, лишен от своето изборително право народ. Станаха маса шумни опити за постигане съгласие; в края на краищата Събранието отстъпи на дело, но същевременно отмъсти по принцип. Вместо ежегодното принципиално увеличение на цивилната листа с три милиона годишно то гласува на Бонапарт само еднократна помощ от 2,160,000 франка. Като не се задоволи с това, то направи и тази отстъпка едва след като за нея се застъпи Шангарние, генералът на партията на реда и натрапеният покровител на Бонапарт. По такъв начин тези 2 милиона бяха гласувани всъщност не на Бонапарт, а на Шангарние.

Тази подхвърлена de mauvaise grâces* милостиня бе приета от Бонапарт свършено в духа на дарителя. Бонапартисткия печат възобнови нападите си срещу Националното събрание, а когато при възбъждането на закона за печата бе внесена една поправка относно посочването на имената на авторите, насочена преди вснчко против второстепенните вестници, представители на частните интереси на Бонапарт, главният бонапартистки орган „Pouvoir“⁶² с неслържана ярост нападна Националното събрание. Министрите бяха принудени пред Събранието да се отрекат от този вестник; главният редактор на „Pouvoir“ бе привлечен към отговорност от Националното събрание и бе осъден на най-голямата парична глоба от 5,000 франка. На следния ден „Pouvoir“ напечата още по-дръзка статия против Събранието, а правителството, за да си отмъсти, възбуди съдебно преследване против няколко легитимистки вестници за нарушение на конституцията.

Най-сетне бе поставен въпросът за отлагане заседанията на камарата. На Бонапарт това отлагане бе нужно, за да може да действа без всякакви спънки от страна на Събранието. На партията на реда то бе нужно отчасти за нейните фракционни интриги, отчасти заради личните интереси на отделни депутати. И в двата случая то бе нужно за укрепване и разширяване победите на реакцията в провинцията. Поради това Събранието отложи заседанията си от 11 август за 11 ноември. Но тъй като Бонапарт съвсем не криеше, че най-важното за него е да се избави от тягостния надзор на Националното събрание, то на самия този вот на доверие Събранието придаде характер на недоверие към президента. Нито един бонапар-

* — неохотно. Ред.

тист не влезе в постоянната комисия от двадесет и осем души, която оставаше да стои на стража на добродетелите на републиката през време на ваканцията⁶³. Вместо тях бяха избрани дори няколко републиканци от „Siècle“ и „National“ с цел да се манифестира пред президента привързаността на мнозинството към конституционната република.

Малко преди отлагането на заседанията на камарата, а особено веднага след него изглеждаше, че двете големи фракции на партията на реда, орлеанистите и легитимистите, са готови да се помирят, и то на почвата на сливането на двете кралски фамилии, под чиито знамена те се бореа. Вестниците бяха препълнени с предложения за помиряване, които били обсъждани при леглото на болния Луи-Филип в Сент-Леонардс; но смъртта на Луи-Филип внезапно опрости положението. Луи-Филип бе узурпаторът, Хенрих V — ограбеният, а Парижкият граф поради бездетността на Хенрих V се оказа негов законен наследник. Сега изчезна всякакъв предлог за възражения против сливането на интересите на двете династии. Но тъкмо сега двете фракции на буржоазията най-после разбраха, че тях ги разделя не сантименталната привързаност към една или друга кралска фамилия, а, напротив, че техните различни класови интереси разединяваха двете династии. Легитимистите, които замисляха на поклонение при Хенрих V във Висбаден, тъй както и техните орлеанистки конкуренти — в Сент-Леонардс, получиха там известието за смъртта на Луи-Филип. Те веднага образуваха правителство *in partibus infidelium*⁶⁴, в което влязоха повечето членове на гореспоменатата комисия на стражата на добродетелите на републиката и което по случай един конфликт в партията излезе с най-откровено прокламиране на правото по божия милост. Орлеанистите ликуваха по повод компрометиращия скандал, предизвикан в печата от този манифест⁶⁵, и нито за момент не криеха откритата си вражда към легитимистите.

През време на ваканцията на Националното събрание бяха свикани представителните събрания на департаментите. Повечето от тях се изказаха за ревизия на конституцията с повече или по-малкс уговорки, т. е. изказаха се за монархическата реставрация, без да й дадат по-точно определение, за „решение на въпроса“, признавайки заедно с това, че са много некомпетентни и твърде страхливи, за да намерят това решение. Бонапартистката фракция побърза да изтъква това желание за ревизия в смисъл на продължаване президентските пълномощия на Бонапарт.

Господстващата класа за нищо на света не можеше да допусне законното конституционно разрешение на въпроса — оставка на Бонапарт през м. май 1852 г., едновременно избиране на пов пре-

зидент от всички избиратели в страната и ревизия на конституцията през първите месеци на новото президентство от избрана за тази цел камара. Денят на новите президентски избори би бил ден на срещането на всички враждебни партии: легитимистите, орлеанистите, буржоазните републиканци и революционерите. В резултат те неизбежно би трябвало да прибегнат към насилието. Дори ако партията на реда би успяла да се обедини върху кандидатурата на някой неутрален кандидат, стоящ вън от династическите фамилии, то против него би излязъл пак Бонапарт. В борбата си против народа партията на реда е принудена постоянно да увеличава силата на изпълнителната власт. Всяко засилване на изпълнителната власт засилва нейния носител — Бонапарт. Затова всяка крачка, предприемана от партията на реда за засилване на своето общо могъщество, засилва бойните средства на Бонапарт с неговите династически претенции, увеличава шансовете му в решителния момент да попречи със сила на конституционното разрешение. Тогава Бонапарт в борбата си с партията на реда няма да се спре пред нарушаването на един от основните стълбове на конституцията, както партията на реда в борбата си с народа не се спря пред нарушението на друг основен стълб на конституцията, като отмени всеобщото изборително право. По всяка вероятност той дори би апелирал против Събранията към всеобщото изборително право. С една дума, конституционната развързка поставя на карта цялото политическо *status quo*, а зад застрашаването на *status quo* буржоата съзира хаоса, анархията и гражданската война. Той разбира, че още с първия неделен ден на м. май 1852 г. ще бъдат поставени на карта всичките му покупки и продажби, неговите полици, бракосъчетания, нотариални актове, ипотеки, поземлени ренти, наеми, печалби, всичките му договори и източници на доходи — а той не може да се изложи на такъв риск. Зад застрашаването на политическото *status quo* се крие опасността от катастрофа за цялото буржоазно общество. Единствената възможна за буржоазията развързка е отлагането на развързката. То може да спаси конституционната република само чрез нарушаване на конституцията, чрез продължаване на властта на президента. Тъкмо това е последната дума на печата на партията на реда след всичките продължителни и дълбокомислени разисквания относно „решенията на въпроса“, на които тя се отдаде след свършването на сесията на генералните съвети. По такъв начин могъщата партия на реда за свой срам се вижда принудена сериозно да се съобразява със смешната, вулгарната и ненавистна за нея личност на псевдо-Бонапарт.

Тази мръсна личност грешеше относно причините, които все повече и повече ѝ придаваха характер на необходим човек. Докато не-

говата партия беше достатъчно проникателна, за да приписва растящото значение на Бонапарт на създалата се обстановка, самият той вярваше, че дължи това само на магическото влияние на своето име и на това, че неуморно пародираше Наполеон. Неговата приемчивост растеше всеки ден. На поклонничествата във Висбаден и Сент-Леонардс той отговори със свои пътувания и обиколки по цяла Франция. Бонапартистите възлагаха тъй малко надежди на магическото действие на неговата персона, че изпращаха след него навсякъде цели влакове и претъпкани дилижанси с клакьори, членове на Дружеството от 10 декември, тази организация на парижкия лумпенпролетариат. Те слагаха в устата на своята марionетка думи, които съобразно с приема, оказан на президента в един или друг град, се провъзгласяваха — като девиз на политиката на президента — ту за републиканско смирение, ту за последователност и настойчивост. Въпреки всички маневри тези пътувания най-малко приличаха на триумфални шествия.

Уверен, че по такъв начин е успял да въдушеви народа, Бонапарт се залови да спечели войската. Той нареди да се устроят на равнината Сатори край Версай големи прегледи на войските, на които се стараше да подкупи войниците с колбаси с чеснов лук, с шампанско и с пури. Ако истинският Наполеон умееше да ободрява своите уморени войници сред тежестите на завоевателните си походи с моментни прояви на патриархална фамилиарност, този псевдо-Наполеон си въобразяваше, че войската от благодарност вика: „Vive Napoléon, vive le saucisson!“*, т. е. „Да живеят колбасите, да живее палячото!“**

Тези прегледи доведоха до избухване на дълго съдържания раздор между Бонапарт и неговия военен министър Опул, от една страна, и Шангарние — от друга. В лицето на Шангарние партията на реда намери своя действително неутрален представител, за когото не можеше да става и дума, че има собствени династически претенции. Тя го беше определила за приемник на Бонапарт. При това благодарение на неговото поведение на 29 януари и 13 юни 1849 г. Шангарние стана великият пълководец на партията на реда, нов Александър, който по мнението на боязливия буржоа с грубата си намеса разсече гордиевия възел на революцията. В действителност също такава нищожество като Бонапарт, той много евтино стана сила и бе издигнат от Националното събрание за надзор над президента. Той сам кокетираше — например в дебатите относно заплатата на президента — с ролята на покровител на Бонапарт и все по-

* — „Да живее Наполеон, да живеят колбасите!“ *Ред.*

** Игра на думи: „Wurst“ — „колбаси“, „Hanswurst“ — „палячо“. *Ред.*

високомерно се държеше с него и с министрите. Когато по случай новия избирателен закон се очакваше въстание, той забрани на офицерите си да приемат каквито и да било заповеди от военния министър или от президента. Печатът от своя страна спомагаше за възвеличаване личността на Шангарние. Поради липсата на забележителни личности партията на реда, естествено, се видя принудена да припише на един човек силата, която липсваше на цялата ѝ класа, и по такъв начин да го въздигне във великан. Така възникна митът за Шангарние — „*опората на обществото*“. Нахалното шарлатанство, тайнственото важничене, с които Шангарние благоволяваше да носи целия свят на плещите си, образуват най-комичен контраст със събитията през време на саторийския преглед и след него. Тези събития неопровержимо доказаха, че е достатъчно едно драсване с перото на Бонапарт, на това нищожество, за да сведе фантастичната рожба на буржоазния страх, великана Шангарние, до положението на най-обикновена посредственост и да го превърне, него, героя, спасяващ обществото, в пенсиониран генерал.

Веднаж вече Бонапарт беше отместил на Шангарние, като провозира своя военен министър към дисциплинарни сблъсквания с неудобния покровител. Последният преглед на войската в Сатори най-сетне доведе до избухване на старата вражда. Конституционното негодуване на Шангарние не знаеше вече никакви граници, когато кавалерийските полкове дефилираха пред Бонапарт с антиконституционни викове „*Vive l'empereur!*“*. За да се избягнат неприятните разисквания по повод на тези възгласи на предстоящата сесия на камарата, Бонапарт отстрани военния министър Опул, като го назначи за губернатор на Алжир. На негово място той назначи един напълно надежден стар генерал от времето на империята, който по бруталността си не отстъпваше на Шангарние. Но за да не изглежда уволнението на Опул като отстъпка на Шангарние, Бонапарт едновременно премести генерал Ноймайер, дясната ръка на великия спасител на обществото, от Париж в Нант. Ноймайер бе онзи, който на последния преглед подтикна пехотата да дефилира с ледено мълчание покрай приемника на Наполеон. Шангарние, лично засегнат от преместването на Ноймайер, започна да протестира и заплашва. Напразно! След двудневни преговори декретът за преместването на Ноймайер в Нант се появи в „*Moniteur*“ и на героя на реда не оставаше нищо друго, освен да се подчини на дисциплината или да подаде оставка.

Борбата на Бонапарт с Шангарние е продължение на борбата му с партията на реда. Поради това новата сесия на Националното

* — „Да живее императорът!“ *Ред.*

събрание ще се открие на 11 ноември при зловещи предзнаменования. Но това ще бъде буря в чаша вода. Общо взето ще се повтори старата игра. Мнозинството от партията на реда, въпреки кръсъците на бюлстителите на принципите от различните ѝ фракции, ще бъде принудено да продължи пълномощията на президента. На свой ред Бонапарт, смирен вече само поради липсата на пари, въпреки всичките си предишни протести, ще приеме това продължение на властта като просто пълномощие от ръцете на Националното събрание. По такъв начин разрешението на въпроса се отлага, status quo се запазва; всяка една от фракциите на партията на реда компрометира и отслабя, прави невъзможна другата фракция; расгат и в края на краищата се изчерпват репресиите против общия враг, против масата от народа, докато най-последно самите икономически отношения достигнат отново такава степен на развитие, когато една нова експлозия ще вдигне във въздуха всички тия враждувачи помежду си партии заедно с тяхната конституционна република.

Впрочем за утеха на буржоата трябва да се добави, че в резултат на борбата между Бонапарт и партията на реда на борсата се разориха много дребни капиталисти и техните капитали минаха в джобовете на големите борсови вълци.

- ⁵ Трудът на К. Маркс *«Класовата борба във Франция от 1848 до 1850 г.»* представлява серия от статии под общ надслов «От 1848 до 1849», написани специално за списание «Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue». В този труд е дадено материалистическо обяснение на един цял период от френската история и са разработени извънредно важни положения на революционната тактика на пролетарната. Първоначалният план на труда включвал 4 статии: «Юнското поражение от 1848 г.», «13 юни 1849 г.», «Последствията от 13 юни на континента» и «Съвременното положение в Англия». Но в броеве 1, 2 и 3 на списанието били напечатани 3 статии: «Юнското поражение от 1848 г.», «13 юни 1849 г.» и «Последствията от 13 юни 1849 г.». Въпросите за влиянието на юнските събития от 1849 г. върху континента и за положението в Англия получили осветление в други материали на списанието, по-специално в международните прегледи, написани съвместно

от Маркс и Енгелс. През 1895 г. в Берлин «Класовата борба във Франция» била издадена като отделно издание с увод от Ф. Енгелс. В това издание Енгелс допълнително добавил и четвърта глава, в която влезли посветените на френските събития раздели от «Трети международен преглед» (виж настоящия том, стр. 462—465 и 471—481). Енгелс нарекъл тази глава «Отмяняване на всеобщото избирателно право през 1850 г.»; на 13 февруари 1895 г. той писал на Р. Фишер, че тази четвърта глава «ще послужи за съществено завършване на труда като цяло, без което брошурата би имала фрагментарен характер». Тогава били изменени и заглавията на първите три глави: I. «От февруари до юни 1848 г.», II. «От юни 1848 до 13 юни 1849 г.», III. «От 13 юни 1849 г. до 10 март 1850 г.». В настоящото издание заглавията на първите три глави се дават според текста на списанието, а четвъртата глава се дава в съответствие с изданието от 1895 г. — 9.

- 6 Въстанието в Париж на 5—6 юни 1832 г. било подготвено от лявото крило на републиканската партия, от тайните революционни дружества, в това число и от Дружеството на приятелите на народа; като повод за въстанието послужило погребението на генерал Ламарк, който се намрнал в опозиция на правителството на Луи Филп. Взелите участие във въстанието работници издигнали редица барикади и се защищавали с голямо мъжество и твърдост.

Въстанието на работниците в Лнон през април 1834 г., проведено под ръководството на тайното републиканско Дружество за правата на човека и гражданина, спада към първите масови акции на френския пролетариат. Въстанието, което било подкрепено от републиканците в редица други градове, особено в Париж, било жестоко потушено.

Въстанието на 12 май 1839 г. в Париж, в което главна роля пак играли революционните работници, било подготвено от тайното републиканско-социалистическо Дружество на годишните времена под ръководството на О. Бланки и А. Барбес; то било разгромено от войските и националната гвардия. — 12.

- 7 *Робер Макер* — тип на ловък гешефтар-пройдоха, създаден от знаменития френски актьор Фредерик Леметр и увековечен в карикатурите на Оноре Домие. Образът на Робер Макер представлявал сатира срещу господството на финансовата аристокрация през периода на Юлската монархия. — 14.

- 8 *Зондербунд* — сепаративен съюз на седемте икономически изостанали католически швейцарски кантона, сключен през 1843 г. за оказване съпротива срещу прогресивните буржоазни преобразования в Швейцария и в защита на привилегиите на църквата и езуитите. Реакционните попълзновения на Зондербунда срещнали противодействие от страна на буржоазните радикали и либерали, които в средата на 40-те години получили пресвещ в повечето кантони и в швейцарския федерален съвет. Решението на швейцарския федерален съвет през юли 1847 г. за разтурянето на Зондербунда послужило за повод за откриването от Зондербунда в началото на ноември на военни действия против останалите кантони. На 23 ноември 1847 г. армията на Зондербунда била разбита от войските на федералното правителство. През периода на войната на Зондербунда реакционните западноевропейски държави, които по-рано влизали в Свещения съюз — Австрия и Прусия, — направили опит да се намесват в швейцарските работи в полза на Зондербунда. Гизо застанал фактически на позицията на подкрепа на тези държави, като взел под своя защита Зондербунда. — 15.

- 9 В Бюзанс (департамент Ендр) било извършено през пролетта на 1847 г. по инициатива на гладуващите работници, жители на околните села, напа-

дене срещу продоволствените складове, принадлежащи на спекулантите; това довело до кърваво сблъскване на населението с войските. Събитията в Бюзанс предизвикали жесток правителствени репресии: четирма непосредствени участници в събитията били екзекутирани на 16 април 1847 г., а мнозина други били осъдени на каторжен труд. — 16.

- ¹⁰ *«Le National»* («Национален вестник») — френски всекидневен вестник, излизал в Париж от 1830 до 1851 г.; орган на умерените буржоазни републиканци. Най-видните представители на това направление в състава на временното правителство били Мараст, Бастид и Гарние-Пажес. — 17.
- ¹¹ *«La Gazette de France»* («Вестник на Франция») — всекидневен вестник, излизал в Париж след 1631 г., през 40-те години на XIX в. бил орган на легитимистите — привържениците на реставрацията на династията на Бурбоните. — 18.
- ¹² В първите дни на съществуването на временното правителство възникнал въпросът за избиране на държавно знаме на Френската република. Революционните работници от Париж искали да бъде обявено за държавно знаме червеното знаме, което било вдигнато в работническите предградия на Париж през време на юнското въстание в 1832 г. Представителите на буржоазията настоявали на трицветното (синьо-бяло-червено) знаме, което било знамето на Франция в периода на буржоазната революция в края на XVIII в. и на империята на Наполеон I. Още до революцията от 1848 г. това знаме било емблема на буржоазните републиканци, групирани около вестник *«National»*. Представителите на работниците били принудени да се съгласят да бъде обявено трицветното знаме за знаме на Френската република. Обаче към дръжката на знамето се прикрепвала червена розетка. — 21.
- ¹³ *«Le Moniteur universel»* («Всеобщ вестител») — френски всекидневен вестник, официален правителствен орган, който под това название излизал в Париж от 1789 до 1869 г. На страниците на *«Moniteur universel»* се печатали задължително правителствените наредби, парламентарните отчети и други официални материали; през 1848 г. във вестника се печатали и отчетите за заседанията на Люксембургската комисия. — 21.
- ¹⁴ *Jacques le bonhomme*, или *Jacques Vohomme* (Жак-простак) — презрително прозвище, с което дворяните наричали селяните във Франция. — 25.
- ¹⁵ Става дума за сумата, отпусната през 1825 г. от френската кралска власт като компенсация на аристократите, имуществата на които били конфискувани през време на френската буржоазна революция в края на XVIII век. — 25.
- ¹⁶ *Лацарони* — прозвище на декласираните, лумпенпролетарските елементи в Италия; лацароните нееднократно са били използвани от реакционно-монархическите кръгове в борбата им против либералното и демократичното движение. — 27.
- ¹⁷ Според английския «закон за бедните», приет през 1834 г., се е допускала само една форма на подпомагане на бедните — тяхното настаняване в работни домове, където работниците били заети с непроизводителна, еднообразна и изнурителна работа; тези работни домове били кръстени от народа «бастилии за бедните». — 27.

- ¹⁸ Става дума за изборите за главен щаб на националната гвардия, назначени за 18 март, и за Учредително национално събрание, назначени за 9 април. Парижките работници, които се групирани около Бланки, Дезами и др., настоявали за отсрочване на изборите, изтъквайки необходимостта да бъде проведена съответна разяснителна работа сред населението. — 28.
- ¹⁹ Революционната демонстрация на народните маси на 15 май 1848 г., в която главна роля играли парижките работници начело с Бланки и др., преминала под лозунга за по-нататъшно задълбочаване на революцията и подкрепа на революционното движение в Италия, Германия и Полша. Нахлулите в заседателната зала на Учредителното събрание демонстранти понскали да бъдат изпълнени обещанията за осигуряване на хляб и работа на работниците и за създаване на министерство на труда; те направили опит да разгонят Учредителното събрание и да създадат ново временно правителство. Народната демонстрация от 15 май била потушена, а нейните вождове — Бланки, Барбес, Албер, Распай — арестувани. — 31.
- ²⁰ Виж настоящото издание, том 5, стр. 134—136. — 33.
- ²¹ «*La Réforme*» («Реформа») — френски всекидневен вестник, орган на дребнобуржоазните демократи-републиканци и на дребнобуржоазните социалисти; издавал се в Париж от 1843 до 1850 г. От октомври 1847 г. до януари 1848 г. Енгелс е обнародвал в този вестник редица статии. — 36.
- ²² Има се предвид уводната статия в «*Journal des Débats*» от 28 август 1848 г.
- «*Journal des Débats*» — съкратено название на френския всекидневен буржоазен вестник «*Journal des Débats politiques et littéraires*» («Вестник за политически и литературни дебати»), основан в Париж през 1789 г. През периода на Юлската монархия бил правителствен вестник — орган на орлеанската буржоазия. През време на революцията от 1848 г. вестникът изразявал възгледите на контрареволуционната буржоазия, на така наречената партия на реда. — 38.
- ²³ Според библейската легенда Саул, първият цар на еврейското царство, поразил в борба с филистимляните хиляди свои врагове, а неговият оръженосец Давид, когато Саул покровителствувал — десетки хиляди. След смъртта на Саул Давид станал цар на еврейското царство. — 45.
- ²⁴ *Лилия* — хералдичният знак на монархията на Бурбоните, *теменушки* — емблемата на бонапартистите. — 46.
- ²⁵ Маркс се позовава на едно съобщение от Париж от 18 декември, подписано с кореспондентския знак на Фердинанд Волф, в «*Neue Rheinische Zeitung*» бр. 174 от 21 декември 1848 г. Възможно е посочените думи да принадлежат на самия Маркс, който е подхвърлял на грижлива редакция целия материал на вестника. — 46.
- ²⁶ *Ушите на Мидас* — магарешки уши, с които според древното предание Аполон наградил фригийския цар Мидас. — 48.
- ²⁷ Антибонапартистият печат наричал президента Луи Бонапарт с името на Сулук, президент на републиката Ханти, който се обявил на 26 август 1849 г. за император и се прославил със своята жестокост и високомерие.

- Тусен-Лувертюр — вожд на революционното движение на негрите на остров Хаити, насочено против господството на испанците и англичаните в периода на Френската буржоазна революция в края на XVIII век. — 48.
- ²⁵ Става дума за английския генерал Дж. Моинке, който използвал подчинените му правителствени войски за реставрацията на династията на Стюартите през 1660 г. — 54.
- ²⁶ На 7 март — 3 април 1849 г. се гледал в Бурже процесът на участниците в събитията от 15 май 1848 г. (виж бележка 19). Бланки бил осъден на 10 години единичен затвор. Дефлот, Собрие, Распай, Албер и други — на различни срокове тъмничен затвор и заточение в колонии. — 62.
- ⁶⁰ Генерал Бреа, който командувал част от войските при потушаването на юнското въстание на парижкия пролетариат, бил убит от въстаници при заставата във Фонтенебло на 25 юни 1848 г. Във връзка с това били екзекутирани двама участници във въстанието. — 62.
- ³¹ В първото и във всички по-нататъшни издания на «Класовата борба във Франция от 1848 до 1850 г.» погрешно е написано 29 май. В действителност Законодателното събрание се открило на 28 май 1849 г. — 64.
- ³² Член V се отнася до уводната част на конституцията; членовете на основния текст на конституцията са означени с арабски цифри. — 66.
- ³³ Събранието на дейците от партията на Планината се състояло вечерта на 12 юни 1849 г., в редакционното помещение на всекидневния вестник на фурнеристите «La Démocratie Pacifique» («Мирна демокрация»), който излизал в Париж през 1843—1851 г. под редакцията на В. Консидеран. Участниците в събранието се отказали да прибягнат до силата на оръжието и решили да се ограничат с мирна демонстрация. — 69.
- ³⁴ В един манифест, обнародван във вестник «Le Peuple» («Народ») бр. 206 от 13 юни 1849 г., «Демократичната асоциация на приятелите на конституцията» призовавала парижките граждани да излязат на мирна демонстрация, за да протестират против «дръзките претенции» на изпълнителната власт. — 70.
- ³⁵ Прокламацията на Планината била напечатана в «Réforme» и в «Démocratie Pacifique», а също и във вестника на Прудон «Peuple» на 13 юни 1849 г. — 70.
- ³⁶ Маркс има предвид комисията от трима кардинали, която, използвайки подкрепата на френската армия, след потушаването на Римската република възстановила в Рим реакционния режим. Кардиналите носели червена дреха. — 74.
- ⁸⁷ «Le Siècle» («Век») — всекидневен вестник, излизал в Париж от 1836 до 1939 г.; през 40-те години на XIX век отразявал възгледите на оная част от дребната буржоазия, която се ограничавала с искането на умерени конституционни реформи. — 75.
- ³⁸ «La Presse» («Преса») — всекидневен буржоазен вестник, излизал в Париж след 1836 г.; през 1848—1849 г. бил орган на буржоазните републиканци; по-късно вестникът станал бонапартистки. — 75.

- ⁸⁹ Има се предвид граф Шамбор (който сам се наричал Хенрих V), претендент за френския престол от по-стария клон на династията на Бурбоните. Наред с Висбаден една от главните резиденции на Шамбор в Западна Германия бил гр. Емс. — 75.
- ⁹⁰ В околностите на Лондон, в Клермонт, живеел избягалният от Франция след февруарската революция от 1848 г. Луи-Филип. — 76.
- ⁹¹ «*Motu proprio*» («по собствено благоволение») — началните думи на особен вид папски послания, издавани без съгласуване с кардиналите и засягащи обикновено вътрешнополитически и административни въпроси на Папската област. В дадения случай става дума за обръщението на папа Пий IX от 12 септември 1849 г. — 77.
- ⁹² Из стихотворението на немския поет Г. Хервег «От планините» («Aus den Bergen»). Виж G. Herwegh. «Gedichte eines Lebendigen» («Стихове от един жив човек»). — 77.
- ⁹³ Този извод за възможност за победа на пролетарската революция само едновременно в напредналите капиталистически страни и следователно за невъзможност за победа на революцията в една страна, който получи най-завършена формулировка в труда на Енгелс «Принципите на комунизма» (1847), е правилен за периода на домонополистическия капитализъм. В новите исторически условия, в периода на монополистичния капитализъм, В. И. Ленин, изхождайки от открития от него закон за неравномерността на икономическото и политическото развитие на капитализма в епохата на империализма, дойде до нов извод — за възможност за победа на социалистическата революция първоначално в няколко или дори в една, отделно взета, страна и за невъзможност за едновременна победа на революцията във всички страни или в повечето страни. Формулировката на този нов извод беше за пръв път дадена в статията на В. И. Ленин «За лозунга Европейски съединени щати» (1915). — 82.
- ⁹⁴ Резултатът не съвпада: трябва да бъде 578,178,000, а не 538,000,000; очевидно в цифровите данни се е промъкнала някаква грешка. Това обаче не влияе върху общия извод: и в единия, и в другия случай на глава от населението се падат по-малко от 25 фр. чист доход. — 87.
- ⁹⁵ В департамента Гар били произведени във връзка със смъртта на депутата дьо Бон допълнителни избори. С мнозинство от 20 хиляди гласа от 36 хиляди е бил избран кандидатът на привържениците на Планината Фавон. — 88.
- ⁹⁶ За да окаже влияние върху избирателите при допълнителните избори за Законодателното събрание, които трябвало да се произведат на 10 март 1850 г., правителството разделило територията на Франция на пет големи военни окръга, в резултат на което Париж и съседните му департаменти се оказали окръжени от останалите четири окръга, начело на които били поставени най-отявлени реакционери. Подчертавайки сходството между неограничената власт на тези реакционни генерали и деспотичната власт на турските паша, републиканската преса нарекла тези окръзи вилаети. — 89.
- ⁹⁷ Има се предвид посланието на президента Луи Бонапарт от 31 октомври 1849 г. до Законодателното събрание, в което той съобщавал, че приел оставката на правителството на Баро и образувал ново правителство. — 89.

- ⁴⁸ В едно послание от 10 ноември 1849 г. новоназначеният парижки префект на полицията Карлие апелирал да се създаде «социална лига против социализма» за защита на «религията, труда, семейството, собствеността, политическата благонадеждност». Посланието било обнародвано в «*Moniteur universel*» от 11 ноември 1849 г. — 89.
- ⁴⁹ «*Le Napoléon*» («Наполеон») — седмичен бонапартистки вестник, орган на Луи Бонапарт; излизал в Париж от 6 януари до 19 май 1850 г. — 90.
- ⁵⁰ Дърветата на свободата били посадени по улиците на Париж след победата на февруарската революция от 1848 г. Посаждането на дърветата на свободата — обикновено дъбове и тополи — станало традиция във Франция още през периода на буржоазната революция в края на XVIII в. и било на времето си узаконено с постановление на Конвента. — 93.
- ⁵¹ *Юлската колона*, издигната в Париж в 1840 г. за ознаменуване деня на падането на Бастилията — 14 юли 1789 г., — се украсявала след февруарската революция през 1848 г. с венци от имортелн. — 93.
- ⁵² F. Vidal. «De la répartition des richesses». Paris, 1846. — 94.
- ⁵³ *Кобленц* — град в Западна Германия, център на контрареволуционната емиграция през време на френската буржоазна революция от края на XVIII век. — 97.
- ⁵⁴ Това гледище било изказано от Прудон в една полемика против буржоазния икономист Ф. Бастиа, печатана на страниците на вестник «*Voix du Peuple*» («Народен глас») през ноември 1849 — февруари 1850 г. Тази полемика била възпроизведена в отделно издание, излязло в Париж през 1850 г. под заглавие: «*Gratuité du crédit. Discussion entre m. Fr. Bastiat et m. Proudhon*» («Безплатен кредит. Дискусия между г-н Фр. Бастиа и г-н Прудон»). — 100.
- ⁵⁵ През 1797 г. английското правителство издало специален закон за банковата рестрикция (ограничение), който установявал принудителен курс на банкнотите и отменявал обмяната на банкнотите срещу злато. Обмяната на банкнотите срещу злато била възобновена едва през 1819 г. — 100.
- ⁵⁶ Става дума за парижкия търговец Александър Леклер, награден с ордена на Почетния легион за това, че като национален гвардеец участвувал заедно със синовете си в потушаването на юнското въстание от 1848 г. — 101.
- ⁵⁷ Има се предвид комисията от 17 орлеанисти и легитимисти — депутати от Законодателното събрание, назначена по разпореждане на министъра на вътрешните работи от 1 май 1850 г., за да състави проект за нов изборителен закон. Нейните членове били наречени бургграфове като намек за неоправданите претенции за власт и реакционните домогвания на тези монархически дейтели; прозвището е заимствувано от едноименната историческа драма на В. Хюго. — 102.
- ⁵⁸ «*L'Assemblée nationale*» («Национално събрание») — всекидневен френски вестник с монархическо-легитимистко направление, излизал в Париж от 1848 до 1857 г. През 1848—1851 г. отразявал възгледите на привърженците на сливането на двете династически партии — легитимистите и орлеанистите. — 104.

- ⁵⁹ *«Le Constitutionnel»* («Конституционалистски вестник») — френски всекидневен буржоазен вестник; излизал в Париж от 1815 до 1870 г.; през 40-те години бил орган на умереното крило на орлеанистите; в периода на революцията от 1848 г. изразявал възгледите на контрареволуционната буржоазия, която се групирала около Тьер; след държавния преврат през декември 1851 г. — бонапартистки вестник. — 104.
- ⁶⁰ Имат се предвид два документа: «Отчет на Планината пред народа», обнародван във вестник *«Peuple de 1850»* («Народ от 1850 година») бр. 6 от 11 август 1850 г., и възванието «Към народа», обнародвано в същия вестник бр. 7 от 14 август 1850 г. — 105.
- ⁶¹ *Baiser Lamourette* (целувката на Ламурет) — намек за известния епизод от времето на френската буржоазна революция от края на XVIII век. На 7 юли 1792 г. депутатът от Законодателното събрание Ламурет предложил да се тури край на всички партийни разпри чрез братска целувка. Под влиянието на това предложение представителите на враждебните партии се хвърлили един на други в обятията, но, както и трябвало да се очаква, тази лицемерна «братска целувка» била забравена още на другия ден. — 105.
- ⁶² *«Le Pouvoir»* («Власт») — бонапартистки орган, излизал в Париж през 1849 г. под редакцията на Гранне дьо Касанияк. — 106.
- ⁶³ Съгласно член 32-и от конституцията на Френската република се предвиждало да бъде създадено за времето, когато Законодателното събрание не заседавало, постоянна комисия, съставена от 25 избрани членове и от бюрото на Събранието. През 1850 г. тази комисия се състояла фактически от 39 души: 11 членове на бюрото, 3-ма квестори и 25 избрани членове. — 107.
- ⁶⁴ *In partibus infidelium* (буквално: «в страната на неверните») — добавка към титлата на католически епископи, назначавани на чисто номинални епископски длъжности в нехристиянските страни. Този израз често се среща у Маркс и Енгелс по отношение на различни емигрантски правителства, образувани в чужбина, без да се държи никаква сметка за реалната обстановка в страната. В дадения контекст става дума за набелязания министерски кабинет в състава дьо Левис, Сен-Приста, Берие, Пасторе и Д'Ескара, в случай че дойде на власт легитимисткият претендент граф Шамбор. — 107.
- ⁶⁵ Има се предвид така нареченият «висбаденски манифест» — един циркуляр, съставен на 30 август 1850 г. във Висбаден от секретаря на легитимистката фракция в Законодателното събрание Дьо Бартеlemi по поръчение на граф Шамбор. В този циркуляр се определяла политиката на легитимистите в случай че дойдат на власт; граф Шамбор заявявал, че «официално и категорично» отхвърля каквото и да било обръщение към народа като подразбиращо се отказване от великия национален принцип на наследствената монархия». Тази декларация предизвикала полемика в печата във връзка с протеста на редица монархисти начело с депутатата Ларошжаклен. — 107.